

T.C.
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

17. VE 18. YÜZYIL SÖZLEŞME KURAMLARINDA KADIN MESELESİ

Demet SAL
2218124005

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Pınar TÜRKMEN BİRLİK

HAZİRAN, 2025

YEMİN METNİ

İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlamış olduğum “17. Ve 18. Yüzyıl Sözleşme Kuramlarında Kadın Meselesi” adlı yüksek lisans tezinin, tamamen tarafımcı ve kendi ifadelerimle kaleme alınmış orijinal bir çalışma olduğunu beyan ederim. Bu tezde çeşitli yazarların çalışmalarından faydalanmış olup, doğrudan alıntılanmış metinleri tırnak içinde gösterdiğimi ve başka yazarlara ait olup kendi ifadelerimle aktardığım görüşleri akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla beyan ederim.

Haziran, 2025

Demet SAL

ÖNSÖZ

İnsan varlığının biyolojik boyutu bağlamında ele alınan kadın ve erkek ayrımı, yalnızca fiziksel bir farklılık değil, aynı zamanda toplumsal bir yapı taşıdır. Doğa ana kültüründen ataerkil topluma doğru ilerleyen süreç incelendiğinde, tarihin akışı içerisinde bu ayrımın izlerine rastlamak mümkündür. Bu izleri, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçleri üzerinden takip etmenin en etkili yollarından biri ise, düşünce tarihinde bu konuya bilinçli ya da bilinçsiz şekilde değinen filozofların görüşlerini incelemektir. 17. ve 18. yüzyıllarda yaşamış Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'nun kadın-erkek eşitliğine dair söylemleri ve fikirleri bu araştırmanın merkezinde yer almaktadır. Çalışma kapsamında, ilgili düşünürlerin felsefi anlayışları detaylı bir biçimde ele alınarak, kadına dair söylemlerinin ve uygulamalarının toplumsal etkileri analiz edilmektedir.

17. ve 18. yüzyıllarda, İlkçağ ve Orta Çağ'dan farklı olarak, kadınların toplumsal yaşamdaki konumunda bazı değişimler yaşanmıştır. Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'nun toplum sözleşmesi teorileri ile birlikte, kadınların toplum içindeki yerinde bir hareketlilik gözlemlenmiştir. Toplumsal dönüşüm açısından, bu düşünürlerin teorileri ve pratik katkıları önemli olsa da kadınları toplumsal yaşamın erkeklerle eşit bir parçası olarak görmemeleri, toplum sözleşmesi anlayışlarının "erkek sözleşmesi" olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın bir diğer amacı da söz konusu düşünürlerin felsefi yaklaşımları kapsamında kadına dair öne sürdükleri eksik veya yanlış görülen görüşleri detaylı bir şekilde tartışmaktır.

Tez çalışmamın yalnızca kendi çabamla değil, aynı zamanda katkı, öneri ve eleştirileriyle beni yönlendiren akademisyenlerin emeğiyle şekillendiğinin bilincindeyim. Özellikle, çalışmam boyunca teşvik edici yaklaşımı, önerileri ve akademik rehberliğiyle bana büyük destek veren tez danışmanım Doç. Dr. Pınar Türkmen Birlik'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Haziran, 2025

Demet SAL

17. VE 18. YÜZYIL SÖZLEŞME KURAMLARINDA KADIN MESELESİ

SAL, Demet

Yüksek Lisans, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Pınar TÜRKMEN BİRLİK

2025, 106 Sayfa

ÖZET

Bu araştırmanın konusu kadının toplumsal konumunu etkilemesi bakımından Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'dur. Bu çalışmamda Hobbes, Locke ve Rousseau'nun felsefe anlayışı ve toplumsal dönüşümde kadının konumunun değişmesine katkıları değerlendirilmiştir.

Hobbes, Locke ve Rousseau kadının toplumsal konumuna, felsefelerini ortaya koyarken sergiledikleri tavır, toplumsal dönüşüm ve kadın erkek eşitliği bakımından dönüm noktası niteliğindedir. Bu tezde 17. Ve 18. Yüzyılın genel karakteristiği ve bu yıllar içerisinde yaşamış olan üç önemli düşünür olan Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'nun felsefesi doğrultusunda oluşan yeni toplumsal yapı içerisinde kadının konumuna değinilmiştir. Erkeğe toplumsal hayatı, kadına ise ev içi yaşamı uygun görmeleri sonucu yaşanan çelişkiler sorunlaştırılmıştır. Hobbes, Locke ve Rousseau'nun felsefeleri ve toplum sözleşmelerinde önem verdikleri doğa, birey, mülkiyet ve özgürlük gibi konuları işlerken kadının erkek karşısında ikincil konumda yer vermeleri ele alınmaktadır. Devlet kuramları birçok düşünür tarafından ele alınmış, doğru yönetimin ne olması gerektiği üzerine çalışmalar yapılmıştır. Günümüz modern devletlerinin doğmasında önemli ölçüde katkıları olan Hobbes, Locke ve Rousseau'nun modern öncesi doğa durumundan başlayarak toplum sözleşmeleriyle kurdukları modern devlet modelleri ve sonrasında modern toplumsal yaşam tasarımı içerisinde kadına biçtikleri roller değerlendirilmiştir.

Toplum sözleşmelerinin şekillendirmeyi amaçladığı toplumsal hayat kapsamında kadın, ataerkil bakış açısının dayattığı sınırlar içerisinde kalmış görünmektedir. Bu anlayışın en önemli nedenlerinden biri kadın bedeninin ön plana çıkarılarak ataerkil bakış açısı ile tahakküm altına alınmak istemesidir. Hobbes, Locke ve Rousseau gibi topluma yön veren düşünürler de kadını, ev yaşamı içerisine hapsederek erkeğin gereksinimleri doğrultusunda değerlendirmişlerdir. Kadın, fiziksel yapısı bakımından zayıf, erkek güçlü konumda görülmüştür. Bu çalışmada kadının yüzyıllar boyunca erkeğin ve devlet erkinin mülkü haline getirilerek toplumsal hayattan dışlanması, erkeklerle eşit haklar, eğitim hakkı ve sosyal hayat içerisinde yer alma çabaları Hobbes, Locke ve Rousseau üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: 17. Ve 18. Yy. Sözleşme Kuramları, Kadın Meselesi, Thomas Hobbes, John Locke, J.J. Rousseau

THE ISSUE OF WOMEN IN 17TH AND 18TH CENTURY SOCIAL CONTRACT THEORIES

SAL, Demet

Master's Degree, Department of Women and Family Studies

Thesis Advisor: Doç. Dr. Pınar TÜRKMEN BİRLİK

2025, 106 Pages

ABSTRACT

The subject of this research is Thomas Hobbes, John Locke, and Jean-Jacques Rousseau in terms of their influence on the social position of women. This study evaluates the philosophical perspectives of Hobbes, Locke, and Rousseau and their contributions to the transformation of women's status in society.

The attitudes of Hobbes, Locke, and Rousseau toward the social position of women, as reflected in their philosophical perspectives, have been pivotal in terms of social transformation and gender equality. This thesis examines the general characteristics of the 17th and 18th centuries and, within this historical context, the position of women in the newly emerging social structures shaped by the philosophies of these three prominent thinkers—Thomas Hobbes, John Locke, and Jean-Jacques Rousseau. The contradictions arising from their tendency to assign public life to men and domestic life to women are problematized. Their philosophical views and their discussions on education, the individual, property, and freedom within their social contract theories are examined in relation to their secondary positioning of women in comparison to men.

Theories of the state have been discussed by many philosophers, and numerous studies have been conducted on what constitutes proper governance. Hobbes, Locke, and Rousseau, who made significant contributions to the emergence of modern states, are evaluated in terms of the roles they assigned to women within their models of modern states, starting from the pre-modern state of education and transitioning through social contracts to modern societal structures.

Within the social life that social contracts aim to shape, women appear to have remained confined within the boundaries imposed by a patriarchal perspective. One of the primary reasons for this is the emphasis placed on the female body, which has been subjected to patriarchal

domination. Influential thinkers such as Hobbes, Locke, and Rousseau also confined women to domestic life, considering them primarily in relation to the needs of men. Women were perceived as physically weak, while men were seen as strong. This study evaluates the historical exclusion of women from social life through their reduction to the property of men and state authority, as well as their struggles for equal rights, viducat to viducation, and participation in social life, all examined through the perspectives of Hobbes, Locke, and Rousseau.

The Keywords: 17th and 18th Century Contract Theories, Women's Issue, Thomas Hobbes, John Locke, J.J. Rousseau

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. GEREÇ VE YÖNTEM.....	6
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU.....	6
1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE PROBLEMLERİ	6
1.3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	7
1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	8
1.5. SINIR VE SINIRLILIKLAR	9
1.6. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI EVREN VE ÖRNEKLEM	9
2. GENEL BİLGİLER.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
17. YÜZYIL DÜŞÜNCESİNİN GENEL KARAKTERİSTİĞİ VE KADINA YÖNELİK DÜŞÜNCELER.....	9
1.1. İlk Çağ ve Orta Çağ'dan 17. ve 18. Yüzyıla Kadının Yeri.....	9
1.2. Orta Çağ'da Kadının Toplumsal Yaşamdaki Yeri.....	16
1.3. 17. Yüzyılın Düşünce Sisteminin Genel Karakteristiği ve Kadını Konumu.....	18
1.3.1. Rönesans ve kadın.....	18
1.3.2. Reform ve kadın.....	19
1.3.3. Bilimin yükselişi ve kadın.....	19
1.3.4. Aydınlanmacılık ve kadın.....	21

1.3.5. 17. Yüzyıl yapısı ve kadın.....	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	29
17 YÜZYIL DÜŞÜNÜRLERİNİN KADINI TOPLUMDA KONUMLANDIRMASI....	29
2.1. Thomas Hobbes'un ve John Locke'un Toplum Sözleşmesi ve Kurulan Yeni Yapı İçerisinde Kadının Yeri.....	30
2.1.1. Thomas Hobbes'un düşünce sistemi ve toplum sözleşmesi.....	30
2.1.1.1. Thomas Hobbes'a göre insanın tanımı, özellikleri ve toplumslaşma süreçleri.....	31
2.1.1.2. Doğa durumu ve doğa yasası.....	33
2.1.1.3. Devletin oluşumu.....	35
2.1.1.4. Toplum sözleşmesi.....	37
2.1.1.5. Hobbes'un toplumda kadını konumlandırması.....	39
2.1.2. John Locke'un siyaset felsefesi ve toplum sözleşmesi.....	40
2.1.2.1. John Locke'un siyaset felsefesi.....	40
2.1.2.2. Özgürlük, doğal haklar ve mülkiyet.....	42
2.1.2.3. Özgürlük ve mülkiyet ilişkisi.....	43
2.1.2.3.1. Doğal hukuk.....	45
2.1.2.3.2. Doğa yasası ve doğa durumu.....	45
2.1.2.3.3. Toplum sözleşmesi.....	47
2.1.2.4. John Locke'un düşünce sistemi ve toplum sözleşmesinde kadının yeri.....	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	52
18. YÜZYIL DÜŞÜNCESİNİN GENEL KARAKTERİSTLİĞİ VE KADINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	52
3.1. Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Kadının	

Toplumsal Statüsünde Yaşanan Değişimler.....	53
3.2. 18. Yüzyılda Avrupa’da Başlayan Aydınlanma Felsefesinin	
Dayandığı Temel İlkeler ve Kadınların Hayatına Yansımaları.....	55
3.2.1. Bilimsel gelişmeler ve kadın.....	55
3.2.2. Kültürel gelişmeler ve kadın.....	57
3.2.3. Endüstriyel gelişmeler ve kadın.....	59
3.2.4. Siyasal gelişmeler ve kadın.....	62
3.3. Aydınlanma, Din ve Kadın.....	63
3.4. Avrupa’da Başlayan Aydınlanma Felsefesinin farklı Bölgelerdeki	
Toplumlara ve Kadınların Yaşamlarına Etkisi.....	66
3.5. 18. Yüzyıl Aydınlanmasının Kadın Yaşamına Etkileri	69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	72
JEAN JACQUES ROUSSAU’NUN FELSEFESİNİN GENEL KARAKTERİSTİĞİ VE	
TOPLUM İÇERİSİNDE KADININ KONUMLANDIRILMASI.....	72
4.1. Rousseau’nun Felsefesi ve Kadın.....	72
4.2. Rousseau’ya Göre Doğa, Akıl ve Kadın.....	74
4.3. Özgürlük, Mülkiyet ve Kadın.....	76
4.4. Toplum Sözleşmesi ve Kadın.....	80
4.5. Rousseau’nun Eğitim ve Kadın Hakkındaki Görüşleri.....	83
4.6. Rousseau’nun Kadın Algısı ve Toplumsal Yansıması.....	86
3. SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	106

GİRİŞ

Bu tez, kadın konusunu tarihsel bir çerçevede ele alırken, 17. ve 18. yüzyıl düşünürleri Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'nun felsefi yaklaşımlarını temel alarak konuyu ele almaktadır. Toplumsal dönüşüm süreçleri ve bu süreçler sırasında kadınların değişen toplum içindeki konumlarına katılımı bağlamında, söz konusu düşünürlerin görüşleri incelenmiştir. Tez kapsamında Hobbes, Locke ve Rousseau'nun insan anlayışları, doğa durumu, eşitlik ve toplum sözleşmesi kuramı çerçevesinde devlet yapısına ilişkin görüşleri ele alınırken, kadınlara yönelik bakış açıları da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, toplum sözleşmesi kuramcıları olarak Hobbes, Locke ve Rousseau'nun kadınlara dair görüşlerinde hangi noktalarda benzeştikleri ve hangi açılardan farklılaştıkları analiz edilmiştir. Çalışmamız, toplumsal yaşamda özgürlük ve eşitliği savunan bu düşünürlerin kadın konusundaki yaklaşımlarını değerlendirerek, insan hakları ve toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların konumlandırılışını incelemektedir. Bir düşünürü yaşadığı toplumsal bağlamdan ve içinde yetiştiği kültürel ortamdaki bağımsız olarak anlamlandırmak neredeyse imkânsızdır. Bireyin düşünce yapısı, içinde bulunduğu toplumda meydana gelen sosyal ve siyasal olaylardan kaçınılmaz biçimde etkilenir. İnsanlar, yaşadıkları toplumun değer ve normlarından etkilenmekle birlikte, bu kültürel mirası eserlerine yansıtmakta ve gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Bu bağlamda, aydınlanma düşünürleri arasında yer alan Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau da dönemin toplumsal ve entelektüel dinamiklerinden etkilenerek 17. ve 18. yüzyıllarda önemli felsefi ve kültürel miras bırakmışlardır. Düşünceleri, kendilerinden sonraki dönemlerde de büyük yankı uyandırmış ve modern toplum kuramlarının şekillenmesine katkı sağlamıştır (Karasulu, 2019:166). Toplumun ilk kültürel evrelerinin M.Ö. 1500 ile 8000 yılları arasında başladığı varsayılmaktadır. İlk çağlarda kadın, bereket kavramıyla özdeşleştirilmiş ve toplumsal yapıda önemli bir konuma sahip olmuştur. İnsan topluluklarının avcı-toplayıcılıktan üretime geçişi, toplumsal yapıyı dönüştürmüş ve kadın-erkek rollerinde önemli değişimler meydana getirmiştir. İlkel toplumlarda kadın, doğurganlık ve üretkenlik özellikleriyle saygın bir konumdayken, zamanla özel mülkiyetin ortaya çıkışı, sınıfsal ayrımlar ve dini yapıların etkisiyle kadının statüsü gerilemiştir (Kapanoğlu, 2006:10).

Tarihsel süreç boyunca kadın ve erkeğin toplumsal konumları değişkenlik göstermiştir. İlk insan topluluklarında, doğurganlık ve besleyici yönüyle kadının bedeni, erkeğe kıyasla üstün bir özellik olarak değerlendirilmiştir. Anaerkil olarak tanımlanan bu dönemlerde, kadın bereket ve üretimle özdeşleştirilmiş, toprakla arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Toplumsal minnet duygusunun bir sonucu olarak kadın, saygın bir statüye sahip olmuştur. Ancak zamanla toplumsal yapının değişmesi, anaerkil düzenin yerini ataerkil toplumsal düzene bırakmasına yol açmıştır. Kadının tarihsel anlamda geri plana itilmesi, büyük ölçüde materyallerin keşfi ve savaşların ortaya çıkışıyla ilişkilidir. Fiziksel gücün toplumu şekillendiren temel unsur haline gelmesiyle birlikte, doğurganlık ve üretkenlik üzerinden tanımlanan kadın, siyasal ve toplumsal iktidarın dışında bırakılmıştır (Karasulu, 2019:1). Özel mülkiyetin yaygınlaşması ve geleneklerin etkisiyle anaerkil yapının yerini ataerkil aile yapısı almıştır. Bu süreç, erkek egemenliğinin pekişmesini sağlamış ve kadının toplumsal statüsünün giderek daralmasına neden olmuştur (Kapanoğlu, 2006:11). Kadının toplumsal konumu her dönemde kültürel, tarihsel ve dini değerler çerçevesinde şekillenmiş ve çoğu zaman sınırlandırılmıştır (Mengü, 2002:22). Ancak bu kısır döngü, kadınların yüzyıllar boyunca süren mücadeleleri sonucunda Aydınlanma Çağı ile birlikte değişmeye başlamıştır. Kadınlar, kendilerine atfedilen geleneksel cinsiyet rollerinin ötesine geçerek, sosyal hayata katılmak ve siyasal yaşamda yer almak istemişlerdir. Kadınların bireysel hak talepleri ve ötekileştirmeye karşı mücadeleleri, yüzyıllardır iktidarı elinde tutan erkekleri tedirgin etmiş ve bu süreç, çetin toplumsal çatışmalara yol açmıştır (Karasulu, 2019:9). Bu çalışmanın temel amacı, Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'nun doğa durumu, özgürlük, mülkiyet, toplum sözleşmesi ve kadın kavramlarını ele alarak, bu düşüncelerin modern devlet anlayışına katkılarını incelemektir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, 17. yüzyılın genel karakteristiği ve bu dönemde kadının toplumsal konumu ele alınarak, yaşanan toplumsal değişimlerin kadınların yaşamı üzerindeki etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde, Hobbes ve Locke'un felsefeleri bağlamında doğa durumu ve toplum sözleşmesi içerisinde kadının nasıl konumlandırıldığı değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin topluma etkileri ve kadının bu süreçteki yeri ele alınmıştır. Son olarak, dördüncü bölümde Rousseau'nun felsefesi çerçevesinde, insan yaşamında özgürlük ve eşitliğin önemi ile kadının toplumdaki konumu incelenmiştir.

Hobbes, Locke ve Rousseau, bireylerin hak ve özgürlüklerini bir sözleşme aracılığıyla otoriteye devrederek güvence altına almaları gerektiği görüşünde birleşmişlerdir. Bu bağlamda, bireylerin çıkarlarını koruyacak bir genel iradenin oluşturulması ve özgürlüklerin belirli ölçülerde devredilerek ortak bir yönetim anlayışının benimsenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ancak, üç düşünür de toplum sözleşmesine taraf olacak bireylerin yalnızca erkekler olabileceğini öne sürerek kadınları bu sürecin dışında bırakmışlardır (Baygül, 2021:342). Hobbes, toplum sözleşmesi ile kurulacak devlet modelini tanımlarken daha çok erkeklere yönelik düzenlemeler önermiş ve kadını yalnızca annelik rolü üzerinden değerlendirmiştir (Hobbes, 2007-b:128). Benzer şekilde, Locke da kadınları kamusal alanın dışında tutarak onların özel alanda yer almaları gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte, Locke kadına sınırlı da olsa mülkiyet hakkı tanımış, ancak bu hakkın erkek vesayeti altında olması gerektiğini belirtmiştir (Karamanlı, 2014:87). Her ne kadar Locke, insanların doğuştan bağımsız ve eşit olduğunu iddia etse de toplum sözleşmesine yalnızca erkeklerin taraf olabileceğini öne sürmüştür. Kadını kamusal alanda göz ardı eden Locke, aile içinde ise kadın ve erkeği eşit bir konuma yerleştirmiştir (Birvar, 2022:20).

Rousseau'ya göre, kadın doğası gereği erkeğe hizmet etmek üzere yaratılmıştır. Düşünür, kadın ve erkeğin aynı eğitimi almaması gerektiğini savunarak, erkeklerin iyi bir yurttaş olmak için, kadınların ise iyi bir anne ve eş olmak için yetiştirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Hobbes, Locke ve Rousseau'nun görüşleri incelendiğinde, üç düşünürün de erkek egemenliğini benimsediği ve erkeği mutlak otorite olarak kabul ettikleri görülmektedir. Düşünürlerin toplum tasarımları ve insan hakları anlayışları, kadınları dışlayarak yalnızca erkekleri kapsayacak şekilde kurgulanmıştır. Rousseau, 18. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olarak, eserleri ve fikirleriyle dönemin toplumsal yapısını etkilemiş, Aydınlanma Çağı'na yön veren filozoflardan biri olmuştur. 18. yüzyıl filozofları, Aydınlanma düşüncesinin temel taşlarını oluşturmuş ve bu süreçte Rousseau, toplum üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Düşünürlerin kadınlar hakkındaki görüşlerinin şekillenmesinde yaşadıkları dönem ve geleneksel toplumsal yapılar belirleyici olmuştur. Toplum sözleşmeleri erkekler tarafından oluşturulduğu için, bu anlaşmalar öncelikle erkeklerin özgürlüklerini güvence altına almak amacıyla tasarlanmış ve özgürlük kavramı, erkeğin ataerkil yetkisi ve cinsiyet hiyerarşisi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, özgürlüğü sadece erkeklere tanıyan bir sistem oluşturulmuş, kadınlar ise bu özgürlüğün bir parçası olarak görülmemiştir. Sivil sözleşme anlayışı, erkekleri egemen,

kadınları ise bu egemenliğe tabi bireyler olarak tanımlamıştır. Sözleşmecî ataerkil yaklaşıma göre, kadınlar erkeklere doğaları gereği tabi olmalıdır. Ancak kadınlar da doğal olarak özgür bireylerdir ve bu nedenle sivil toplum sözleşmesine dahil edilmeleri gerekmektedir. Ne var ki Hobbes, Locke ve Rousseau, bireyin özgürlüğünü savunmalarına rağmen, bu özgürlüğü ataerkil düzen çerçevesinde tanımlamış ve kadınları dışarıda bırakmışlardır. Oysa kadın ve erkek, sivil toplumun birbirinden ayrılmaz iki parçası olarak ele alınması gerekirken, sözleşme öğretisinde birbirlerinin karşısı olarak değerlendirilmiştir.

Hobbes'un *Leviathan* ve Rousseau'nun *Emile* eserleri, kadını özel alana hapseden ve erkeğin otoritesine tabi kılan bir yaşam biçimini önermektedir (Kancı ve Uslu, 2022:1637). Rousseau, kadınların konumunu “öteki” kavramı üzerinden ele almıştır. Toplumsal cinsiyete dayalı ilk ayrımın, güç ilişkileri temelinde ortaya çıktığını öne süren Rousseau, bu ayrımı yalnızca fiziksel güç üzerinden değil, manevi güç bağlamında da değerlendirmiştir. Düşünürü göre, iki cinsten biri etkin ve güçlü, diğeri ise edilgen ve zayıf olmalıdır. Rousseau, kadın ve erkeğin karakter bakımından da kendilerine yüklenen toplumsal roller açısından da aynı olmadığını savunarak, bu nedenle farklı eğitim süreçlerinden geçmeleri gerektiğini belirtmiştir (Beauvoir, 1993:16). *Emile* adlı eserinde, hayalindeki erkek çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiğini detaylandırmıştır (Korkmaz ve Öktem, 2014:174). Hobbes ve Locke ise bireyin medeni haklarını yalnızca erkekler için tanımlamış ve kadının hak sahibi olabilmesi için erkeğe tabi olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Korkmaz ve Öktem, 2014:177). Düşünürlerin kadınlara kamusal alanda tanıdığı tek hak, eğitim hakkı olmuştur. Ancak bu hak, kadınların bireysel gelişimi için değil, gelecekte doğacak erkek çocuklarını sağlıklı ve güçlü bireyler olarak yetiştirebilmeleri amacıyla verilmiştir (Bilir, 2019:35). 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’da gerçekleşen Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi, toplumsal dönüşümün önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. İnsan hakları çerçevesinde yükselen başkaldırıları, kadınların da kişilik hakları konusunda taleplerde bulunmalarına ve geleneksel cinsiyet rollerine karşı seslerini yükseltmelerine olanak tanımıştır. Ancak kadınların özgürlük mücadelesini bastırmak adına çeşitli yöntemler uygulanmış ve talep ettikleri sosyal ve siyasal hakların önüne geçilmeye çalışılmıştır (Karasulu, 2019:14).

Fransız Devrimi sonrasında yurttaşlık kavramı erkekler tarafından şekillendirilmiş ve kadınlar sözleşme dışı bırakılmıştır. Bu ayrımcılığa karşı haklarını savunmak için mücadele eden Olympe de Gouges, devrimci ilkeleri kadınlar için de talep ettiği gerekçesiyle giyotinle

idam edilmiştir. Kadınlar, büyük bedeller ödedikleri bu zorlu mücadeleler sonucunda, daha önce yalnızca erkeklere ait olan kamusal alana girmeyi ve görünür olmayı başarmışlardır (İlhamoğlu, 2019:28). Özel alan ve kamusal alan ayrımı, esasen cinsiyet rollerini belirleyen ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren düzenleyici bir ilke niteliğindedir. Kamusal alan, erkek için rasyonellik, makul davranışlar ve erkeksi kabul edilen faaliyetlerle özdeşleştirilirken, kadın için makul olmayan ve toplumsal normlarla bağdaşmayan bir alan olarak tanımlanmıştır. Özel ve kamusal alan arasındaki bu keskin ayrım, ataerkil yapıların sürekliliğini sağlamış ve toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmiştir (Durğun, 2020:22). Özel ve kamusal alanların kadın ve erkek rolleriyle özelleştirilmesi, kadınların politik ve toplumsal hayatta erkeklerle eşit şekilde varlık göstermesini engellemiş ve görünmez bariyerler oluşturmuştur. Böyle bir yapı, erkeklerin üstlendiği işlerin statü, ücret ve siyasal bakımdan avantajlı konumda değerlendirilmesine yol açarken, kadın emeğinin değersizleştirilmesine ve görünmez kılınmasına neden olmuştur (Durğun, 2020:22).

Bu tez, 17. ve 18. yüzyıl siyasal düşünce geleneği içinde şekillenen toplum sözleşmesi kuramlarının kadın konusuna yaklaşımını incelemek amacıyla Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'nun felsefi yaklaşımlarını karşılaştırmalı bir perspektifle analiz etmektedir. Çalışmada, bu düşünürlerin birey, hak, özgürlük ve toplumsal düzen gibi temel kavramları kadın özelinde nasıl anlamlandırdıkları ortaya konularak, klasik toplum sözleşmesi kuramlarının kadınları hangi sosyal, siyasal ve ahlaki roller çerçevesinde tanımladığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, kadının kamusal alandaki görünürlüğü, özel alanla sınırlanması ve hak öznesi olarak kabul edilip edilmediği gibi meseleler, ilgili kuramların temel varsayımları doğrultusunda sorgulanmaktadır. Tezin temel savı, kadının tarihsel olarak ikincil bir konuma yerleştirilmesinin yalnızca toplumsal uygulamaların değil, aynı zamanda dönemin siyasal felsefelerinin içsel sınırlarının bir yansıması olduğu yönündedir. Bu çerçevede çalışma, 17. ve 18. yüzyılla sınırlı olmakla birlikte, kadının tarihsel düşünsel temsillerine ışık tutarak, özgürlük ve eşitlik ilkeleri bağlamında kadının konumunu problematize etmeyi amaçlamaktadır.

1. GEREÇ VE YÖNTEM

1.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU

Bu araştırma, Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'nun felsefi düşünce sistemleri çerçevesinde kadını toplumda nasıl konumlandıklarını ve bu anlayışlarının 17. ve 18. yüzyıllardaki toplumsal yaşama yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Hobbes, Locke ve Rousseau, toplum sözleşmesi kavramı çerçevesinde devleti kurgularken tarihsel, ekonomik, hukuksal ve felsefi boyutları ele almışlardır. Doğa durumundan toplum durumuna geçişi açıklarken insanın ve toplumun nasıl evrildiğini ortaya koymuşlardır. Ancak üç düşünür de değişen toplumsal yapılar içerisinde kadını özel alana hapsederek erkeği kamusal alanda konumlandırmışlardır. Kadına yalnızca eş ve çocuk bakımı gibi roller yükleyerek onun kamusal alandaki varlığını görmezden gelmişlerdir.

Bu araştırmanın temel amacı, kadının toplumsal ve tarihsel konumunu inceleyerek toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkiyi irdelemektir. Ayrıca Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin, kadının konumundaki değişim üzerindeki etkilerini değerlendirmek hedeflenmektedir.

Çalışma, söz konusu düşünürlerin kadınlara ilişkin görüşlerini tespit ederek, toplumlaşma sürecinde kadının erkekle eşit konuma gelmesi için ne gibi katkılar sunduklarını ve bu katkıların uygulanabilirliğini analiz etmeye yöneliktir. Teorik düzlemde, kadınların tarih boyunca maruz kaldıkları ikincil konumu sorgulamak ve bu yapıyı aşmalarına yönelik düşünsel katkılar sağlamak çalışmanın amaçları arasındadır.

Araştırmanın konusu, kadının toplumsal cinsiyete dayalı konumunu ve bu konumun nasıl inşa edildiğini ele almaktadır. Kadınlık, biyolojik bir gerçeklikten ziyade toplumsal cinsiyet tarafından şekillenen bir kavram olarak değerlendirilmekte ve bu bağlamda incelenmektedir.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE PROBLEMLERİ

Bu çalışma, literatür tarama yöntemiyle 17. ve 18. yüzyıllarda toplumsal yaşamda kadına yönelik bakış açısını incelemek amacıyla hazırlanmış olup, tarihsel bağlamda kadının konumuna yönelik düşünsel dönüşümü irdeleyen çalışmalara önemli bir katkı sağlamaktadır. İlk çağlardan günümüze kadar birçok düşünür, kadını ikinci planda tutarak erkek egemenliğine katkı sağlamıştır. Modern çağın başlamasıyla birlikte toplumsal yapılar değişmiş ve kadının

ataerkil sistemin baskısı altında ezilen yazgısının da değışmeye başladığı bir döneme girilmiştir. Kadınlar üzerine yapılan bu çalışma, bu alandaki eksikliklerin giderilmesine ve ilerleyen araştırmalara yön vermesi açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın ara problemi, Hobbes, Locke ve Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramlarında kadına atfedilen rollerin neler olduğunu, bu rollerin dönemin sosyo-politik bağlamı içerisinde nasıl şekillendiğini ve kadınların kamusal alandaki konumlarına yönelik dışlayıcı ya da sınırlayıcı yaklaşımların hangi felsefi ilkelerle gerekçelendirildiğini irdelemektedir. Ayrıca, bu düşünürlerin özgürlük, eşitlik ve bireysel haklar kavramlarını kadınlar açısından nasıl yorumladıkları ve bu yorumların kadınların özneleşme süreçlerine katkı sağlayıp sağlamadığı sorgulanmaktadır. Son olarak, Thomas More'un *Ütopya* adlı eserinde kurgulanan alternatif toplum modelinin, kadının toplumsal konumu açısından ne tür bir bakış sunduğu ve klasik toplum sözleşmesi kuramlarıyla nasıl bir karşıtlık ya da paralellik taşıdığı da bu bağlamda analiz edilmektedir.

Kadının tarihsel süreçteki ikincil konumunun değışmesi ve eşit yurttaş olarak var olma mücadelesini üç önemli düşünür üzerinden incelemek, araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır. Toplumu şekillendiren düşünürlerin insanı tanımlarken yalnızca erkeği dikkate alıp kadını yok saymaları, kadının tarihsel olarak erkek egemen bakış açısıyla tahakküm altına alınmasının nedenlerini ve sonuçlarını analiz etmeyi hedeflemektedir.

1.3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

- Düşünürlerin kadını toplumsal düzeyde konumlandırma biçimi, kadının yeri ve toplumdaki önemi üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır.
- Hobbes, *Leviathan* eserinde kadına yalnızca annelik görevini tanımış ve toplumsal yaşamda sınırlı bir rol biçmiştir.
- Liberalizmin kurucusu Locke, devleti kurarken kadını toplumsal sözleşme ve vatandaşlık hakları açısından göz ardı etmiştir.
- Rousseau, özgürlük ve eşitlik anlayışını savunmasına karşın yalnızca erkeklerin özgürlüğünü ve eşitliğini dikkate almış, kadını bu çerçevede dışlamıştır.
- 17.ve 18. yüzyıllarda kadın, Orta Çağ'daki toplumsal konumunun değışmeye başlamış, ev içindeki yaşamdan çıkarak kamusal alanda yer edinme fırsatı bulmuştur.
- Sanayi ve endüstri devrimiyle birlikte kadınlar kamusal alanda yer almakta, ücretli iş gücü olarak çalışmaya başlamıştır.

- Düşünürler, kadının eğitiminin yalnızca annelikle sınırlı olması gerektiği görüşünü savunmuş ve kadınları özel alanda kalmaya mahkûm etmiştir.
- Kadınlar, uzun bir mücadele süreci sonunda eğitim hakkına kavuşmuşlardır.
- Erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümü ve ataerkil egemenlik, tarihsel süreç boyunca devam etmiştir.
- Toplumsal gelenekler, evin özel alan olduğu ve kadının burada yer alması gerektiği, dış dünyada ise erkeğin hakimiyeti gerektiği şeklinde bir ayırım yapmıştır.
- Hobbes, Locke ve Rousseau, yaşadıkları dönemin toplumlarının geleneklerine uygun olarak kadına itaatkâr olma, erkeğe ise egemenlik rolü yüklemişlerdir.

1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, nitel araştırma modeline dayalı olarak yapılmıştır. Hedef grup, 17. ve 18. yüzyıllardaki kadınların toplumsal konumunu incelemektedir; kontrol grubu ise bu konumun, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi üç önemli düşünür üzerinden değerlendirilmesidir. Çalışma, 17. ve 18. yüzyıl toplum yapısındaki bu üç düşünürün kadının toplumsal konumuna dair yapmış oldukları değerlendirmeleri içermektedir. Araştırmada kullanılan yöntem, literatür taraması yöntemi olup, içerik çözümlemesi uygulanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, Hobbes, Locke ve Rousseau'nun eserlerinde yer alan ve alıntı şeklinde sunulan görüşleri içermektedir. Bu görüşlerin yorumlanması sonucu ortaya çıkan bilgiler ise olgusal nitelikteki bulguları oluşturmuştur. Araştırmanın döküm incelemesi, ilk boyut ve aşama olarak kabul edilmiştir. İkinci aşamada, kullanılan dokümanların orijinalleri kontrol edilmiştir. Üçüncü aşama, dokümanların birbirleriyle karşılaştırılması ve belirlenen problemlere göre incelenmesini içermektedir. Dördüncü aşamada veri analizi yapılmış; beşinci ve son aşamada ise doküman analizine dayalı veri kullanımı ve yazım aşaması tamamlanmıştır.

1.5. SINIR VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmanın başlığı, araştırmanın sınırlarına dair ipucu vermektedir. Araştırmada, 17. ve 18. yüzyıllarda yaşamış olan Hobbes, Locke ve Rousseau'nun kadın hakkındaki düşünceleri incelenmiş ve bu düşünürlerin eserleri gözlemler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Araştırmada toplanan veriler, yalnızca 17. ve 18. yüzyıllar arasındaki döneme ait olup, bu tarih aralığına odaklanılmıştır. Çalışmanın, kendisinden önce yapılmış olan araştırmalara dayalı olması ve tarihsel bir değerlendirme yapıyor olması, tarama yönteminin zayıf yönlerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu durum, araştırmanın kullanılan yöntemden kaynaklanan bir sınırlama olarak değerlendirilmiştir.

1.6. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu araştırma, 17. ve 18. yüzyıllar arasındaki dönemi kapsamaktadır. Araştırmanın temel amacı, bu dönemdeki üç önemli düşünür olan Hobbes, Locke ve Rousseau'nun toplum sözleşmesi çerçevesinde devleti kurarken kadınları nasıl konumlandıklarını incelemektir. Araştırmada, bu üç düşünürün kadın hakkındaki görüşleri, toplumsal düzeni oluşturma çabaları bağlamında ele alınarak değerlendirilmiştir.

2. GENEL BİLGİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

17. YÜZYIL DÜŞÜNCESİNİN GENEL KARAKTERİSTİĞİ VE KADINA YÖNELİK DÜŞÜNCELER

1.1) İlkçağ ve Orta Çağ'dan 17. ve 18. Yüzyıla Değın Kadının Yeri

İnsan bedeni ve yaşam tarzı, ilk çağlardan günümüze kadar evrim geçirmiş ve bu süreç hala devam etmektedir. İlk çağlarda avcı-toplayıcı olarak yaşayan insanlar, içgüdülerinin etkisiyle her şeyi paylaşmaktaydı. Ancak medeniyetlerin ortaya çıkışı ve gelişmesiyle birlikte kadın ve erkek arasında belirgin farklılıklar meydana gelmiş, hatta cinsiyetler arasında bir

üstünlük mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bu mücadele, tarih boyunca dönemsel olarak kimi zaman erkekler, kimi zamansa kadınlar lehine sonuçlanmıştır (Kapanoğlu, 2006:5). Kadının toplum içindeki konumu ve haklarına dair verilen bu mücadele, insanlık tarihi kadar eski olup, düşünürlerin dikkatini çekmiş ve felsefi tartışmalara konu olmuştur. Felsefe tarihinde derin izler bırakan Platon, Aristoteles, Aziz Augustinus, Kant, Locke, Adam Smith, Rousseau, Nietzsche ve Hegel gibi düşünürler, farklı felsefi sistemlere sahip olmalarına rağmen, kadın konusunda tarihsel süreç içerisinde benzer yaklaşımlar sergilemişlerdir (Işık, 2022:39). Bireylerin düşünce sistemleri, yaşadıkları dönemin sosyal ve siyasal olaylarından etkilenmiş ve toplumun değer yargılarını zorunlu olarak yansıtmıştır. Antik Yunan düşünürleri de bu büyük kültürel ve felsefi miras içinde şekillenmiştir (Karaaslan, 2016:166). Kültürel evrim sürecinin M.Ö. 15.000-8.000 yılları arasında Paleolitik Çağ'da başladığı varsayılmaktadır. Bu dönemde insanlar avcı-toplayıcı olarak yaşam sürmüştür ve kadın ile erkek birlikte avlanarak eşit bir yaşam tarzı benimsemiştir. Arkeolojik bulgular, bu döneme ait kadın heykellerinin bereket sembolü olarak kabul edildiğini ve kadının kutsallaştırıldığını göstermektedir. Ancak, M.Ö. 8.000-5.000 yıllarında Neolitik Çağ ile birlikte insan toplulukları tarım ve hayvancılığa yönelmiş, yerleşik hayata geçilmiştir (Kapanoğlu, 2006:7-8). Bu dönemde "Ana Tanrıça" inanç sistemi yaygınlaşmış, kadının doğurganlığı vurgulanmış ve erkek ikinci planda kalmıştır.

M.Ö. 5.000-3.000 yılları arasında Kalkolitik Çağ (Tunç Çağı) ile birlikte savaşların artması, fiziksel gücün önem kazanmasına ve erkeğin toplumsal yapı içerisinde baskın bir konuma gelmesine neden olmuştur. İlkel topluluklarda anaerkil bir düzen hâkimken, zamanla özel mülkiyetin ortaya çıkışı, sosyal sınıfların oluşması ve dini inançların etkisiyle ataerkil düzen baskın hale gelmiştir. Bu döneme kadar toplumda gücünü koruyan kadın, kademeli olarak ikincil bir konuma itilmiş, ataerkil aile yapısının gelişmesiyle birlikte erkek egemenliği belirgin hale gelmiştir. Kölelik kurumunun ortaya çıkışı, kadınların toplumsal statüsünde büyük bir düşüşe neden olmuş, köleler genellikle kadınlar ve alt sınıf erkeklerden oluşmuştur. Toplumda özel mülkiyetin yaygınlaşması ve ataerkil yapının güçlenmesiyle birlikte kadınlar, kendi yaşamları, gelecekleri ve hatta bedenleri üzerindeki denetim hakkını kaybetmiş, erkeğe bağımlı hale gelmiştir (Kapanoğlu, 2006:10-11). Geleneksel ataerkil toplumlarda kadın bedeni, toplumsal değerler ve normlar doğrultusunda biçimlendirilmiş, cinsiyet rolleri bu bedensel farklılıklar üzerinden tanımlanmıştır. Kadın bedeni, erkeğin soyunun devamını sağlama görevi ile özdeşleştirildiğinden, erkeğinkine tabi kılınmış ve kontrol altında tutulması gereken bir nesne

olarak görülmüştür. Bu durum, kadın bedeninin erkek egemen sistem tarafından istismar edilmesine ve baskı altına alınmasına yol açmıştır (Bilgin, 2016:222-223).

Dünya üzerindeki tüm toplumlarda kadınların konumu, toplumun yapısına göre değişkenlik göstermektedir. İlk Çağ Medeniyetlerinden olan Çin, Mısır, Hint, Roma, İran, Mezopotamya, Anadolu ve Yunan uygarlıklarında kadının toplumdaki yerine bakmak, bu değişimi anlamak açısından önemlidir.

Çin toplumlarında kadın, değersiz görülmüş ve bir insan olarak dahi kabul edilmemiştir. Kadınlara isim verilmemiş, sayılarla çağrılmış ve kimi zaman tanrılara kurban edilmiştir. Kız çocukları, istenmediğinde vahşi doğaya bırakılarak ölüme terk edilmiştir. Kadın, yalnızca erkeğin şehvetinin bir nesnesi ve hizmetkârı olarak görülmüştür.

Mısır medeniyetlerinde de kadın başlangıçta erkeklerle eşit haklara sahipken, zamanla Firavunlar kadınların bu haklarını ellerinden alarak onları köleleştirmiştir. Kadınların mülk edinme ve miras hakkı olmadığı gibi evliliklerinde de söz sahibi olamamışlardır.

Hint toplumlarında da kadın olumsuz tasvir edilmiş ve birçok temel haktan mahrum bırakılmıştır. Kadının evlenme ve miras hakkı bulunmazken, kocası öldüğünde yaşamasına izin verilmezdi. Kadınların eğitimi ve felsefi konulara yönelmesi kesinlikle yasaklanmıştı.

Roma toplumlarında kadın, kocasına aktarılan kadar babasının mülkü olarak görülmüştür. İffet kavramına büyük önem verilmiş ve evlilik dışı ilişkiler hoş karşılanmamıştır. Kadınlar, köle olarak alınıp satılabilirken, özgür bir kadın bile erkeğin himayesinde olması gereken bir varlık olarak görülmüştür. Ancak Roma uygarlığında zaman içinde hukuki gelişmeler yaşanmış ve kadınlar bazı haklarını elde etmeye başlamıştır.

Mezopotamya toplumlarında kadının sosyal hayata katılımı söz konusu olmamış, özellikle Hammurabi Kanunları kapsamında kadınlar babalarının malı olarak kabul edilmiştir. Evlilikte kadın, neslin devamı için bir araç olarak görülmüş, çocuk doğurmadığında ise erkeğe başka bir kadınla evlenme hakkı tanınmıştır.

Anadolu medeniyetlerinde ise kadın, diğer İlk Çağ uygarlıklarından farklı olarak daha yüksek bir statüye sahip olmuştur. Ana Tanrıça inancı ile birlikte anaerkil düzen hâkim olmuş ve kadın, bolluk ve bereketin temsilcisi olarak kutsal kabul edilmiştir. Anadolu'da kadınlar, devlet yönetiminde bile söz sahibi olabilmiş ve tarihte ilk kadın amirallerden biri olan Halikarnassos buradan çıkmıştır (Kubilay, 2023:385-386).

İran toplumunda ise kadınların eğitim hakkı bulunmamış ve söz hakkı verilmemiştir. Erkekler, birden fazla kadınla evlenme hakkına sahip olduğu gibi, kan bağı evlilik için engel teşkil etmemiştir. İran aile hukuku, kocaya mutlak otorite hakkı tanımış ve erkeklere cariye edinme hakkı sunmuştur (Şişman, 1993:6).

Yunan toplumu, uygarlığın beşiği olarak kabul edilmesine rağmen, kadınların burada da değersiz bir konumda olduğu görülmektedir. Kadınlar kölelerle eş tutulmuş, kocaları tarafından başka erkeklere armağan edilebilecek bir meta olarak değerlendirilmiştir. Miras hakkına sahip olmadıkları gibi erkeklerle eşit kabul edilmemişlerdir; zira dönemin anlayışına göre erkeğin dengi ancak bir başka erkek olabilirdi. Kadın, kötülüğün kaynağı olarak görülmüş ve eşini seçme hakkı bulunmamıştır. Buna karşılık, erkekler cinsel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla istedikleri kadını seçme hakkına sahip olmuşlardır. Erkek, kadına yalnızca kendisine hizmet etmesi ve erkek evlat doğurması için sahip olmuştur. Atinalı kadınlar büyük ölçüde ev işleriyle ilgilenmiş ve çocuk bakımından sorumlu tutulmuştur.

Bu dönemde yaşayan Antik Yunan filozoflarının da kadınları değersizleştiren ifadeler kullandıkları görülmektedir. Kadının erkek karşısındaki ikincil konumuna ilişkin düşünceler, Platon ve Aristoteles'in çalışmalarında da kendisini göstermektedir. Bu filozoflar, biyolojik anlamdaki zayıflığın toplumsal yaşamdaki ikincilliğin kaynağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Aristoteles, erkeğin doğasının emretmek, kadının doğasının ise boyun eğmek olduğunu savunmuştur (Kubilay, 2023:387). Bununla birlikte, Platon'un kadına yönelik düşünceleri daha farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Platon, biyolojik farklılıkların eğitim almaya engel olmadığını, kadınların eğitim aldıkları takdirde ideal devlette erkeklerle birlikte yer alabileceklerini savunmuştur. Platon, dini, sanatı, bilimi, eğitimi, evliliği ve aileyi içeren ideal devlet düşüncesinde, toplumun yarısını oluşturan kadınların da filozoflar tarafından düşünülmesi gerektiğini öne sürmüştür. Kadınların da erkekler gibi silah kullanabileceğini, müzikle ilgilenebileceğini, at binebileceğini ve jimnastik yapabileceğini kabul etmiştir. Platon'un bu ifadeleri, dönemin geleneksel yapısına meydan okuyan devrim niteliğinde düşünceler olarak değerlendirilmiş ve kendisinden sonraki filozoflar üzerinde de etkili olmuştur. Bu düşünceler, Orta Çağ'dan 17. yüzyıla kadar uzanan süreçte kadınların konumlarının değişmesine katkı sağlayan önemli fikirler arasında yer almıştır. Batı uygarlığının temellerini atan Yunan uygarlığı, aynı zamanda dünyaya demokrasiyi tanıtan bir medeniyet olarak da ön plana çıkmaktadır (Karaaslan, 2016:170-171). Platon'un ideal devleti anlattığı *Devlet* kitabı

toplum sözleşmesi fikrinin ilk örneklerinden biri olarak sayılabilir. Platon, ideal bir devletin adalet ve erdem üzerine kurulu olması gerektiğini savunurken, toplumu oluşturan bireylerin de devletin iyiliği için fedakârlık yapması gerektiği fikrini öne sürmüştür. Bu açıdan, bireylerin bir araya gelerek oluşturmuş oldukları sözleşme, toplumun düzgün işlemesi için temel bir ilke niteliğindedir. Platon'un ideal devlet düşüncesi, daha sonra Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin geliştirdiği toplum sözleşmesi teorilerine esin kaynağı olmuştur. Bu düşünürler, Platon'un ideallerini kendi çağlarının sosyo-politik yapısına uygun olarak yorumlayıp modern toplum teorilerine katkıda bulunmuşlardır (Platon, 2022:52).

İlk Çağ toplumlarında kadınların toplumsal yaşamın içinde olduğu, eğitimde erkeklerle eşit fırsatlara sahip olduğu Sparta toplumu ise bu alanda farklı bir örnek teşkil etmektedir. Spartalı kadınlar sosyal hayata katılabilmiş, sportif faaliyetlerde bulunmuş ve mülk edinme hakkına sahip olmuşlardır. Spartalı kadınların özgürlük alanlarının geniş olması, Atinalı kadınların konumlarının değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Antik Atina toplumu demokrasiye geçiş yapmasına rağmen, sistem ataerkil bir yapı içerisinde şekillenmiş ve kadınlara bu demokrasi içerisinde yer verilmemiştir. Buna karşılık, Sparta'da kadınların demokrasiye kısmen de olsa dâhil olduğu görülmektedir. Platon ve Aristoteles, toplumda görünmez bir konumda olan kadınların polis (şehir devleti) koruyucu sınıfına dâhil edilerek erkeklerle birlikte yer alması gerektiğini savunmuşlardır. Filozoflar, kadınların polis içinde gerekli eğitimi alarak koruyucu sınıfına katılmasını ve burada söz hakkına sahip olmasını önermişlerdir. Antik Yunan'da bu düşünceler kabul görmemiş olsa da kadın-erkek eşitliği açısından önemli bir adımı temsil etmektedir (Uslu, 2018:51). Platon'un kadınlara ilişkin düşünceleri, Antik Yunan toplumunun ataerkil yapısı dikkate alındığında dönemin ötesinde bir perspektif sunar. Devlet adlı eserinde, kadınların da erkeklerle aynı doğaya sahip olduklarını ve dolayısıyla aynı görevleri üstlenebilecekleri fikrini savunmuştur. Platon'a göre, ruhun cinsiyeti yoktur. Bu nedenle kadınlar da eğitim, muhafızlık ve yöneticilik gibi kamusal görevlerde yer alması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım dönemin ataerkil yapısına ters düşmektedir. Düşünür Spartalılar örneğini vererek bu düşüncesini somutlaştırmıştır. Platon, Sparta'daki kadınların fiziksel eğitim almasını ve kamusal yaşama katılımını olumlu bir örnek olarak sunmaktadır. Düşünöre göre, Spartalı kadınların beden eğitimi ile güçlendirilmesi ve savaşçı bir toplumun parçası olarak yetiştirilmesi, ideal devletin yurttaş modeli ile örtüşmektedir. Platon *Devlet* adlı eserinde “Kadınlardan erkeklerle aynı işi yapmaları bekleniyorsa, onlara aynı şeyleri

öğretmeliyiz’’ İfadelerine yer vermiştir. Bu bağlamda düşünür, Spartalı kadınların toplumsal rollerini yalnızca biyolojik cinsiyetleriyle sınırlamayan bir anlayış geliştirmiştir. Platonun bu yaklaşımı, kadınların yalnızca ev içi rollerle tanımlandığı Atina topluna kıyasla radikal bir duruş sergiler (Platon, 2022:5.kitap).

Tarihsel süreç incelendiğinde, kadınlar fiziksel olarak erkeklerden daha zayıf, duygusal, öğrenme kabiliyetleri daha düşük ve erkeğe bağımlı bireyler olarak görülmüştür. Toplamların gelişim sürecinde kadınlar, yurttaşlık erdemlerini ve dini öğretileri çocuklarına aktarmakla sorumlu tutulmuştur. Buna rağmen, kendilerini günah işlemeye meyilli varlıklar olarak algılamış ve suçluluk duygusuyla değerlendirilmişlerdir. Batı dünyasında kadın haklarının günümüzde ulaştığı noktaya gelmesi oldukça sancılı süreçlerden geçerek mümkün olmuştur. Kadınlar, yüzyıllar boyunca toplumsal yargılar ve katı ilkeler altında baskılanmış, kimlik kargaşası içinde benliklerini aramak zorunda kalmışlardır (Kuşcan, 2001:4-8-11). Klasik Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde erkekler toplumsal sorumluluklara sahipken, kadınlar çocuk büyütme ve ev işleri ile görevlendirilmiştir. Ancak her iki kültürde de yoksul kadınlar aile gelirine katkıda bulunmuş, köylü kadınlar tarlalarda çalışarak ekonomik faaliyetlerde yer almıştır. Roma toplumunda zamanla kadınlar, belirli alanlarda görev alma ve iş yaşamında söz sahibi olma hakkı elde etmişlerdir (Kuşcan, 2001:16-23-27). Kadınların yalnızca ev içi rollerle tanımlandığı Antik Yunan toplumunda Platon’un düşünceleri ve görüşleri radikal bir etki sergilemiştir (Kalır, 2022: 6). Platon’un kadınlara dair düşünceleri, Antik Yunan dönemi dikkate alınarak değerlendirildiğinde hem proto-feminist hem de kadın karşıtı olarak yorumlanabilecek ikili bir karakter taşımaktadır. Bu nedenle de felsefe tarihi boyunca düşünürün konumu tartışmalı olmuştur. Platon tam anlamıyla ne feministtir ne de anti-feministtir. Onun kadınlara dair düşünceleri hem ilerici hem de araçsal olarak değerlendirilebilir. Bu da düşünürü felsefe tarihinde tartışmalı olduğu kadar önemli bir figür haline getirmiştir (Boyacı, 2014:207). Tarih boyunca, toplumların kadının cinselliğine ve toplumsal rollerine ilişkin çelişkili yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Düşünce tarihine doğru bir yolculuk yapıldığında, kadının ötekileştirildiği, eğitimden mahrum bırakıldığı ve ikincil konumda tutulduğu gerçeği daha da netleşmektedir. Bir toplumun medeniyet seviyesi, kadınların toplum içindeki konumuyla doğrudan ilişkilidir. Kadınlar, hayatın her alanında var olabilmek için uzun ve zorlu mücadeleler vermek zorunda kalmıştır. Batı felsefesi, tinsel ve maddi dünyayı birbirinden ayıran bir anlayış benimsemiş ve kadınlar, 19. yüzyıla kadar toplumsal yaşamda aktif bir şekilde varlık

gösterememiştir. Kadınların eğitim, çalışma ve kamusal alanda yer alma haklarını kazanması, iki bin yılı aşkın bir sürede gerçekleşmiştir (Kuşcan, 2001:16-23-27).

Ele alınan dönem, günümüze kadar önemli etkiler yaratmış olup, İlk Çağ ve Orta Çağ toplumlarında kadına yönelik yaklaşımların nasıl farklılaştığını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, dönemin ruhunu kavramak için bu süreçleri incelemek faydalı olacaktır. Çalışmamızda John Locke, Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau gibi üç önemli düşünür ele alınarak konunun sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları değerlendirilecektir. Bu düşünürlerin görüşlerine kısaca değinmek konunun genel çerçevesini belirlemek açısından önemlidir. John Locke'a göre insanı diğer canlılardan ayıran temel özellik, onun akıl sahibi bir varlık oluşudur. Locke, geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak insanın doğuştan bilgiyle donanmış olmadığını, aksine zihninin boş bir levha (tabula rasa) gibi olduğunu savunur. Ona göre, insan tüm bilgilerini deneyim ve gözlem yoluyla edinir. Bilim, akıl ve bilgi aracılığıyla fiziksel dünyayı kavrayabilir ve buradan hareketle pratik dünyayı anlamlandırabilir (Çilingir, 2019:33). Thomas Hobbes'un felsefesi ise geometrik yöntemlere dayanır. Hobbes, kesin ve sistematik akıl yürütme ile doğruya ulaşılabileceğine inanır. Bilimin kesinliğine büyük bir güven besleyen Hobbes, Orta Çağ teolojisini reddetmiş ve Kopernik, Galileo, Kepler gibi bilim insanlarının doğa bilimlerine sağladıkları katkıyı temel almıştır. Bu bilim insanlarının doğa bilimleri alanında yaptığı çalışmalar, Hobbes'un felsefesinin temel taşlarını oluşturmuştur (Karagözoğlu, 2006:216).

Jean Jacques Rousseau'nun felsefesi ise Aydınlanma düşüncesinin doğayı kontrol altına alma fikrini reddetmesi üzerine kurulmuştur. Aklın ilerleyişine dair kendine özgü bir bakış açısı sunarak, Aydınlanma felsefesi içinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Rousseau, dönemin toplumsal çarpıklıklarını eleştirerek çözüm önerileri getirmiştir. Özgürlük, eşitlik, birey, toplum, egemenlik ve vatandaşlık gibi kavramlar üzerine geliştirdiği düşünceler, kendisinden sonra gelen filozoflar üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Aydınlanma düşüncesinin önemli temsilcilerinden biri olduğu kadar, aynı zamanda en büyük eleştirmenlerinden biri olarak da kabul edilir (Baktemur, 2019:8). Aydınlanma sonrası gerçekleşen Fransız İhtilali ile kadın hakları konusunda olumlu gelişmeler yaşanmış ve bazı düşünürler, kadın konusunda geleneksel yaklaşımlardan farklı, daha eşitlikçi bakış açıları geliştirmiştir (Işık, 2022:39).

1.2) Orta Çağda Kadının Toplumsal Yaşamındaki Yeri

İlk Çağ'daki avcı-toplayıcı toplum yapısı, yerleşik hayata geçişle birlikte Orta Çağ'da sınıfsal ayrımlara dayalı bir toplum yapısına dönüşmüştür. Yerleşik düzenle birlikte kadın, kamusal alandan uzaklaştırılarak ev hayatına hapsedilmiştir. Orta Çağ'da kentli ve ev hizmetçisi kadınlar, çoğunlukla ev işlerine yönlendirilmiş; temizlik, yemek yapma gibi görevlerin yanı sıra, erkek efendilerine hizmet etmekle yükümlü kılınmıştır. Bununla birlikte, soylu kadınlar farklı bir konumda yer almıştır. Soylu erkekler savaş ya da devlet hizmeti için evden ayrıldığında, soylu kadınlar evin idaresini üstlenmiş ve hatta yüzlerce kişiyi yönetmek durumunda kalmıştır (Tenik, 2016). Bu durum, kadınların giderek daha görünür hale gelmesini ve söz hakkı kazanmaya başlamasını sağlamıştır. Orta Çağ'ın başlarında okuma yazma bilmeyen, erkeğin gölgesinde kalan kadınlar, şehir hayatında erkeklerin yanında yer almaya başlamıştır. Kırsal kesimde yaşayan kadınlar ise tarla ve bahçe işlerinde eşlerine yardım ederek ev yaşamından uzaklaşmaya başlamıştır (Sayın, 2018:49). Orta Çağ'da kadınların sosyal hayata katılma çabaları ve hakları değerlendirilirken, lehlerine olduğu kadar aleyhlerine olan kararların da var olduğu görülmektedir. Örneğin, özgür bir kadın köle ile evlendiğinde miras hakkından men edilir ve doğan çocuklar köle sayılırdı. Ancak bu kural erkekler için geçerli değildi; bir erkek köle ile evlendiğinde herhangi bir yasal engelle karşılaşmaz ve çocukları mirasçı olarak kabul edilirdi. Ayrıca, Orta Çağ'da kadınlar hukuki alanda da ciddi sınırlamalarla karşı karşıya kalmış, mahkemelerde tanıklıkları kabul edilmemiştir (Sayın, 2018:50). Genel olarak değerlendirildiğinde, Orta Çağ boyunca kadınlar büyük oranda toplumsal hayatın dışına itilmiş, ekonomik ve sosyal açıdan erkeklere bağımlı hale getirilmiştir. Ancak bazı kadınlar, özellikle soylu sınıfa mensup olanlar, dönem kamusal alanda etkin roller üstlenmiş ve toplumsal statülerini kısmen güçlendirmiştir. Buna rağmen, kadın haklarının gelişmesi ve kadınların toplumsal hayatta daha eşitlikçi bir konuma gelmesi için uzun yıllar mücadele edilmesi gerekmiştir.

İlk Çağ'daki çok tanrılı inanç sistemi, Orta Çağ'a gelindiğinde yerini tek tanrılı din anlayışına bırakmıştır. Bu süreçte özellikle Hristiyan teolojisi güçlenerek toplum üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Orta Çağ Avrupa'sında Hristiyanlık, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Bizans İmparatorluğu'na dönüşmesiyle tarihsel süreç içinde yerini sağlamlaştırmış ve topluma nüfuz etmeyi başarmıştır. Hristiyanlığın toplumsal etkisi, özellikle aile kurumu üzerinde belirgin hale gelmiş, evlilik ve aile yapısı üzerinde dönüştürücü bir rol

üstlenmiştir. Bu durum, erkeğin aile içindeki statüsünü daha da güçlendirirken, kadınların toplumsal konumunu sınırlandırmıştır (Avşar ve Öğrekçi, 2014:72). İlk Çağ'ın çok tanrılı yapısından Orta Çağ'a geçiş sürecinde, 529 yılında Platon'un Akademisi kapatılmış ve yerine Montecassino Manastırı kurulmuştur. Hristiyanlık, yaklaşık iki yüzyıl boyunca süren mücadele sonunda 6. yüzyılda toplumu tek bir din altında toplamayı başarmış ve etkinliğini artırmıştır (Göçmen, 1993:305). Kilisenin giderek güç kazanması, evlilik kurumunu da derinden etkilemiştir. Orta Çağ'da evlilikler genellikle ailelerin istekleri doğrultusunda ve oldukça erken yaşlarda, hatta 12 yaş civarında gerçekleşmekteydi. Bu durum, erkekler için bağımsızlık anlamına gelirken, kadınlar için evlilik bağımlılığı ve toplumsal baskıyı beraberinde getirmiştir. Kadınların bu sınırlamalardan kurtulabilmesi ancak kendilerini dine adanmalarıyla mümkün olmuştur. Bu nedenle birçok kadın, özellikle 8. yüzyıla kadar, dinsel yaşamı bir kurtuluş yolu olarak benimsemiş ve Hristiyanlığın yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Tenik, 2016). Hristiyanlıkta kadın, kötülüğün simgesi olarak değerlendirilmiş ve şeytanla özdeşleştirilmiştir. Kadının ayartıcı olduğu düşüncesi, onun erkekleri günaha sürüklediği inancını doğurmuş, bu nedenle cinsellik günah olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış, birçok kişinin evlilikten kaçınmasına ve bekar yaşamı tercih etmesine neden olmuştur (İsmayılzade, 2022:6). Hristiyanlıkta kadın, Havva'nın Adem'i kandırarak yasak meyveyi yemesine sebep olduğu için ilk günahın kaynağı olarak görülmüştür. Bunun karşısında ise Meryem, bekareti ve saflığı ile kadının kurtuluş umudu olarak sunulmuştur (Doğan, 2008:140-153).

Orta Çağ'da kadınlar cadılıkla suçlanarak toplumsal baskının hedefi haline gelmiştir. Kilise, bilgili ve güçlü kadınları tehdit olarak görerek onların cadı ilan edilmesini sağlamış, büyü ve şifacılıkla uğraşan kadınların öldürülmesini emretmiştir. Kadınların ilerlemesini kabullenemeyen erkekler, onların statü kazanmasını engellemek amacıyla cadılık suçlamalarını bir kontrol mekanizması olarak kullanmıştır (Sayın, 2018:53). Kadınlar, tarihin her döneminde haksızlıklara ve eşitsizliğe maruz kalmıştır. Yazılı tarih, çoğunlukla erkeklerin bakış açısıyla şekillendiğinden, kadınların hak mücadelesi yeterince belgelenmemiştir. Erkekler, tarih, siyaset, ekonomi, hukuk ve dini yapılar üzerinde hâkimiyet kurarak kadınların kendi mücadele tarihini dahi erkeklerin perspektifinden okumaya mecbur bırakmıştır. 17. yüzyılda, kimsenin kadın haklarını tartışmadığı bir dönemde, erken dönem kadın hakları savunucularından Poulain de la Barre, "Erkeklerin kadınlar üzerine yazdıklarına kuşkuyla bakılmalıdır, çünkü onlar hem yargıç hem de davacıdır" diyerek bu duruma dikkat çekmiştir. Neolitik Çağ'dan itibaren erkekler

kendilerini dünyanın tek sahibi olarak görürken, kadınları tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirmiştir. Din adamları, yasa koyucular ve filozoflar, kadınların bağımlı konumunu Tanrı'nın buyruğu olarak sunarak, dini bir baskı aracı olarak kullanmışlardır. Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla birlikte kadınların toplumsal statüsü daha da gerilemiştir. Hristiyanlıkta kadınlar ya kiliseye kapatılmış ya da cadı avlarının kurbanı olmuştur. Musevilikte kadınlar sinagoglara sokulmamış, İslamiyet'te ise erkeklerin himayesi altında kalmışlardır. Tek tanrılı dinlerin yaratılış hikâyelerinde Lilith, Havva ve diğer kadın figürleri genellikle erkeğin kaburgasından yaratılan ve baştan çıkarıcı konumda olan varlıklar olarak resmedilmiştir.

Tarih boyunca cinsiyet eşitsizliğine maruz kalan kadınlar, ancak Fransız Devrimi ile birlikte ve Aydınlanma düşünürlerinin katkılarıyla görünürlük kazanmaya başlamıştır. 17. yüzyılın önde gelen düşünürlerinden John Locke, kadınların yalnızca çocuklarının ilk öğretmeni olabilecek kadar eğitim alması gerektiğini savunmuştur. Jonathan Swift ve Daniel Defoe, kadınların eğitiminin onları daha iyi bir eş yapacağına vurgu yapmışlardır. Buna karşılık, “Mavi Çoraplılar” olarak bilinen eğitilmiş İngiliz kadınlar, bu söylemlere meydan okuyarak kız çocuklarının eğitim hakkını savunmuşlardır. Aydınlanma ile birlikte özgürlük, eşitlik ve yurttaşlık kavramları toplumsal hayata yerleşmeye başlamıştır (Doğancı ve Tuncay, 2020:1326-1328). Aydınlanma düşünürleri birçok konuda fikir ayrılığı yaşasalar da kadın hakları konusunda genellikle ortak bir bakış açısına sahip olmuşlardır. Ancak, bu dönemin sonlarına doğru kadınların yaşamlarının değişebileceğine dair metinler de kaleme alınmaya başlanmıştır. Matbaanın icadıyla birlikte, soylu ve eğitilmiş kadınlar basın yoluyla bilgi edinmiş ve mücadeleciler bir kadın hareketi oluşmaya başlamıştır (Akagündüz, 2012:39). Kadın hakları, tarihin her döneminde gündemde olmuş, ancak geniş çapta ses getirmesi 15., 16. ve 17. yüzyıllarda mümkün olmuştur. Bu konu, ikinci bölümde daha kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

1.3. 17. Yüzyılın Düşünce sisteminin Genel Karakteristiği ve Kadının Konumu

1.3.1. Rönesans ve kadın

Rönesans, bir kaynaşma çağı olarak ortaya çıkmış ve 17. yüzyıl ise bir durulma dönemi olmuştur. Rönesans, Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçişi sağlayan bir süreçtir. 17. yüzyıl, Rönesansın kazandığı değerleri derleyerek, bunların üzerine yeni bir dünya görüşü inşa etmeyi amaçlayan bir dönemdir. Rönesansın temel özelliği yeniyi aramak ve eskiden kopmaktır. 17. yüzyılda gelenek ve otoriteye meydan okunmuş, kültürel ve sosyal alanda yeni görüşler ortaya

çıkıştır (Gökberk, 1993:249). Orta Çağ'ın baskısından kurtulmaya başlayan Avrupa, Rönesans ile birlikte yükselişe geçmiş, kilisenin gücü azalmaya başlamıştır. Kilisenin egemenliğinin sona ermesiyle insanlar korkularından sıyrılmış, özgür düşünmeye başlamış ve bu dönem aydınlanmanın önünü açmıştır (Kurçeken, 2019:10).

Rönesans düşünce sisteminin temelinde kapitalizmin ortaya çıkışı, matbaanın icadı ve Antik Çağ düşüncesinin yeniden ele alınması vardır. Bu dönemde hümanizm ön plana çıkıp insan merkezli bir düşünce anlayışı gelişmiştir (Bozkurt, 2018:28). İnsanın ön plana çıkarıldığı bu dönemde, bireycilik ve sekülerleşme güç kazanırken, kadının toplumsal konumu da çok fazla değişim göstermemiştir. Thomas More, "Ütopya" eserinde, toplumsal adaletin eşitlik üzerine kurulması gerektiğini savunarak, ekonomik eşitsizliklerin insanlar üzerindeki etkisini ele almıştır (Urgan, 2000:35-36). Ancak kadınların toplum içerisindeki yeri konusundaki değişimler, daha çok ilerleyen dönemlerde belirgin hale gelmiştir.

1.3.2. Reform ve kadın

Rönesansın Avrupa'ya yayılmasıyla birlikte eski düzen sorgulanmaya başlamış ve bu süreç Reform hareketlerini tetiklemiştir (Özbey, 2014:27). Kilisenin yozlaşmış yapısı ve rahiplik kurumunun sömürü aracına dönüşmesi, dini reform ihtiyacını doğurmuştur. Reform hareketleri, dini inancın yeniden şekillendirilmesi amacıyla başlamıştır. Martin Luther öncülüğünde gelişen Protestanlık, Katolik kilisesine karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Kara, 2020).

Reform hareketleri, bireysel özgürlüğü ön plana çıkararak kilisenin baskısını azaltmış, ancak kadınların konumu konusunda radikal bir değişiklik yaratmamıştır. Kadınların toplumsal hayatta daha fazla yer alması için farkındalıklar oluşmuş olsa da eşitlik konusundaki ilerlemeler sınırlı kalmıştır. Reform hareketleri, modern demokrasi anlayışının ve özgürlük fikrinin gelişmesine katkı sağlasa da kadın hakları konusundaki etkisi uzun vadede ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2020:193).

1.3.3. Bilimin yükselişi ve kadın

17. Yüzyılda tüm düşünürler doğayı anlamanın ve doğayı bilmenin yolunun gözlem, deney ve matematik olduğu görüşünde birleşmektedir. 17. Yüzyıl toplum yapısı kilisenin otoritesinden kurtularak doğa bilimi yöntemiyle şekillenmiştir. 17. Yüzyılın doğa felsefesi olarak adlandırılmasının nedeni tüm filozofların doğaya yönelip çalışma yapması ve bilim alanında gökyüzünü gözlemleyerek farklı görüşler ortaya koymasıdır. Bilim insanlarının doğayı

keşfetmesiyle tanrının müdahalesi dışarda bırakılmış doğa bilimsel yöntemlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Filozoflar bilimsel araştırmalar neticesinde elde edilen sonuçları dine bağlanmayarak dünya ve doğa içerisinde kalarak açıklamışlardır. Bu dönemin önemli isimlerinden John Locke aydınlanma felsefesini başlatan isim olmuştur. Locke'nin ampirizmi bütün aydınlanma düşünürlerini sararak zamanın filozoflarının düşüncelerinin temeline oturmuştur. Thomas Hobbes görüşleriyle Yeni Çağ materyalizminin öncüsü sayılmaktadır (Aykaç, 2021:17).

Modern dünya bir yandan Rasyonalizmi bir yandan da geleneğe bağlı sarsılmaz imanı diğer yandan da ilerlemenin en önemli aracı olan bilimi geleneksel yöntemlerle inanmayı ifade etmektedir. Düşünen varlık olarak formüle edilen insanın dünya görüşü doğayı akıl aracılığıyla yenmek ve düzenleme anlayışına yol açmaktadır. Bilim artık ilerlemenin en büyük ve tek önceliği olmuş modernliğin özü haline gelmiştir. Artık bilgi klasik dünyadaki gibi salt bilgi ya da merakı tatmin için değil fayda sağlama amacı ile düzen kazandırmak adına önem kazanmıştır. Bilgi, dönemin filozoflarına göre güç demektir. Bilgi doğada ön görüde bulunma ve doğayı kontrol etme yeteneği ile insan hayatını daha rahat hale getirmek için yol belirleyebilmektedir. 17. yüzyıl filozofları realist bir yaklaşımla gerçekliği araması ve ortaya çıkarması sonrasında bilgiye nasıl erişebileceğinin tartışılacağı epistemoloji gelişmiştir. Modern bilim materyalizmin doğuşuna da yol açmış ilk ve büyük adımı Copernicus atarak dünyanın güneş etrafında döndüğünü güneş merkezli sistem düşüncesini gündeme getirmiştir. Copernicus Yunan ve Hristiyan dünya görüşünü yerle bir ederek Platon ve Aristoteles'ten çıkan tüm düşünce sistemlerini yerle bir etmiştir. Eski dünya inancına göre Dünya ve içindeki her şey insan için vardır. Copernicus ve Galileo modern bilimin ön gördüğü dünyayı insan ve tanrı dışında bir varlık olarak sunmuştur (Cevizci, 2015). Bu süreçte kadınların bilimsel üretim alanındaki konumu tarihsel olarak ikincilleştirilmiş ve görünmez kılınmıştır. Bu bağlamda, bilim tarihinde kadının konumu yalnızca katkılarla değil, aynı zamanda sistematik dışlanma biçimleri ile de şekillenmiştir. Kadınların bilimsel üretim süreçlerinden dışlanması, yalnızca bireysel engellerle değil, aynı zamanda yapısal ve ideolojik bariyerlerle de ilişkilidir. Margeret Rossiter'in literatüre kazandırdığı 'Matilda Etkisi', kadın bilim insanlarının çalışmalarının erkek meslektaşlarına atfedilmesi ya da görmezden gelinmesi gibi örneklerle bu ötekileştirme biçimini kavramsallaştırır. Rossiter, bu kavramı 19. Yüzyılda kadın hakları savunucusu Matilda Joslyn Gage'in "Woman as Inventor" Adlı makalesini atıfla geliştirmiştir. Gage, kadınların yaratıcı

dehaya sahip olmadıkları yönündeki önyargıların bilimsel alandaki eşitsizliği derinleştirdiğini vurgulamıştır (Kubılay, 2023:390). Bu durum, kadınların bilimsel kimliklerinin tanınmaması, akademik yükselme süreçlerinde karşılaştıkları engelliler ve bilimsel otoriteye erişimdeki eşitsizliklerle kendini göstermektedir. Dolayısıyla bilimsel bilgi üretimi, yalnızca epistemolojik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli bir mücadele alanı olarak da değerlendirilmelidir (Yılmaz, 2025).

1.3.4. Aydınlanmacılık ve kadın

Orta Çağ'da hâkim olan skolastik düşünce sisteminin zayıflamasıyla birlikte yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. İnsan merkezli bir düşünce sistemine geçişi tetikleyen bu süreç, Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle ivme kazanarak bilimsel düşüncenin güçlenmesine yol açmıştır. Evrenin merkezinde dünyanın bulunduğu yönünün reddedilmesi ve bilimsel yöntemin öne çıkması, geleneksel düşünce sisteminin sorgulanmasına neden olmuştur. Orta Çağ boyunca doktorlar, azizler, üniversite hocaları, askerler ve zanaatkarlar toplumda etkili roller üstlenirken, 16. yüzyılda teknisyenler ve doğa filozofları da bu düşünsel sürece dahil olmuştur. Bu yeni sınıf, geleneksel skolastik düşüncenin etkisini azaltarak bilimsel çalışmalara zemin hazırlamış ve toplumun düşünsel yapısını değiştirmiştir (Bozkurt, 2018: 26-27). Aklın gelişme süreci, modern felsefenin kurucularından biri olarak kabul edilen René Descartes ile başlamıştır. Descartes, akli zihinsel süreçlerle sınırlı tutarak zekâ kavramıyla özdeşleştirmiştir. Ancak, aklın yalnızca bilişsel bir yeti olarak görülmesi, toplumsal dinamikleri ve insani değerleri göz ardı etmiştir (Bayık, 2018: 185). Descartes, doğru bilginin ancak rasyonel yöntemlerle elde edilebileceğini ve akıl yürütmenin gerçeğe ulaşmak için yeterli olduğunu savunmuştur. Bu yaklaşım, aydınlanma filozoflarının fikirlerine de temel oluşturmuştur. Thomas Hobbes ve John Locke gibi düşünürler, Descartes'in fikirlerini miras alarak aklın insan yaşamındaki belirleyici rolünü vurgulamışlardır (Tüzün, 2019: 100-102).

Aydınlanmacılık, Orta Çağ'ın dogmatik düşüncelerini sorgulayan ve akli ön plana çıkaran bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kilisenin otoritesinin zayıflaması ve bilimin yükselişi, modern devlet yapısının temellerinin atılmasına katkı sağlamıştır. Aydınlanmacı filozoflar, aklın özgürleşmesini ve bireyin otoriteye boyun eğmeden kendi kararlarını verebilmesini savunmuşlardır. Immanuel Kant'a göre, insanlar korkaklık ve tembellik nedeniyle düşünme sürecini başkalarına bırakmaktadır. Bireyin gerçek anlamda "ergin" olabilmesi için aklını kullanma cesareti göstermesi gerekmektedir (Bozkurt, 2018: 5). Ancak, Aydınlanma

düşüncesi kadının toplumdaki konumuna ilişkin ciddi bir paradoks barındırmaktadır. Aklın ve bireyselliğin ön plana çıkarıldığı bu dönemde bile kadınlar, erkekler ile eşit bir konumda düşünülmemiş, daha çok ev içi rollerle sınırlandırılmışlardır. Rousseau'nun eğitim öğretisi, erkeklere aktif yurttaşlık rollerini uygun görürken kadınların annelik ve eş rollerine indirgenmesini savunmuştur. Mary Wollstonecraft gibi erken dönem feminist düşünürler, Aydınlanma düşüncesinin erkek egemen bakış açısını sürdürdüğünü eleştirerek kadınların da aklın rehberliğinde eğitilmesi gerektiğini savunmuştur. Aydınlanmacı filozoflar bireysel özgürlükleri savunurken, bu hakların kadınlar için de geçerli olması gerektiği yönündeki talepler göz ardı edilmiştir. Aydınlanmacılık bireyin özgürleşmesi ve aklın otoriteden bağımsızlaşmasını savunan bir hareket olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda sınırlı bir ilerleme sağlamıştır. Kadınlar Aydınlanmacı düşüncenin getirdiği bireysel haklardan tam anlamıyla yararlanamamış, ancak bu dönem, feminist düşüncenin temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır. Aydınlanma düşüncesi, kadınların toplumsal rollerini sorgulamalarına ve eşit haklar talep etmelerine ilham olmuştur.

1.3.5. 17. Yüzyıl düşünce yapısı ve kadın

Rönesans düşüncesinin bağımsız bir dünya görüşü çizgisi tam ve kesin olarak belirlenememiştir. Bunun nedeni, Rönesans düşüncesinin henüz net olmayıp bulanık, parçalı ve dağınık bir yapıya sahip olmasıdır. 17. yüzyıl, Rönesans'ın ortaya koyduğu gerçekleri işleyerek kesinlik ve sağlamlığa ulaştığı dönemdir. 17. yüzyıl düşünce sistemi, bu bilgileri birlik ve tutarlı bir yapı içerisine yerleştirmiştir. Orta Çağ düşünürleri, din görüşünde birleşerek tüm anlayışlarını dini değerlere göre ayarlarken, 17. yüzyıl düşünürleri doğruyu bulma ve daha iyi bir düzen yaratma arayışı ile birbirlerinden ayrılıyorlardı. 17. yüzyıldaki birlik, Orta Çağ'daki gibi din değil, rasyonalizmdir. Rasyonalizm, akıl yoluyla gerçeği bilmek ve açıklamak olan bir düşüncedir. Rasyonalist düşünce sisteminin oluşumunun temelinde matematik ve fizik bulunur. Bulgular ve keşifler devri olarak anılan Rönesans'ın en önemli ürünü matematik ve fiziktir. Modern doğa bilimlerinin her biri, ayrı ayrı başlı başına önem taşıyan başarılar ortaya koymaya başlamıştır. Doğa bilimlerinin en önemli başarıları arasında Copernicus'un astronomi sistemi ve Galileo'nun mekanik alanındaki çalışmaları bulunmaktadır. Copernicus'un sistemi, zaman içerisinde büyük bir devrim yaratarak doğa bilimlerinin izleyeceği yolu aydınlatmıştır. Copernicus, üç temel öğretinin çökmesine neden olmuştur. İlki, gözle görülenin her zaman gerçeği yansıtmadığı, ikincisi kilisenin dünya görüşünün geçerliliğini yitirdiği, üçüncüsü ise Orta

Çağ'ın resmi felsefesi olan Aristoteles felsefesinin sarsıldığıdır. Copernicus, dünyanın hareketli olduğunu ve güneşin etrafında döndüğünü kanıtlayarak, evrenin sonsuz olduğu fikrini öne sürmüştür. Bu görüş, Hristiyan kilisesinin insan merkezli evren tasarımını yıkmıştır ve Aristoteles'in skolastik doğa felsefesini altüst etmiştir (Gökberk, 1993:250).

Rönesans, Orta Çağ ve Yeni Çağ arasında köprü görevi görür. 17. yüzyıla kadar geçen süreçte Avrupa, Rönesans ve Reform hareketlerini yaşamıştır. Kilisenin hâkimiyetinin azalmasıyla birlikte birçok alanda gelişmeler yaşanmış ve hümanizm düşüncesi de ön plana çıkmıştır. Hümanizmin yayılması, kadınların bireyselliğini araması ve bulması için de bir imkân yaratmıştır. Orta Çağ'da büyük bir birlik ve beraberlikle toplanmış olan Hristiyan Avrupa devlet yapısı, ayrı ayrı ulus devletlere bölünerek modern ulus devletlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Göçmen, 1993:61). 17. yüzyıl, insanların toplumsal yapıları düzenleme ve dünya üzerinde birlik içinde yaşama arayışı açısından bir durulma dönemi olarak görülmektedir. Rönesans ile şekillenmeye başlayan bağımsız dünya görüşü, 17. yüzyılda kesinlik kazanarak netlik kazanmıştır. Bilimsel atılımlar, ilahiyatın önüne geçerek, felsefe ve bilimin ön plana çıktığı bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde dogmalar yerini akla bırakmış, ilkeler ve kanıtlamalarla desteklenen bir "akıl çağı" başlamıştır. Dönemin filozofları, bilginin kaynağı, ölçütü ve değerini sorgulamışlardır. Bağımsız düşünme ile birlikte bilgi üretme olanakları sonucunda laik düşünce sistemi ortaya çıkmıştır. 17. yüzyıl, sistemleşme ve doğruyu bulma çağıdır (Göçmen, 1993:62-63). 17. ve 18. yüzyıllar arasında başta astronomi, kimya, fizik ve biyoloji olmak üzere birçok bilim dalında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Antik Yunan'dan beri korunmuş olan klasik düşünce sistemlerinin yerine, yeni bilimsel anlayışların getirilmesi köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir. Bilim alanındaki ilerlemeler, doğa yasalarını anlamaya ve bu bilgileri insanların yararına kullanmaya imkân tanımıştır. Bilimsel gelişmeler karşısında kilisenin cevap verememesi, dine olan güvenin ve inancın sarsılmasına neden olmuştur. Bu güvensizlik sonucu toplumda oluşan boşluk, insan aklını merkeze alan daha tutarlı değerlerle doldurulmaya başlanmıştır. Reform hareketinin yol açtığı savaş, çatışma ve kaos ortamı, insanların seküler düşünceye yönelmelerine ve laiklik düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Bilimsel verilerin ışığında dinin yeniden yorumlanması, dini ve seküler yapıların birlikte olduğu laik bir yönetim anlayışının doğmasını sağlamış, bilimi ve doğayı esas alan bir ahlak anlayışı geliştirilmiştir.

Bilimin yükselmesi ile birlikte aydınlanmacılık hareketinin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli gelişmelerden biri, Descartes ve onun Kartezyen felsefesidir. Descartes'in kuşkuculuğu, Avrupa'da hızla yayılmış ve birçok insanın dini statükoya karşı şüphe duymasına neden olmuştur. Şüpheyeye düşen insanlar, akli tek meşru bilgi kaynağı olarak görmeye başlamışlardır. Descartes, dindar bir insan olmasına rağmen, 18. yüzyılda metafizikçi felsefesinin insanları materyalizme ve ateizme yönlendirdiği öne sürülmüştür (Bozkurt, 2018:29). Felsefi alanda rasyonelleşme süreciyle birlikte, din ve kilisenin baskısından kurtulan insanlar, daha özgür bir düşünce yapısına ulaşarak kendi kararlarını alabilecekleri bir konuma gelmiştir. Modernliğin doğru tanımı, yeniyi ve yenilenmeyi ifade etmesidir. Modernlik, geçmişten kopuşu, modernleşme ise bu kopuşla başlayan süreci ifade eder. Modernleşme, modernitenin başlangıç noktasını belirler. Weber, Rönesans, Reform ve Fransız Devrimi gibi yenilik hareketlerini Batı modernliği olarak tanımlamaktadır. Batı'da başlayan bu modernleşme süreci, sadece Batı ile sınırlı kalmayıp evrensel bir niteliğe bürünmüştür. Bir toplumun modern olabilmesi için Batı'nın geçirdiği aşamalardan geçmesi gerektiği öne sürülmektedir. Moderniteye geçişin belirleyicisi olan dört devrimsel aşama bulunmaktadır: bilimsel, kültürel, siyasal ve teknik-endüstriyel devrimler. Bilimsel devrim, Newton ve öncesinde başlayan bilimsel gelişmelerle; siyasal devrim, Fransa, Amerika ve İngiltere'deki rasyonelleşme süreçleri ve demokrasi atılımlarıyla; endüstriyel ve teknik devrim, alet kullanımından makine kullanımına geçişle; kültürel devrim ise tüm bu süreçlerin farklı toplumlara kendi kültürlerine uyumlu bir şekilde yayılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler, toplumlara yansarak modernleşmeyi başlatmış ve moderniteyi evrensel bir süreç haline getirmiştir (Ekinci, 2014:5).

Tarihsel süreçte kadın varlığı ve konumu değişime uğramıştır. Tarih öncesi dönemde kadın, doğurganlığı nedeniyle kutsanmış ve ana tanrıça olarak nitelendirilmiştir. Bolluk ve bereketin simgesi olan ana tanrıça konumundaki kadının statüsü, değişen dünya düzeni ve hukuk sisteminin erkek eliyle yazılması sonucunda aleyhine dönüşmüştür. Uygarlık tarihi boyunca, kadının toplumsal konumu değişmiş, cinsiyet sorunları belirginleşmiştir. İlk çağlarda kadın, değersizleştirilmiş ve erkeğin hükmü altına girmiştir. Zamanla cadı sıfatıyla anılmış, kimliği ve adı unutulmuş, hatta günahkâr olarak görülmüştür. Orta Çağ'da erkek egemenliği giderek artmış, toplumu yönlendiren kilisenin de erkeklerin kontrolünde olması durumu daha da kötüleştirmiştir (Kurçeren, 2019:7-8). Rönesansın ilk yıllarında, Orta Çağ'dan miras kalan kadınların olumsuz konumu devam etmiştir. Kadın, önce babasının sonra kocasının himayesi

altındadır ve itaat etmek zorundadır. Evlenmeden önce çalışmasına izin verilse de prestijli mesleklerde yer alması mümkün olmamıştır. Orta Çağ ve Rönesans'la birlikte ortaya çıkan radikal değişimler, modern dönemin başlangıcına zemin hazırlamıştır. Modern sürecin başlamasında köyden kente göç, yeni yaşam tarzları ve bilime duyulan merak gibi unsurlar etkili olmuştur. Ancak en önemli unsur, Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi, vatandaşlık ve temel medeni hak talepleriyle kadınlar için de umut ışığı olmuştur (Kurçeren, 2019:12).

Modern dönem, toplumların kültür yapılarında değişikliklere neden olmuştur. Kültürel değişim, geniş ve temel toplumsal dönüşümleri ifade eder. Aile yapısındaki değişimler, bireylerin hayat tarzları, dinsel davranışlar, toplumun değer sistemleri ve teknolojik ilerlemeler, toplumun kültürel yapısını şekillendirmiştir. Bireyler, toplumsal kültür yapılarına uyum sağlayarak toplumsallaşır. Bu süreç, bireylere gelişim imkânı sunarken, aynı zamanda onları belirli kalıplara sokarak sınırlandırır. Bu nedenle kadınlar ve erkekler, tarihsel, kültürel ve toplumsal değerler doğrultusunda şekillendirilmiştir (Mengü, 2002:13). Kadınların toplumsal konumu, ekonomik, sosyal, felsefi, eğitimsel ve ideolojik açılardan belirlenmiş ve ataerkil yapı tarafından sınırlandırılmıştır (Mengü, 2002:22-23). Özgürlük ve eşitlik, üretimin olduğu kamusal alanlarda gerçekleşmektedir. Kültürel yapı, kadınları annelik yetenekleri üzerinden değerlendirerek, onları alt konuma itmiştir. Locke, erkeklerin sınırsız gücünün sınırlandırılması gerektiğini ifade ederken, Hume, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal yönlendirme sonucu ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Geleneksel düzen, kadını kamusal alandan uzak tutarak, onu hak ve sorumluluklardan yoksun bırakmıştır (Mengü, 2002:34-37). 17. yüzyıl düşüncesi, uzun ve besleyici bir tarihsel sürecin ardından, insana yeni bir bakış açısı sunarak yaratıcı ve özgür insan düşüncesini geliştirmiştir. Bu dönemin düşünce yapısı, skolastik dönemin dini öğretilerine ve geleneksel otoriteye başkaldırıyı ifade eder. 17. yüzyıl düşüncesi, insan aklının özerkliğini vurgulayan bir sistemdir. Önceki dönemlerde varlığın, değerlerin ve iktidarın kaynağı tanrı iken, bu yüzyılda akıl temel alınarak, insanın kendini bilim ışığında yeniden inşa etmesi gerektiği düşüncesi öne çıkmıştır. 17. yüzyılda modern düşüncenin temel unsuru rasyonalizmdir. Bu dönemde bilim, akıl ve felsefe yeniden yapılandırılmıştır. Rasyonel düşünce, doğaüstü olayları ilahi nedenlere bağlamak yerine, fiziksel ve zihinsel dünya ile açıklamayı gerektirir. 17. yüzyıl, doğrudan insan aklına dayalı olarak inşa edilmiştir. Ulus devletlerin kurulduğu bu dönemde, devletler ilahi irade yerine dünya merkezli düşünce sistemini benimsemiştir. Bacon, bilim ve felsefenin ilerlemesinin, insanlığı daha yaşanabilir bir dünyaya

taşıyacağını savunmuştur. Ona göre, bilimsel bilgi, ilerleme için olmazsa olmaz bir koşuldur (Cevizci, 2015).

Kadınların toplumdaki yeri tarihsel olarak çoğu zaman aile içinde tanımlanmış, kamusal alandan dışlanmış ve ataerkil yapı tarafından sınırlandırılmıştır. Ancak Thomas More'un 1516'da kaleme aldığı *Ütopya*, bu anlayışa alternatif bir bakış sunmuştur. *Ütopya* toplumunda kadınlar erkeklerle birlikte eğitim alabilir, bazı iş kollarında erkeklerle birlikte çalışabilir ve evlilik kurumunda karşılıklı rızaya dayalı bir ilişki kurabilirler. Kadının yalnızca aile içinde değil, kamusal alanda da bir aktör olarak yer alabileceği fikri, dönemin geleneksel yapısından farklı olarak, kadınlar için daha eşitlikçi bir model sunar. Her ne kadar *Ütopya*, tamamen eşitlikçi bir toplum sunmasa da kadınların eğitime, üretime ve toplumsal yaşama katılımını içermesi bakımından erken dönem bir alternatif toplum tasarımı olarak dikkat çeker. Böylece *Ütopya*, kadınların özgürlük ve eşitlik taleplerinin sistem düzeyinde tartışıldığı ilk kurgu modellerden biri olarak değerlendirilebilir (More, 2004: 64).

Ütopya kavramı, yaşanan toplumsal ve siyasal düzene alternatif olarak tasarlanan, ideal toplum anlayışını yansıtan başkaldırı içerikli bir düşüncedir. Ütopyalar, toplumun mutluluğunu ve eşitliğini sağlama amacını taşır. Ancak, ütopyalar toplumsal cinsiyet konusunda başarılı olamamış ve eşitsizlikleri devam ettirmiştir. Toplumsal rol dağılımında kadın ve erkek eşitliği sağlanamamış, erkek aklı ve otoritesi ön planda tutulmuştur. Ütopyalar, kadın ve erkek ilişkilerini dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal yapılarına göre düzenlemiş, kadınların kamusal alandaki rolünü sınırlandırmıştır. Kadınlara verilen görevler, ev içi ücretsiz ve prestiji düşük işler olurken, erkekler kamusal alanda ücretli ve prestijli mesleklerde konumlandırılmıştır. Kadına yönelik bu baskılar geçmişten günümüze paralellik göstermektedir. Thomas More'un "Ütopya" adlı eserinde de kadınların itaatkâr olması gerektiği vurgulanmaktadır. Erkekler, kadınlardan üstün haklara sahiptir ve toplumun her alanında öncelikli konumda bulunmaktadır. Devlet yönetiminde, hukuk alanında, dini görevlerde ve aile içinde erkekler, tüm iktidarı ellerinde tutmuştur. Aile içinde erkek, koruyucu ve otorite figürü olarak görülürken, kadınların itaat etmesi beklenmiştir. Kadınların fiziksel güzellikleri bile önemsenmiş, bu durum onların toplumsal rollerini şekillendiren bir unsur olarak görülmüştür. Tarih boyunca kadınların toplumsal konumu, egemen ideolojiler ve erkek merkezli sistemler tarafından şekillendirilmiştir. Rönesans ve 17. yüzyılın modernleşme süreçleri, kadın haklarına dair umut ışığı olmuş ancak tam anlamıyla eşitlik sağlanamamıştır. Ütopyalar bile toplumsal cinsiyet

eşitliğinde yetersiz kalmış, kadınları geleneksel roller içinde tutmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, günümüzde dahi kadın hakları mücadeleleri, tarihsel ve kültürel kökenleriyle ele alınarak sürdürülmektedir. Ütopyalar, kadınların doğuştan gelen güzelliğine önem verip makyaj yapmasını ayıp saymaktadır. Çünkü kadınların kocalarının gözünde değer görmesi için itaatkâr ve alçakgönüllü olması önemlidir. Ütopyalar, kadınların kamusal alanlardan uzak tutulduğu, cadı olarak görüldüğü ve ekonomik olarak yetersizliği nedeniyle fuhuş yaparak geçimini sağlamak zorunda olduğu dönemde yazılmıştır. Thomas More, ideal toplum yaratma amacıyla sunduğu bu tasarımı, dönemin koşullarına göre kadına daha sağlıklı bir yaşam sunduğu gibi gösterse de toplumsal cinsiyet bağlamında ciddi ayrışmalara neden olmaktadır. Ütopyada kadınların makyaj yapması, topuklu ayakkabı giymesi ve uzun elbiseler giymesi yasaktı. Buna karşı çıkan kadınların ölüm cezasına çarptırılmasına kadar ileri giden durumlar yaşanmıştır. Ataerkil ideolojiye sahip erkek yazarlar tarafından yazılan ütopyalar, kadına olumlu bir yaklaşım sergilese de otoriter zihniyet zincirinden sıyrılamamıştır (Elif Kutlu, 2010).

Hristiyanlığın merkezi olan eski Avrupa'da, medeniyetin beşiği sayılan Roma döneminde kadın ile yük hayvanına yapılan muamele aynıydı. Günahsız kadınlar, büyü yapmak ve şeytanla iş birliği yapmakla suçlanarak öldürülmüşlerdir. Kızlar, babalarının malı sayıldığı için kocaları üç yıl görünmediği takdirde babaları tarafından başka biriyle evlendirilebiliyordu. Eski Yunan'da kadının özel alanda yaşama katlanması ve itaat etmesi isteniyordu. Kadın, aşağılanmanın simgesi olarak görüldüğü için bir erkeğe "kadın" demek büyük bir hakaret olarak sayılıyordu. Kadınlar şölenlere ve eğlencelere katılamazken, eğitim görmedikleri için kocaları tarafından hor görülüyordu. Onlar sadece çocuk yetiştirmek ve soylarının devamını sağlamak için alınıyordu. İngiltere'de de kadınlar mundar varlıklar olarak kabul edilmekte ve İncil'e el sürmelerine bile izin verilmemekteydi. 1805 yılına kadar erkekler eşlerini satabiliyordu. Kadınlar, İngiliz kanunlarında vatandaş olarak sayılmıyordu. Binlerce kadın, şeytanla iş birliği yaptığı iddiasıyla yakılmıştır (Cihan, 2018: 273).

Orta Çağ'da kilise, evliliği sadece çocuk yapma ve cinsel taşkınlığı önleme aracı olarak görmüştür. Kadınlar, zorla yapılan evliliklerden kaçabilmek için manastır hayatını tercih etmek zorunda kalmıştır. 17 ve 19. yüzyıllar arasındaki sanayiye geçiş döneminde, batının zenginleşmesi, Asya ve Afrika'daki toplumların yoksullaşmasına yol açmış ve burada yaşayan kadınların durumu daha da kötüleşmiştir. Kadınlar, erkekler tarafından hakir görülmüş, mesleklerinden uzaklaştırılmış ve sadece ev işlerine hapsedilmişlerdir. Aydınlanma döneminde

Avrupa'da kadın hakları konusunda farkındalık oluşmaya başlamış, ancak yine de toplumsal değişim yeterince sağlanamamıştır. Kadınlar, kendilerine dayatılan bu koşullara karşı çıkmak için siyasi mücadelelere başlamış ve kalemlerini kullanarak seslerini yükselmiştir. Kadınlar, Avrupa'daki baskıdan kaçarak Amerika'ya göç etmeye çalışmış, burada daha özgür bir ortam bulmuşlardır. Tarih boyunca kadınlar toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle baskıya uğramış, ancak mücadele ederek kendi haklarını elde etme yolunda ilerlemişlerdir. Bu süreç, toplumsal değişimlerin temel taşlarından biri olmuştur. 17. yüzyıl toplumlarında kadının konumunda yaşanan değişimlerle birlikte cinsiyete özgü meslek kolları oluşturulmuştur. Kadınlar hizmetçi, ebe, güzellik uzmanı ve sütanne gibi mesleklerde çalışabilmekteydi. Bu meslekler kârlı gibi görünse de düşük ücretli ve düşük statülü işlerdi. Şehir ve kırsal bölgelerdeki kadınlar el sanatları, tekstil imalatı gibi el işi gerektiren mesleklerle uğraşmaktaydı. Bu dönemde kadınlar, erkeklerin tüm engellemelerine rağmen Lonca teşkilatına üye olmaya başlamışlardır. Köylü kadınlar tarım işçiliğinde erkeklerle birlikte üretimde etkin bir şekilde yer almıştır. Kız çocuklarının eğitime iffet, haya, erkeklerden sakınma, utanma ve ev işlerine özen gösterme şartıyla olumlu bir tavır sergilenmiştir. Saray ve çevresinde bulunan kadınlar düzenin kendilerine sağladığı her türlü eğitim olanağından yararlanırken, kırsal alanda yaşayan kadınlar bu tür imkânlardan mahrum kalmıştır. Köylü kadınların eğitim ve öğretimden yoksun bırakılması, çocuklarının da aynı şekilde eğitimsiz kalmasına neden olmuştur. Göçebe yaşayan toplumlar ve kırsal bölgelerdeki kız çocuklarının eğitimi tarım, hayvancılık ve ev işleri ile sınırlı kalmıştır. Toplumsal anlamda sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda yaşanan gelişmeler sonucunda, toplumun bir parçası olan kadınlar da kendilerine düşen bazı hakları elde edebilmiştir. Bu dönemde kadının toplumsal konumu ve statüsü üzerine tartışmalar başlamış ve kadınlara bazı haklar tanınmaya başlanmıştır (Sürücü, 2008:17-22).

İKİNCİ BÖLÜM

17 YÜZYIL DÜŞÜNÜRLERİNİN KADINI TOPLUMDA KONUMLANDIRMASI

Toplumsal bir cinsiyet olarak kadınlar, tarih boyunca hayatın her alanında derin eşitsizliklerle karşılaşmış ve sayısız insan hakları ihlaline maruz kalmıştır. Bu durum sıklıkla görmezden gelinmiş, doğal bir olguymuş gibi yansıtılarak hayati çözüm süreçleri sürekli ertelenmiştir. Kadınların yaşadığı bu toplumsal gerçeklik, binlerce yıldır köklü bir değişime uğramamış ve ataerkillik olarak bilinen kurumsallaşmış erkek egemen sistemin temelini oluşturmuştur. Bir cinsiyetin diğer cinsiyet üzerinde iktidar kurması eşitsizliğe yol açar. Kadının baskı altına alınması, erkeğin uzun süreli egemenliğini pekiştirmiş ve bu egemenliğin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır (Deniz, 1998: 2). Tarihsel süreçte toplumlar değiştikçe, kadınların toplumsal hayattaki konumları da değişime uğramıştır. Kadının sanatsal, sosyal ve kültürel alanlarda varoluş biçimi her toplumda farklılık göstermiştir. Kadının erkekle eşit konuma gelme mücadelesi, 2000 yıllık Paleolitik Çağ'dan ve milyonlarca yıllık avcı-toplayıcı dönemden günümüze kadar süregelen uzun bir süreçtir (Yiğit Çavuşoğlu, 2015: 49). Aristo'dan itibaren filozoflar, medeniyetlerin oluşumunun farklı toplumların uyumlu birlikteliği ile mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Bu görüş, 17. yüzyılda önem kazanmıştır. 17. yüzyıla kadar filozoflar dünyayı yalnızca yorumlamışlardır; ancak modernizmin etkisiyle akla vurgu yapılması ve bilimin gelişmesiyle birlikte dünyayı değiştirme gerekliliği fikri ortaya çıkmıştır (Cengiz, 2021: 225). 17. yüzyıl düşünürlerinden Hobbes ve Locke, insan, doğa ve devlet kavramlarını tanımladıkları toplum sözleşmesi teorileriyle toplumsallaşma sürecine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu toplum sözleşmeleri, teorik olarak toplumda yaşayan herkesi kapsayıcı nitelikte olup, kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın tasarlanmıştır. Ancak pratikte bu kapsayıcılık tartışmalıdır. Toplumun yarısını oluşturan kadınlar, ataerkil düzen altında kuşatılmışlık içinde yaşamışlardır. Bu yaşam tarzı, kadınların kendi tercihleri değil, erkek egemen sistemin dayatması sonucu kabul ettirilmiş ve sistemin çıkarlarına hizmet eden bir düzen haline gelmiştir. Bu bağlamda, kadınlara sunulan yaşam koşulları onların yararına değil, erkek egemenliğinin sürdürülmesine yönelik olarak şekillendirilmiştir (Deniz, 1998: 3). Böylece, kadınların doğuştan sahip olması gereken devredilemez, bölünemez ve vazgeçilemez

hakları ellerinden alınmış; hatta bu hakları kullanmalarını engellemek için çeşitli tedbirler alınmıştır. Erkek egemen bakış açısı, kültür, yasalar, eğitim sistemi, aile yapısı, gelenekler ve görenekler aracılığıyla kadınları kuşatmış ve toplumsal rollerini sınırlamıştır.

Kadınların tarih boyunca yaşadıkları bu köleleştirilmişlik durumuna başkaldırı kolay olmamıştır. Yerleşik hayata geçişle birlikte sosyo-kültürel değişimler yaşanmış ve ekonomik temelli rollerin değişmesiyle anaerkil yapıdan ataerkil yapıya geçilmiştir. Doğanın bir temsili olarak görülen Ana Tanrıça inancı yerini göksel eril tanrılara bırakmış; akıl ile doğa arasında kurulan ilişkide ise doğanın akılla kontrol edilip tahakküm altına alınması, erkek akıllı ile özdeşleştirilmiştir. Böylece erkek akıl ile yüceltilirken, kadın kontrol edilmesi ve yönetilmesi gereken bir varlık olarak algılanmıştır (Özgenç ve ark., 2020: 36-37). Mülkiyetin ortak olduğu dönemlerde kadınlar eşit haklara sahipken, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte kadının aile içindeki rolü gebelik ve çocuk bakımı nedeniyle erkeğin koruyuculuğu altına girmiştir. Bu durum ataerkil düzenin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Böylece kadın, ataerkil toplum yapısı içinde önce babasının ve erkek kardeşlerinin, sonra da kocasının himayesine girmiştir. Devlet içinde yurttaşlık kavramı sadece yetkin erkekleri kapsadığından, kadınlara yurttaşlık hakkı tanınmamıştır (Doğru, 2023: 253). Ancak Hobbes'un sözleşmesinde uyruk kavramı yalnızca erkekleri kapsamaktadır. Locke da özgürlük ve eşitliği sadece erkekler arasında geçerli saymıştır. Mülkiyetin korunması fikri de yalnızca erkekleri kapsadığından, kadınların mülkiyet hakkı olmadığı ve bu nedenle toplum sözleşmesi sırasında söz sahibi olamayacakları kabul edilmiştir (Karamanlı, 2014: 87). Bu durumun daha iyi anlaşılması için Hobbes ve Locke'un toplum sözleşmeleri ile kadınları toplumda nasıl konumlandıklarını ayrıntılı olarak incelemek gerekmektedir.

2.1. Thomas Hobbes- John Locke'un Toplum Sözleşmesi ve Kurulan Yeni Yapı İçerisinde Kadının Yeri

2.1.1. Thomas Hobbes'un düşünce sistemi ve toplum sözleşmesi

Bu bölümde Thomas Hobbes'un toplum sözleşmesi ve kadına bakışı incelenecektir. Öncelikle Hobbes'un toplum sözleşmesini ve devleti nasıl tanımladığını anlamak, onun kadının konumunu nasıl gördüğünü kavrayabilmek açısından önemlidir. Hobbes, insanı tanımlarken, insanın dünyayı nasıl algıladığını ve anlamlandırdığını belirlemeye çalışmıştır. Ona göre, ahlak kuramlarının temel dayanaklarından biri "doğa durumu" dur. Doğa durumu, 16. ve 17. yüzyıl

düşünce sisteminde, egemen gücün kaynağını açıklamak için birçok filozofun başvurduğu ortak bir kavramdır. Hobbes, toplum sözleşmesi kuramıyla insanın doğa durumundan toplum durumuna geçişini tasarlamıştır (Kıvılcım, 2019: 17).

Hobbes, felsefesini oluştururken Galileo'nun geometri ve mekanik konusundaki düşüncelerinden etkilenmiştir. Ona göre doğadaki her şey, devinim ilkesine göre hareket eden sistemler olarak tanımlanabilir (Ağaoğulları ve ark., 1994: 172). Bu yaklaşım, Hobbes'un felsefesinin temelini oluşturur. O, dine ve dünya dışı değerlere başvurmadan, kendi içine kapalı materyalist bir sistem geliştirmiştir (Güriz, 2018: 194). Hobbes, bir şeyi doğru şekilde tanıyabilmek için onu oluşturan parçalardan hareket etmek gerektiğini savunur. Aynı şekilde, toplumu tanımak için de onu oluşturan temel parça olarak insanı ele alır. Hobbes'a göre, insan davranışlarının temelinde "kendini koruma" içgüdüğü bulunmaktadır (Şenel, 1990: 418).

2.1.1.1. Thomas Hobbes'a göre insanın tanımı, özellikleri ve toplumsallaşma süreçleri

Hobbes'un doğa durumu ve toplum sözleşmesini anlamamız için önce, onun insanı nasıl tanımladığını incelemek gerekmektedir. Hobbes, insanı tanımlarken kadın-erkek ayrımı yapmaksızın, insanın özelliklerini ve toplumlaşma süreçlerini birlikte ele almıştır. Ona göre insanın zihinsel süreçleri algı ve akıldan oluşur. İnsanlar, dış dünyadaki nesneleri duyu organları aracılığıyla algırlar. Bu algılar, zihinlerinde görüntü çeşitliliği ve yansımalar olarak oluşur. Ancak Hobbes'a göre insan zihni sonludur ve bu nedenle "sonsuz" kavramını tam anlamıyla kavrayamaz. İnsanlar, sonsuzluk hakkında konuşsalar da aslında yalnızca sınırlarını ve sonlarını algılayamadıkları şeyleri kastederek. Bu bağlamda Tanrı'nın anlaşılması da mümkün değildir, çünkü Tanrı insan aklının ötesindedir (Hobbes, 2007-a: 23-33). Hobbes'a göre, insanlık tarihindeki en önemli buluşlardan biri harflerin icadıdır; bunu baskının icadı takip eder. Yazının bulunmasıyla birlikte iletişim, sadece sözle değil, aynı zamanda yazıyla da mümkün hale gelmiş; bu durum, insanlığın bilgi paylaşımı ve kültürel gelişimini hızlandırmıştır (Varol ve Varol, 2019: 143). Konuşma dili geliştikçe insanlar düşüncelerini ifade edebilmiş, deneyimlerini aktarabilmiş ve toplumsal değişimlere öncülük etmiştir. Konuşma öncesi dönemde insanlar, doğada diğer hayvanlar gibi yaşarken, konuşmanın gelişimi ile birlikte anlama yetisi de ortaya çıkmış ve bu, insanı diğer canlılardan ayıran temel özellik olarak görülmüştür (Hobbes, 2007-a: 33-40). Hobbes'a göre aklın amacı, bir sonuçtan diğerine ilerlemek ve bilimsel bilgiye ulaşmaktır. İnsan zihninin ışığı sözcüklerdir, hareket noktası ise

akıldır. Akıl, bilimsel gelişmelerde bir yöntem, insanlık yararına ise bir amaç olarak hizmet eder (Hobbes, 2007-a: 42-45). Hobbes, yetilerin insan doğasında nasıl işlediğini ve hangi duyguları tetiklediğini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre iki tür hareket vardır: **hayati hareketler** (beslenme, boşaltım, soluk alıp verme gibi doğuştan gelen hareketler) ve **iradi hareketler** (konuşmak, yürümek gibi isteğe bağlı hareketler). Çaba, bu iradi hareketlerin temelidir ve sevgi ile nefret olarak ikiye ayrılır: **sevgi** arzu edilen şeylere yönelmek, **nefret** ise kaçınılan şeylerden uzaklaşmaktır. İyi ve kötü kavramları da bu duygulardan türemiştir (Cennet, 2022: 14). Hobbes, insanların iyi olanı arzulayıp kötü olandan kaçmasının doğal olduğunu savunur. Ancak “iyi” ve “kötü” kavramları öznel olup, kişiden kişiye değişir (Demiraslan, 2023: 58).

Geleneklerin kural olarak kabul edilmesi ise yanlış adalet ölçütlerinin kullanılmasına ve haksız cezalandırmalara yol açmıştır. Hobbes, dinin de insan zihninin yarattığı görünmez güçlerden korkunun bir ürünü olduğunu belirtir. Ona göre bazı insanlar, bu korkuları yasa haline getirerek diğerlerini hüküm altına almış ve kendi güçlerini artırmışlardır (Hobbes, 2007-a: 80-90). Hobbes’a göre doğa, insanları zihinsel ve bedensel yetenekler açısından eşit yaratmıştır. Fiziksel güçte farklılıklar olabilse de zihinsel yeteneklerde büyük bir eşitlik vardır. İnsanlar kendilerini diğerlerinden daha zeki, güçlü ve bilgili görme eğilimindedir. Bu öz algı nedeniyle insanlar, aynı şeye sahip olma arzusu duyduklarında düşman olabilirler ve bu durum çatışmalara yol açar. Hobbes’a göre insanın doğasında üç temel kavga nedeni vardır: **rekabet** (kazanç için), **güvensizlik** (güvenliği sağlamak için) ve **şan ve şeref** (saygınlık için). Bu üç neden, insanları sürekli bir mücadeleye sürükler (Sevli, 2022: 153). İnsanların hepsini kapsayacak şekilde korku altında tutacak genel bir gücün yokluğunda, herkesin birbiriyle savaş halinde olduğu bir düzen vardır. Hobbes’a göre doğa, insanları diğerlerini yağmalamaya ve yok etmeye eğilimli kılabilir. Her ne kadar rastgele insanlar sürekli bir savaş durumunda olmasalar da hükümdarlar ve krallar, kıskançlık ve rekabet duygusuyla birbirlerine silah doğrultarak sürekli savaş içinde olmuşlardır. Böylesi bir savaş durumunda hiçbir şey adaletsiz görülmez; adalet ve adaletsizlik kavramlarına yer yoktur. Genel bir gücün olmadığı bu düzende yasa da olmadığından, adaletsizlikten söz edilemez (Sevli, 2022: 154). İnsanlar, doğanın kendilerine yüklediği bu durumdan yalnızca duyguları ve akılları sayesinde çıkabilirler. Onları doğa durumundaki savaştan barışa yönelten başlıca duygular, rahat bir yaşam arzusu ve ölüm korkusudur (Hobbes, 2007-a: 96). Doğal haklar, bireylerin kendi doğalarını ve hayatlarını korumak adına güçlerini kullanmaları, akıllarıyla muhakeme yapmaları ve bu amaca ulaşmak için özgürce hareket etmeleri anlamına

gelir. Özgürlük ise dış engellerin yokluğudur. Bu engeller bazen insanların diledikleri her şeyi yapmalarını kısıtlayabilir; ancak bireyler yine de kendi güçlerini kullanma hakkına sahiptir (Baldak, 2001: 28).

2.1.1.2. Doğa durumu ve doğa yasası

Hobbes’a göre doğa durumu, insanları düzene sokup barış ortamına zemin hazırlayacak merkezi iktidarın olmadığı ve insanların yaşam koşullarının olumsuz olduğu bir tabloya karşılık gelir. Doğa durumu bir savaş durumu olması dolayısıyla herkesin herkesle savaştığı ve bu yüzden şiddetin fazla olduğu, her an öldürülme tehlikesi ve korkusu içinde yaşandığı bir durumdur. Hobbes’a göre doğa durumundaki savaşı doğuran ana etmen: doğa durumunda herkes herkesle eşit olma durumudur. Bu eşitlik insanların birbirini öldürülme eşitliğidir. Hobbes *De Cive* adlı eserinde doğa durumunda en güçlü olanın, öldürme gücüne sahip olması ya da eşit durumda güce sahip olmasalar dahi her insanın içinde bir başkasına zarar verme isteğinin olduğunu ifade etmiştir. Hobbes bu isteğin nedenini, kişinin kendi gücünü diğer insanlardan üstün görmesinden kaynaklandığını söylemektedir (Hobbes, 2007-b:26). Doğal eşitlik insanların amaçlarına ulaşma eşitliği olarak aynı şeye sahip olmak isteyen kişilerin sürekli rekabet ve düşmanlık içinde bulunması sonucunu doğurur. Eşitlik ve rekabetin sonucunda karşılıklı olarak bir güvensizlik ortamı oluşur. İnsanlar akıl yönünden kendilerini diğerlerinden üstün görmeleri sonucunda saygınlık kazanmak adına diğerlerine savaş açmaktan kaçınmazlar (Yalçinkaya ve Ağaoğulları, 2013:131). 16. ve 18. yüzyıllar arasındaki dönem, doğa durumundan hareketle düşünürlerin toplum sözleşmesi teorilerinin altın çağı olarak nitelendirilmektedir. Thomas Hobbes *Leviathan* eseriyle, doğa durumu kavramını sistemli hale getiren isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Hobbes’a göre doğal durum insanların içerisinde bulunduğu bir ortamdır. Hobbes, doğal durum kavramını siyaset felsefesinde, siyasal iktidarın olmadığı güvensiz toplum durumunda insanların hangi koşullarda olabileceğini tasarlamak için kullanmıştır. Hobbes’un bu çalışmaları kendisinden sonraki düşünürler için de bir referans noktası halini almıştır (Kutlu, 2020:22).

Doğa durumunda rekabet ve savaş olmasına karşın doğa yasalarında belli bir toplumsal düzen vardır. Hobbes’a göre, doğa yasası akıl yoluyla bulunabilecek ve insanların kendi hayatları için zararlı olandan kaçınarak hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü ilke ya da genel bir kuraldır. Hobbes’a göre doğa yasası iki temel kural içermektedir. Bunlardan ilki “barışa kavuşmak için barışı aramak”, ikincisi “kendimizi korumak için bütün yolları kullanabilmektir”. Köseoğlu Hobbes’ta bulunan diğer bazı doğa yasalarına da şu şekilde işaret

etmektedir. Bunlardan ilki; **Adalet**, insanların yapmış oldukları sözleşmeye uymaları gerekliliğidir. **Minnettarlık**, adalet, sözleşme ve toplumsallaşmanın savunucusu ise, minnettarlıkta iyiliğin savunucusudur. **Karşılıklı uyum**, toplum içerisinde yaşamak herkesin uygulamasını gerektiren davranış kalıplarını da beraberinde getirmesidir. **Bağışlayıcılık, affedicilik**, mutlak güç ve yasalarla yönetilen bir devlet için en önemlisi barışın sağlanmasıdır. **Cezalarda ıslah edicilik ve caydırıcılık**, toplumdaki huzur ve güven için güven sarsıcı durumlarla yanlışların önlenmesi adına önlem alınması ve yasaya karşı gelinmesi durumunda ceza verilmesidir. **İnsanların doğal eşitliği**, doğa durumunda insanların birbirine zarar vermek bakımından eşit olduğunu ifade etmektedir. **Hakkaniyet**, görevi sırasında seçilmiş olan hakemin herkesin hakkını vermesi ve adil olması gerektiğine işaret etmektedir (Köseoğlu, 2012:17).

Doğa yasası insanın kendi hayatını en iyi bir şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke ya da kuraldır. Doğal hak ise herhangi bir şeyi yapmak ya da yapmamak özgürlüğünden oluşmaktadır (Hobbes, 2007-a:97). Bir hak ancak ondan feragat edilerek veya bu hakkın başka birine devri ile bırakılabilir (Baldak, 20018:28). Kişilerin herhangi bir söz ya da işaretle devredemeyeceği bazı hakları vardır. İnsanlar can güvenliğine karşı bir saldırı olduğu durumda direnme hakkını bırakamaz. Hobbes’a göre doğa yasalarında insanlar arasında barışı sağlayacak nitelikte yaptırım gücü yoktur. Bu da barış ortamında yaşamak isteyen insanların aralarında yaptıkları bir anlaşma ile devleti kurmalarına neden olmuştur. Hobbes barışın korunmasını isteyen insanların hukuk düzenini en yüksek değer olarak görüp, bu düzen içinde yaşam sürdürülmesi gerektiğini ifade etmiştir. İnsanlar yapmış oldukları sözleşme ile karşılıklı haklarını devredebilmektedir. Kişinin bir şey üzerindeki haklarını devretmiş olması, o şeyin kendisini devretmesi veya vermesi arasında fark vardır. Adaletin başlangıcı ve kaynağı doğa yasalarında yatmaktadır. Adaletin doğası geçerli olan sözleşmelere uyulması ve sözleşmelerin geçerli olabilmesi için de insanları ona uymaya zorlayacak devlet gücüyle başlar ve bu mülkiyetin de başlangıç anıdır. (Baldak, 20018:30-34). Doğa yasası, insanın kendi yaşamını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke ya da kural olarak tanımlanabilir. Doğal hak ise, bireyin herhangi bir şeyi yapma ya da yapmama özgürlüğünü ifade etmektedir (Hobbes, 2007’a: 97).

Hobbes *De Cive* adlı eserinde doğa durumundaki bireylerin karşılıklı güvene dayanarak bir anlaşma yaptıklarını ve bu anlaşmanın sonucunda toplumsal sözleşmeyi oluşturduklarını ifade etmiştir (Hobbes, 2007b: 38). Ancak, bireylerin devredemeyeceği bazı temel hakları

bulunmaktadır. Özellikle, bireyler can güvenliklerine yönelik bir saldırı durumunda direnme hakkından feragat edemezler. Hobbes'a göre doğa yasaları, insanlar arasında barışı sağlayacak yaptırım gücüne sahip değildir. Bu durum, barış ortamında yaşamak isteyen bireylerin aralarında bir anlaşma yaparak devleti kurmalarına neden olmuştur. Hobbes, hukuk düzeninin barışın korunması açısından en yüksek değer olarak görülmesi gerektiğini ve insanların bu düzen içinde yaşam sürdürmeleri gerektiğini savunmuştur. Yapılan sözleşme ile bireyler, karşılıklı olarak haklarını devredebilmekte; ancak bir hakkın devredilmesi ile o hakkın doğrudan maddi bir varlık olarak aktarılması arasında fark bulunmaktadır. Adaletin başlangıcı ve kaynağı doğa yasalarına dayanmakta olup, geçerli sözleşmelere uyulması gerekliliğiyle şekillenmektedir. Sözleşmelerin geçerliliği ise bireyleri ona uymaya zorlayacak bir devlet gücünün varlığına bağlıdır; dolayısıyla mülkiyetin başlangıcı da bu noktada ortaya çıkmaktadır (Baldak, 2018: 30-34). Hobbes'un insan doğasına dair tanımlamalarında kadınlara dair özel bir yer ayrılmamıştır. Genel olarak insan ve doğa tasvirleri üzerinden bir yaklaşım sergilenmiştir. Ancak, Hobbes'un toplum ve sözleşme kuramında kadınların konumu üzerine yapılan çağdaş yorumlar, onun görüşlerinin eril bir perspektife dayandığını öne sürmektedir. Özellikle doğa durumundaki bireylerin eşit olduğu varsayımı, pratikte kadınların toplumsal sözleşmeye katılımı konusunda belirsizlikler içermektedir. Kadınların tarihsel süreçte hukuki ve siyasi düzlemde sınırlı roller üstlenmesi, Hobbes'un teorisinin uygulanabilirliği açısından eleştiriye açık bir alan yaratmaktadır. Bu bağlamda, Hobbes'un sosyal sözleşme anlayışı, kadınların siyasi özne olarak konumlandırılmasını sağlayacak şekilde genişletilmediği için cinsiyet eşitliği perspektifinden eksiklikler taşımaktadır.

2.1.1.3. Devletin oluşumu

Hobbes'a göre devletin temel amacı, bireylerin güvenliğini sağlamaktır. İnsanlar doğaları gereği özgür olmayı ve başkaları üzerinde egemenlik kurmayı arzularlar. Ancak, devlet halinde yaşamayı ve bu özgürlüklerinin kısıtlanmasını kabul etmelerinin nedeni, daha güvenli ve mutlu bir yaşam sürme isteğidir. Devlet, korku ve ceza yoluyla bireyleri sözleşmeye uygun davranmaya zorlayarak doğa durumundaki sürekli savaş halinden kurtarır (Hobbes, 2007-a:127). Aristoteles, karıncalar ve arılar gibi bazı canlıların bireysel muhakemeleri, arzularını ifade edecek güdülerini veya dilleri olmadığı halde toplum halinde yaşamalarını örnek göstererek, insanların neden aynı şeyi yapamadığını sorgular. Hobbes, bu canlılar arasında şeref ve itibar için rekabetin olmadığını, dolayısıyla nefret ve kıskançlık gibi duyguların doğmadığını belirtir.

İnsanlar arasında ise bu tür duygular savaflara yol açar. Ayrıca, insanlar akıl yürütebildikleri için kendilerini başkalarından üstün görerek toplumsal düzeni değiştirmeye çalışırlar ve bu da kargaşa ve iç savaşları tetikler. Hobbes'a göre, insanların mutabakatı doğal değil, yapaydır ve bu mutabakatı sürekli hale getirmek için ortak bir güce ihtiyaç vardır. Bu güç, insanların korkuyla hareketlerini ortak faydaya yönlendirecek bir otoritedir ve bu otoriteye "devlet" denir (Hobbes, 2007-a:129). Devlet, insanların kendi güç ve kudretlerini bir kişiye veya çoğunluğun iradesine devretmeleriyle oluşur. Böylece insanlar, kendilerini yönetme haklarını bir kişiye veya heyete devrederek tek bir kişilikte birleşirler. Devleti oluşturan bu güç "egemen" olarak adlandırılırken, toplumun geri kalanı onun "uyruğu" olur (Hobbes, 2007-a:130).

Hobbes, toplum sözleşmesi sürecinde kadın ve erkek ayrımı yapmadan tüm bireyleri kapsayıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Hobbes, egemenliğin bölünemeyeceğini ve bu gücün ya bir kişide, bir grupta ya da tüm halkta olacağını belirtir (Karamanlı, 2014:126). Hobbes, monarşiyi en iyi yönetim biçimi olarak görür çünkü monarşide gücün tek bir kişide toplanması karışıklıkları önler. Ayrıca, monarkın egemenliğinin kaynağını tanrıdan değil, toplum sözleşmesinden alması gerektiğini savunur (Agaoğluları, Akal ve Köker, 1994:227). Hobbes, *Leviathan* eserinde, toplum sözleşmesi sayesinde bireylerin doğal haklarını hükümdara devrederek mutlak bir yasa koyucu oluşturulduğunu ileri sürer. Bu hükümdar hem dinî hem de dünyevi konularda otorite sahibidir (Erdoğan, 2017: 124-125).

Hobbes, doğal yaşamda mülkiyetin bulunmadığını savunarak, mülkiyetin ancak kral, devlet veya egemen bir güç ile ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle, egemen bir otoritenin yokluğunda mülkiyetin varlığından söz edilemeyeceğini ve mülkiyetin ancak egemen güç tarafından tesis edilebileceğini vurgulamaktadır. Toplum sözleşmesiyle kurulmuş olan devlet, toplumda adaleti sağlayarak bireylerin mülkiyet hakkına sahip olmasına imkân tanıdığı gibi, bu hakların korunmasında da başat bir rol üstlenmektedir. Hobbes'a göre, devletin olmadığı bir ortamda herkesin her şey üzerinde hak sahibi olduğu ve dolayısıyla mülkiyet kavramının anlamını yitirdiği görülmektedir. Ona göre, toplum sözleşmesi adaletin sağlanması amacıyla yapılır ve hiçbir sözleşme üstün bir güç olmadan ne güvenilir ne de sürdürülebilir olabilir. Devlet, tarafların sözleşmeye uymasını teminat altına alan, bağımsız ve tarafsız bir üstün otoritedir. Bu bağlamda, Hobbes'a göre adalet ve mülkiyet ancak devletin varlığıyla mümkündür (Şahin ve Doğan, 2017: 345). Toplum sözleşmesiyle amaçlanan, güvenlik içinde bir toplum yaratmaktır. Güvenli bir topluma dâhil olmanın en önemli şartlarından biri de

sözleşmeye sadık kalmaktır. Verdiği sözü yerine getirmeyen ve ahdi bozan bir birey, toplumun huzur ve barış düzeninden uzaklaşmış olur. Dolayısıyla, ahde vefa göstermek adaletin bir gereğidir. Hobbes’a göre hayvanlarla sözleşme yapmak mümkün değildir, çünkü bir sözleşmenin geçerli olabilmesi için tarafların birbirlerini anlayarak karşılıklı onay vermesi gerekmektedir. Aynı şekilde, Tanrı ile de sözleşme yapılamaz; zira bir sözleşmenin geçerlilik kazanabilmesi, tarafların bilinçli bir kabul sürecinden geçmelerini zorunlu kılar (Hobbes, 2007’a: 112-113). Hobbes’a göre, hayvanların birlikte yaşamalarını sağlayan mekanizma doğanın kendisidir; ancak insanların birlikte yaşamalarını sağlayan şey, bilinçli olarak kurdukları toplumsal sözleşmelerdir. Bu nedenle insan toplumu, doğal değil, yapay bir oluşumdur. Sözleşmenin ortadan kalktığı durumlarda insanlar doğa hâline geri dönmektedir (Aytaman, 2006: 81-84). Hobbes’un mülkiyet anlayışı, kadınların toplumsal statüsüne dair doğrudan bir açıklama içermemektedir. Ancak, toplum sözleşmesi teorisi çerçevesinde kadınların mülkiyet hakları konusunda tarihsel olarak dezavantajlı bir konumda oldukları bilinmektedir. Kadınlar, birçok toplumda ekonomik ve hukuki anlamda bağımsız bireyler olarak görülmemiş ve mülkiyet hakları genellikle erkekler üzerinden şekillendirilmiştir. Hobbes’un teorisi, bireylerin rasyonel ve eşit olduğu varsayımına dayanmasına rağmen, kadınların toplumsal sözleşmeye katılımı açısından herhangi bir değerlendirme sunmamaktadır. Hobbes’un yaşadığı dönemde kadınların hukuki ve ekonomik haklarının sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, onun mülkiyet kuramının da cinsiyet ayrımcılığını göz ardı eden bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Hobbes’un egemenlik ve mülkiyet anlayışı, dönemin patriyarkal yapısını sürdürmekle birlikte, kadınların toplumsal ve hukuki haklarına dair kapsamlı bir tartışma sunmamaktadır.

2.1.1.4. Toplum sözleşmesi

Toplum sözleşmesi insanların devlet kurmak ve yönetim haklarını kurulacak olan egemene devretmek amacıyla aralarında yaptıkları bir sözleşmedir. Her şeyin üzerinde herkesin eşit haklara sahip olduğu doğa durumu, sürekli bir savaş halinde yaşanan her an ölüm tehlikesi içinde bir güvensizlik durumudur. İşler’e göre (2019:25), böyle savaş ve güvensizliğin yaşandığı bir durumda insanlar, can ve mal güvenliklerini koruyarak çıkarlarına uygun hareket etmeyi istemeleri kendileri açısından hak ve ödev olduğu gibi herkes için eşit ve geçerlidir. Herkesin her şey üzerinde hakkının olduğu doğa durumunda, ne kadar güçlü ve akıllı olursa olsun hayatta kalma güvencesine sahip değildirler. İnsanlar bir araya gelerek istilacılara karşı ittifak yapsalar

dahi hukuki temele dayanmadığından dolayı çabuk bozulur ve ömürleri kısa olur. Bu sorunlar nedeniyle insanlar bu tür durumlardan kurtulmanın çaresini aramışlardır. Çare olarak doğa yasalarına dayanan bir devlet kurulması sonucuna varılmıştır.

İnsanlar, devleti aralarında yapacakları bir sözleşme ile kurarlar. Bu sözleşme, aralarında eşitlik bulunan ya da birbirlerini eşit olarak gören insanlar tarafından yapılır (Akal, 1998:95). Doğal haklarla ödevler toplum sözleşmesine dayalı uygar bir toplumun veya devletin kurulmasıyla egemen bir yapıya devredilmiştir (Geçit, 2020:112). Bir kimseye egemenlik hakkının verilmiş olması, o kimseye toplumun yönetimiyle ilgili diğer hakların da devredilmiş olduğu anlamına gelir. Egemen toplumu yönetmek için hakları elinde bulundururken vergi toplama ve devlete ait kurumlara idareci atama konusunda da hak sahibi olacaktır. Kişiler doğa durumunda sahip olduğu hakları kendi istekleri doğrultusunda başkasına devrettiği için, gerektiğinde bu hakların kullanılmasını da devretmiş olurlar. Doğa durumunda halktan vergi toplanmazken, devlete ait kurumların oluşmasıyla ödenek ve vergi gibi haklar ve bu hakların kullanılması hakkı da doğmuş olur. Egemenin uyruklarına düşen görev de bu hakların kullanılması sırasında sorun çıkartmamaktır. Egemen için vergi toplamak hak ise bu vergiyi vermekle mükellef olan uyruğun da vergiyi sorunsuz bir şekilde ödemesi yurttaşlık ödevidir (Geçit, 2020:112).

Hobbes, doğal yaşamda mülkiyetin olmadığını savunarak mülkiyetin kralla, devletle ve egemen güç ile ortaya çıktığını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle kral, devlet ya da egemen bir güç yoksa mülkiyetin varlığından da söz edilemeyeceğini, mülkiyeti egemen gücün ortaya çıkardığı görüşünü savunmaktadır. Toplum sözleşmesiyle kurulmuş olan devlet, toplumda adaleti sağlayarak kişilerin mülkiyet sahibi olmalarına vesile olduğu gibi bu haklarının korunmasında da başroldedir. Hobbes'a göre devletin olmadığı bir yerde herkesin her şey üzerinde hak sahibi olduğunu, dolayısıyla mülkiyetin de olmadığı görüşünü ileri sürmektedir. Toplum sözleşmesi Hobbes'a göre adaletin sağlanması için yapılır. Hiçbir sözleşme üstün güç olmadan ne güvenilir ne de sürdürülebilir değildir. Devlet tarafların sözleşmeye uymalarının teminatı olarak bağımsız ve tarafsız üstün bir güçtür. Hobbes'a göre adaletle birlikte mülkiyet, kurulan devletle başlar (Şahin ve Doğan, 2017:345). Toplum sözleşmesiyle amaçlanan, güvenlik içerisinde bir toplum oluşturmaktır. Güvenlik içerisinde bir toplumun üyesi olmanın şartlarından biri de ahde vefa göstermektir. Vermiş olduğu sözde durmayarak ahdi bozan bir kimse, huzur ve barış içinde yaşayan bir topluluğun ferdi olmaktan uzaklaşır. Sözleşmeye, yani ahde vefaya sadık

olmak adaletin gereğidir. Hobbes’a göre hayvanlarla sözleşme yapılması mümkün değildir. Sözleşmenin geçerli olması için tarafların birbirlerini anlayarak karşılıklı onay vermeleri gereklidir. Tanrıyla da sözleşme yapılamaz. Sözleşmenin geçerlilik kazanabilmesi için taraflarca kabul edilmesi bir zorunluluktur (Hobbes, 2007-a:112-113). Hobbes’a göre, hayvanların birlikte yaşamalarını sağlayan mekanizma doğadır. İnsanların birlikte yaşamalarını sağlayan ise sözleşmelerdir. İnsanlar bu nedenle de yapay nesnelerdir. Hobbes’a göre, sözleşmenin ortadan kalktığı durumlarda insanlar doğa durumuna geri döner (Aytaman, 2006:81-84).

2.1.1.5. Hobbes’un kadını toplumda konumlandırması

Hobbes, insanı ve devleti tanımlarken daha çok erkekler lehine düzenlemeler önermektedir. *De Cive* adlı eserinde, toplumda kadını yalnızca annelik rolü üzerinden tanımlamaktadır. Egemenliğin bölünmez bir güç olması nedeniyle, hiç kimsenin iki efendiye hizmet edemeyeceği görüşünün savunucusudur. Nesillerin sürekliliği kadın ve erkeğin iş birliğini gerektirdiği için pederşahi bir hakimiyet söz konusu olmaktadır. Doğa durumunda tüm yetişkinler eşit kabul edilmekle birlikte, galibin mağlubun efendisi olması ilkesi gereği, doğal hak perspektifinden bakıldığında çocuk üzerindeki hakimiyet, onu ilk egemenlik altına alan kişiye aittir. Bu nedenle yeni doğmuş bir çocuk, herkesten önce annesinin egemenliği altındadır. Anne, sahip olduğu bu hakla, kendi kararları doğrultusunda çocuğunu büyütebilir ya da onu terk edebilir. Bu şartlar altında kadın, doğa durumunda çocuğun hem annesi hem de sahibidir. Hobbes, cinsiyet üstünlüğü nedeniyle çocuğun babasının efendiliğine tabi olacağı yönündeki bazı iddiaların geçersiz olduğunu savunmaktadır. Ona göre, doğal gücün eşitsizliği, erkeğin savaş olmaksızın kadın üzerinde herhangi bir hakimiyet kurmasına izin vermeyecek kadar azdır (Hobbes, 2007-b:128). Hobbes *De Cive* adlı eserinde, farklı toplumlarda kadınların konumlarına da değinmektedir. Bazı toplumlarda, çocuklar üzerinde egemen gücün kocalarda değil, kadınlarda olduğu görülmektedir. Örneğin, Amazon toplumunda kadınlar savaş açarak çocuklar üzerinde mutlak tasarruf hakkına sahip olmuşlardır. Doğa durumunda, babanın kim olduğunun yalnızca annenin beyanıyla belirlenebileceği bir belirsizlik söz konusudur; bu nedenle çocuk, annenin tasarrufu altında kabul edilir. Diğer canlılarda olduğu gibi, insanlar arasında da soy annelikle belirlenmektedir (Hobbes, 2007-b:129). Hobbes, anneden başkasına hakimiyetin geçmesini sağlayan bazı koşulları sıralamaktadır. Bunlar arasında annenin çocuğu terk etmesi, savaşta esir düşmesi ya da farklı bir ülkenin yurttaşı olması gibi durumlar bulunmaktadır. Ayrıca, kadın evlendiğinde, eğer erkeğin iktidarını kabul ederse çocuğun babaya ait olacağı

belirtilmektedir (Hobbes, 2007-b:130). Hobbes, erkek çocukların kız çocuklara tercih edilmesini, erkeklerin fiziksel gücünün savaşlar ve büyük işlerde daha etkili olmasıyla açıklamaktadır. Gelenekler de bu anlayışı desteklemekte ve erkekleri öne çıkarmaktadır. Devlet yapısında ise medeni yasalar gereğince evlilik kurumu babalar tarafından kurulmakta ve aile reisliği erkeğe ait olmaktadır (Hobbes, 2007-b:130-135).

Hobbes, doğa durumunda tam bir eşitliğin var olduğunu savunmaktadır. Ancak toplum sözleşmesiyle birlikte, aile içinde erkeğin reisi olduğu algısı benimsenmiş ve kadınların haklarından feragat etmeleri beklenmiştir. Bu durum, toplum sözleşmesinin yalnızca devlet ile bireyler arasında değil, aile yapısı içinde de oluştuğunu göstermektedir. Neticede erkek, otorite sahibi olarak kamusal alanın da tek öznesi haline gelmiş, kadın ise kamusal ve siyasal alandan dışlanmış (Bilir, 2019:31-34). Hobbes'un "insan insanın kurdudur" sözü, insanlar arasındaki sürekli rekabeti ifade etmektedir; ancak bu anlayış kadınları kapsamaktan ziyade, erk sahipleri olarak görülen erkekleri içermektedir (Karataş, 2018). Bilim alanında da uzun süre erkek egemenliği devam etmiş, bilime katkı sağlayan kadınların resimleri altına dahi "bilim adamı" yazılmıştır (Berktaş, 2010:19-40). Kadınlar, tarihsel süreçte hep ikinci planda bırakılmış, ataerkil yapının tahakkümü altında tutulmuşlardır. Kadınların sahip olması gereken devredilemez temel insan hakları bulunmaktadır. Ancak gelenek ve görenekler, bu hakların kullanılmasını sınırlandırmaktadır (Yiğit Çavuşoğlu, 2015:36). Kadınlar, tarihsel ataerkil anlayışın dayattığı rolleri aşmak ve kültürel yaşam içinde özgürlük alanları yaratmak zorundadır (Aydıncı, 2020:482-483).

2.1.2. John Locke'un düşünce sistemi ve toplum sözleşmesi

2.1.2.1. John Locke'un siyaset felsefesi

Siyaset felsefesi, bireylerin daha iyi bir toplumsal düzen ve yaşam sürebilmeleri amacıyla gelişmiş bir disiplindir. Locke'un devletin kökeni ve meşruiyetine ilişkin yaklaşımı, siyasi otoriteyi nasıl tanımladığı, bireylerin politik topluma geçiş süreci, devleti yönetmesi gereken kişiler, bireysel haklar ve bu hakların denetimi gibi unsurlar, onun siyaset felsefesinin temelini oluşturmaktadır (Altun, 2004:6). Locke, liberal devlet anlayışının öncüsü olarak, mutlak monarşi fikrini eleştirmiştir. Adem'den geldiğine inanılan mutlak egemenlik anlayışını reddederek, iktidarın kaynağının Tanrı'dan değil, toplumdan geldiğini ileri sürmektedir. Kutsal monarşik yapıyı reddederek, mutlak yönetimin yerine, sözleşmeye dayalı bir sivil toplumun inşa

edilmesi gerektiğini savunur (Güzeloğlu, 2018:14). Locke’a göre, doğa durumunda mutlu olan insanlar, bireysel hakların korunması ve toplumsal dengenin sağlanması için bir siyasal sistem ihtiyacı duymaktadır. Toplumda kaos ve çatışma ortamının oluşmaması için devletin, bireylerin mülk edinme hakkını koruyarak, yasalarla düzeni sağlaması gerekmektedir. Siyasal gücün, ceza koyma ve yasaları uygulama yetkisine sahip olması gerektiğini savunur. Locke, bireylerin doğa durumundaki özgürlüğünden vazgeçerek, devlete yetkilerini devretmelerinin sebebini, bireysel hakların sürekli tehdit altında olmasıyla açıklar. Bu nedenle, bireylerin kendilerini ve mülklerini güvende hissetmeleri için merkezi bir otoritenin varlığını savunmaktadır (Güzeloğlu, 2018:15).

Locke’a göre devlet, koruyucu bir role sahiptir ve toplum içindeki anlaşmazlıkları gidermekle yükümlüdür. Devlet, bireylerin haklarını garanti altına alarak, toplumsal sözleşmenin uygulanmasını sağlamakla sorumludur (Güzeloğlu, 2018:16). Locke, yasama ve yürütme gücünün halk tarafından seçilen bir topluluğa ait olması gerektiğini savunmakta ve sınırlı devlet anlayışını benimseyerek, yönetenlerin keyfi yetkiler kullanmasını engellemek amacıyla belirli sınırlamalar öngörmektedir (Güzeloğlu, 2018:18). Siyaset felsefesi, bireylerin daha iyi bir toplumsal düzen ve yaşam sürebilmeleri amacıyla gelişmiş bir disiplindir. Locke’un devletin kökeni ve meşruiyetine ilişkin yaklaşımı, siyasi otoriteyi nasıl tanımladığı, bireylerin politik topluma geçiş süreci, devleti yönetmesi gereken kişiler, bireysel haklar ve bu hakların denetimi gibi unsurlar, onun siyaset felsefesinin temelini oluşturmaktadır (Altun, 2004:6). Locke, liberal devlet anlayışının öncüsü olarak, mutlak monarşi fikrini eleştirmiştir. Adem'den geldiğine inanılan mutlak egemenlik anlayışını reddederek, iktidarın kaynağının Tanrı'dan değil, toplumdan geldiğini ileri sürmektedir. Kutsal monarşik yapıyı reddederek, mutlak yönetimin yerine, sözleşmeye dayalı bir sivil toplumun inşa edilmesi gerektiğini savunur (Güzeloğlu, 2018:14). Locke’a göre, doğa durumunda mutlu olan insanlar, bireysel hakların korunması ve toplumsal dengenin sağlanması için bir siyasal sistem ihtiyacı duymaktadır. Toplumda kaos ve çatışma ortamının oluşmaması için devletin, bireylerin mülk edinme hakkını koruyarak, yasalarla düzeni sağlaması gerekmektedir. Siyasal gücün, ceza koyma ve yasaları uygulama yetkisine sahip olması gerektiğini savunur. Locke, bireylerin doğa durumundaki özgürlüğünden vazgeçerek, devlete yetkilerini devretmelerinin sebebini, bireysel hakların sürekli tehdit altında olmasıyla açıklar. Bu nedenle, bireylerin kendilerini ve mülklerini güvende hissetmeleri için merkezi bir otoritenin varlığını savunmaktadır (Güzeloğlu, 2018:15).

Locke’a göre devlet, koruyucu bir role sahiptir ve toplum içindeki anlaşmazlıkları gidermekle yükümlüdür. Devlet, bireylerin haklarını garanti altına alarak, toplumsal sözleşmenin uygulanmasını sağlamakla sorumludur (Güzeloğlu, 2018:16). Locke, yasama ve yürütme gücünün halk tarafından seçilen bir topluluğa ait olması gerektiğini savunmakta ve sınırlı devlet anlayışını benimseyerek, yönetenlerin keyfi yetkiler kullanmasını engellemek amacıyla belirli sınırlamalar öngörmektedir (Güzeloğlu, 2018:18). Ancak, Locke’un siyaset felsefesi çerçevesinde kadınların konumu net bir biçimde ele alınmamıştır. Locke’un bireysel haklar, mülkiyet ve toplumsal sözleşme anlayışı, teorik olarak tüm bireyleri kapsayıcı bir yapı sunsa da dönemin toplumsal koşulları göz önüne alındığında, kadınların siyasal hakları ve mülkiyet üzerindeki denetimi konusunda belirgin bir boşluk bulunmaktadır. Locke, bireylerin eşit doğduğunu ve özgürlüğe sahip olduğunu belirtirken, kadınların bu eşitlik kapsamına tam anlamıyla dâhil edilip edilmediği tartışmalıdır. Dönemin toplumsal yapısı göz önüne alındığında, kadınların siyasi ve hukuki haklardan büyük ölçüde mahrum bırakıldığı, dolayısıyla Locke’un teorisinin pratikte erkek egemen bir düzeni sürdürdüğü söylenebilir. Kadınların siyasal topluma katılımı ve mülkiyet hakkı üzerindeki sınırlamalar, Locke’un çağdaş yorumcuları tarafından eleştirilmiştir. Onun özgürlük ve eşitlik ilkelerinin, yalnızca erkek bireyler için geçerli olduğu ve kadınların toplumsal sözleşmeye katılımı konusunda herhangi bir somut öneri sunmadığı vurgulanmaktadır (Pateman, 1988: 44-47). Bu bağlamda, Locke’un siyaset felsefesinin kadınların toplumsal ve hukuki statüsü açısından eksiklikler taşıdığı ve cinsiyet eşitliği konusunda modern anlamda yeterli bir perspektif sunmadığı açıktır. Ancak, onun bireysel hak ve özgürlükler konusundaki vurgusu, sonraki dönemlerde kadın hakları hareketlerinin temel argümanlarından biri hâline gelmiştir (Okin, 1979: 34-36).

2.1.2.2. Özgürlük, doğal haklar ve mülkiyet

Locke, eşitliği, bütün bireylerin doğadan gelen nimetlerden eşit şekilde yararlanabilmesi olarak tanımlamaktadır. Ancak, bu özgürlük başkalarının malına veya canına zarar vermemelidir. Locke, özgürlük ve doğal hakların devredilemez nitelikte olduğunu savunarak, bireylerin yaşama hakkının, devletin temel koruma alanlarından biri olduğunu ifade etmektedir (Keleş, 2013:53). Locke, doğal haklar teorisi ile bireylerin doğuştan özgür olduğunu vurgulamakta ve siyasal düzenin amacının, bu hakların korunması olduğunu belirtmektedir (Güzeloğlu, 2018:18).

Locke, mülkiyeti, bireyin emeğiyle elde ettiği bir hak olarak tanımlamaktadır. Ona göre, mülk edinme hakkı, doğa yasasının bireylere tanıdığı temel bir haktır (Güzeloğlu, 2018:20).

2.1.2.3. Özgürlük ve mülkiyet ilişkisi

Locke, liberal devlet anlayışının öncüsü olarak, mutlak monarşi fikrini eleştirmiştir. Adem'den geldiğine inanılan mutlak egemenlik anlayışını reddederek, iktidarın kaynağının Tanrı'dan değil, toplumdan geldiğini ileri sürmektedir. Kutsal monarşik yapıyı reddederek, mutlak yönetimin yerine, sözleşmeye dayalı bir sivil toplumun inşa edilmesi gerektiğini savunur (Güzeloğlu, 2018:14). Locke'a göre, doğa durumunda mutlu olan insanlar, bireysel hakların korunması ve toplumsal dengenin sağlanması için bir siyasal sistem ihtiyacı duymaktadır. Toplumda kaos ve çatışma ortamının oluşmaması için devletin, bireylerin mülk edinme hakkını koruyarak, yasalarla düzeni sağlaması gerekmektedir. Siyasal gücün, ceza koyma ve yasaları uygulama yetkisine sahip olması gerektiğini savunur. Locke, bireylerin doğa durumundaki özgürlüğünden vazgeçerek, devlete yetkilerini devretmelerinin sebebini, bireysel hakların sürekli tehdit altında olmasıyla açıklar. Bu nedenle, bireylerin kendilerini ve mülklerini güvende hissetmeleri için merkezi bir otoritenin varlığını savunmaktadır (Güzeloğlu, 2018:15). Locke'un siyaset felsefesinin merkezinde yer alan mülkiyet kavramı, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda bireylerin yaşama hakkı ve özgürlüğüyle de bağlantılı bir hak olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, devletin mülkiyet hakkını koruması, bireylerin özgürlüğünü de güvence altına alması anlamına gelmektedir (Murteza, 2008:5). Devlet, yasalar yoluyla bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma altına alarak, toplumsal huzuru sağlamakla yükümlüdür. Ancak, devlet bireylerin haklarını ihlal ettiği takdirde, halkın direnme hakkı doğmaktadır (Güzeloğlu, 2018:26). Locke'a göre devlet, koruyucu bir role sahiptir ve toplum içindeki anlaşmazlıkları gidermekle yükümlüdür. Devlet, bireylerin haklarını garanti altına alarak, toplumsal sözleşmenin uygulanmasını sağlamakla sorumludur (Güzeloğlu, 2018:16). Locke, yasama ve yürütme gücünün halk tarafından seçilen bir topluluğa ait olması gerektiğini savunmakta ve sınırlı devlet anlayışını benimseyerek, yönetenlerin keyfi yetkiler kullanmasını engellemek amacıyla belirli sınırlamalar öngörmektedir (Güzeloğlu, 2018:18).

Siyaset felsefesi, bireylerin daha iyi bir toplumsal düzen ve yaşam sürebilmeleri amacıyla gelişmiş bir disiplindir. Locke'un devletin kökeni ve meşruiyetine ilişkin yaklaşımı, siyasi otoriteyi nasıl tanımladığı, bireylerin politik topluma geçiş süreci, devleti yönetmesi gereken kişiler, bireysel haklar ve bu hakların denetimi gibi unsurlar, onun siyaset felsefesinin temelini

oluşturmaktadır (Altun, 2004:6). Locke'un siyaset felsefesinin merkezi kavramlarından biri olan mülkiyet kavramı, edinilen servet anlamıyla sınırlı kalmayıp insanların yaşamları, mülkleri ve özgürlükleri şeklinde bir hak olarak geniş bir çerçeveye ele alınmaktadır. Locke'un mülkiyet kavramı, özgürlük kavramını da içinde barındıran bir kavram olması dolayısıyla devlet tarafından mülkiyetin korunması aynı zamanda özgürlüklerin de korunması anlamına gelmektedir. Devlet yönetimi, birlik ve otoriteyle kanunları bireylerin hakları ve özgürlüklerini garanti altına almak amacıyla uygular (Murteza, 2008:5). Locke, sözleşme yapan bireylerin cinsiyetlerini belirtmemiştir; ancak, mülk sahibi olan bireylerin sözleşme yapabildiğini savunmuştur. Buna rağmen, mülkiyet konusunda erkeğin kadın üzerindeki denetimini desteklediği görülmektedir (Karamanlı, 2014:88). Locke, mülkiyet konusunda erkeğe tek yönlü olarak denetim hakkı vermiştir. Locke, kadınları, özgür ve eşit birey statüsü dışında bırakmış, bireysel hak ve özgürlükler üzerinde durarak erkek ve kadın arasındaki ilişkiyi özgürlük temeli esası ile bir rıza ilişkisi olarak görmüştür (Ülper, 2007:100). Locke, bireylerin eşit doğduğunu ve özgürlüğe sahip olduğunu belirtirken, kadınların bu eşitlik kapsamına tam anlamıyla dâhil edilip edilmediği tartışmalıdır. Dönemin toplumsal yapısı göz önüne alındığında, kadınların siyasi ve hukuki haklardan büyük ölçüde mahrum bırakıldığı, dolayısıyla Locke'un teorisinin pratikte erkek egemen bir düzeni sürdürdüğü söylenebilir.

Kadınların siyasal topluma katılımı ve mülkiyet hakkı üzerindeki sınırlamalar, Locke'un çağdaş yorumcuları tarafından eleştirilmiştir. Onun özgürlük ve eşitlik ilkelerinin, yalnızca erkek bireyler için geçerli olduğu ve kadınların toplumsal sözleşmeye katılımı konusunda herhangi bir somut öneri sunmadığı vurgulanmaktadır (Pateman, 1988: 44-47). Bu bağlamda, Locke'un siyaset felsefesinin kadınların toplumsal ve hukuki statüsü açısından eksiklikler taşıdığı ve cinsiyet eşitliği konusunda modern anlamda yeterli bir perspektif sunmadığı açıktır. Ancak, onun bireysel hak ve özgürlükler konusundaki vurgusu, sonraki dönemlerde kadın hakları hareketlerinin temel argümanlarından biri hâline gelmiştir (Okin, 1979: 34-36). Kadınların özgürlük ve eşitlik haklarına sahip olduklarının bilincine varmaları, bu hakları elde etmek için harekete geçmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Geleneksel yaşam biçiminden koparak bireyselleşme ve özgürleşme sürecine giren kadınlar, bu konuları tartışmaya başlamış ve hak arayışlarına yönelmiştir. Toplumsal değişimlerin yaşanması, kadınlar için bir çıkış noktası olmuş; haklarına sahip çıkma ve toplumsal yaşama katılma mücadelesinin başlangıcını oluşturmuştur. Kadınların bu farkındalığa ulaşması, onların sosyal,

siyasal ve ekonomik alanlarda daha aktif rol almalarını sağlamış ve eşitlik mücadelesinde önemli bir aşama kaydetmelerine katkıda bulunmuştur (Apak, 2004:10).

2.1.2.3.1. Doğal hukuk

Doğal hukuk çerçevesinde bir araya gelen topluluklar, her bireyin haklarını ve ödevlerini belirlemektedir. Bu hak ve ödevlerin sınırlarını belirleyen ve güvence altına alan yapıya "toplum sözleşmesi" denir. Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler, toplum sözleşmesi kuramlarını doğal durum kavramı üzerine inşa etmişlerdir. Doğal hukuk teorisine göre bireyin hakları, toplumun haklarından önce gelir. Bu anlayışın temelinde insan aklı ve insan doğası kavramları yer almaktadır. (Kutlu, 2020:21). John Locke'u doğal hukuk düşüncesinde etkileyen önemli isimler Hugo Grotius ve Thomas Hobbes'tur. Locke, doğal hukuk teorisine dayanarak insanların doğuştan vazgeçilemez haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Pozitif hukukun da kaynağını oluşturan bu haklar; özgürlüğün sınırlandırılmaz olduğunu, özel mülkiyetin dokunulmazlığını ve yaşama hakkını güvence altına almaktadır. Locke'a göre insanlar eşit ve özgür doğar, hiçbir birey başkası tarafından zorlamaya maruz bırakılamaz. Locke, doğal hukuk çerçevesinde iki temel haktan bahsetmektedir. Birincisi herkes için geçerli olan cezalandırma hakkı, ikincisi ise suçtan zarar gören bireyin tazminat alma hakkıdır. Locke, siyasal iktidarın kökenini ve bu iktidarın kim tarafından kullanılması gerektiğini açıklamak için doğa durumuna geri dönmektedir (Güzeloğlu, 2018:29).

2.1.2.3.2 Doğa durumu ve yasası

Sözleşme teorisyenlerinden Thomas Hobbes, doğa durumunu, herkesin kendi menfaatini korumak adına birbiriyle mücadele ettiği ve sürekli bir çatışma içinde olduğu bir durum olarak tanımlamaktadır. Bu durumu "insan insanın kurdudur" ifadesiyle özetleyen Hobbes, doğa durumunda mutluluk ve güvenliğin olmadığını savunmaktadır. Locke ise doğa durumundaki özgürlüğün ve eşitliğin bazı hakları da beraberinde getirdiğini vurgulayarak, bu hakların yasalara uygun olarak her birey tarafından eşit şekilde kullanılmasının gerekliliğini ifade etmektedir (Şahin, 2017:43). Altun'a göre (Altun, 2004:18) insanların doğa durumundaki kaos ortamından kurtulmalarının yolu, ceza tehdidi ile düzen sağlayan bir devlet egemenliği altında yaşamaktır. Locke'a göre devletin meşruiyeti, Aristoteles'in ileri sürdüğü doğallıktan, Hristiyan öğretilerinin tanrısal hukuk anlayışından veya Machiavelli'nin güç merkezli siyasetinden değil, halkın rızasına dayanan bir sözleşmeden kaynaklanmaktadır. Locke, doğa durumunu eşitlik

olarak değerlendirerek, yargı ve yönetim yetkilerinin karşılıklı olması gerektiğini, kimsenin başkası üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olmaması gerektiğini savunmaktadır.

Doğa durumu, doğadaki nimetlerden herkesin eşit şekilde yararlandığı, özgürlüğün ve eşitliğin bulunduğu bir ortamdır. Bu durumda hiç kimse başkası üzerinde otorite sahibi değildir ve herkes eşit haklara sahiptir. Locke'un doğa durumu anlayışı, bireylerin yaşam hakkı, mülkiyet hakkı ve özgürlük gibi temel haklara sahip olduğu görüşü üzerine kuruludur. Bu haklar, günümüz insan hakları düşüncesinin de temel taşlarını oluşturmaktadır (Topçu, 2019:38). Doğa durumu kavramı, 17. ve 18. yüzyıl siyaset felsefesinin temel unsurlarından biridir ve toplum sözleşmesi kuramı ile birlikte modern siyaset teorisinin önemli bileşenlerindendir. Bu kavram, filozofların devlet anlayışını açıklamalarında bir çıkış noktası olmuştur. Doğa durumu, kendiliğinden var olan bir durumu ifade ederken, sivil durum insanların bilinçli olarak inşa ettiği bir yapay düzeni temsil etmektedir. Locke'a göre, doğa yasasına aykırı hareket eden bireyler, doğal hukukun gereği olarak cezalandırılmalıdır. Doğa durumu, sınırsız bir özgürlük anlamına gelmez; aksine doğal hukuk çerçevesinde belirlenmiş sınırlara sahiptir. Doğa durumundan siyasal topluma geçiş, tüm toplumlarda görülen bir dönüşümdür. Locke'a göre, bireyler doğa durumunda tehlikelere ve adaletsizliklere maruz kalmaktadır. Bu nedenle insanlar, haklarını ve güvenliklerini sağlama almak için politik topluma geçiş yapmaktadırlar. Doğa durumunda bireylerin haklarını koruyacak bir makamın bulunmaması ve cezalandırma mekanizmasının olmaması, insanları doğa durumundan çıkmaya zorlamaktadır. Siyasal otoritenin eksikliği, bireylerin rızalarıyla bir sözleşme yaparak devletin kurulmasını sağlamıştır (Güzeloğlu, 2018:32).

Devlet, güvenliği sağlama ihtiyacından doğmuş yapay bir varlıktır. Toplum sözleşmesi, insanların birbirleriyle kavga etmeden anlaşmaya varmalarını sağlayan bir mekanizmadır (Işıқтаç, 2005:55). Locke, doğa durumundaki özgürlüğün sınırlarını doğa yasası fikriyle belirlemektedir. Hobbes için doğa yasası güç ve zor kullanmayı ifade ederken, Locke için tanrı ve insan hakları ile bağlantılı evrensel bir anayasal yasa niteliğindedir. Locke'a göre, doğa durumunda her ne kadar özgürlük ve eşitlik var olsa da bu durum belirli tehlikeler ve riskler barındırmaktadır. İnsanlar, bu tehlikelerden kaçınmak ve daha güvenli bir ortamda yaşamak için kendi rızalarıyla politik topluma yönelirler (Altun, 2004:19-24). Doğa durumundaki güvensizlik ve adaletsizliklerden kurtulmak isteyen bireyler, siyasal topluma yönelmektedir. Locke'a göre, insanların doğa durumundan çıkıp siyasal bir toplum oluşturmalarının temel nedeni,

mülkiyetlerini ve temel haklarını koruma ihtiyacıdır. İnsanların güvenliğini sağlamak amacıyla yaptıkları toplum sözleşmesi, devletin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu geçiş sürecinde bireyler, doğa durumundaki haklarını, toplum düzenini sağlayacak olan politik otoriteye devretmektedirler. Böylece, hukukun üstünlüğü ilkesine dayalı bir devlet yapısı oluşturulmuş ve uygar bir toplum düzenine geçiş sağlanmıştır (Altun, 2004:32).

2.1.2.3.3. Toplum sözleşmesi

Siyasal topluma geçişin temel ölçütü, bireylerin haksızlığa uğradıklarında başvurabilecekleri bir yargı makamının bulunmamasıdır. Bu nedenle, uygar toplum düzenine geçiş insanlar için zorunlu bir adımdır. Bireyler, kendilerini ve başkalarını koruma ve cezalandırma yetkilerinden feragat ederek, bu yetkilerini toplumun bir kurumu olan devlete devrederler. Doğa durumunda özgürlük ve eşitlik avantajlarına sahip olmalarına rağmen, insanlar yine de devlet yönetimi altına girerek mülklerini, özgürlüklerini ve yaşam haklarını koruma eğilimi gösterirler. Devlet, bireylerin doğa durumunda sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerin üstün seviyede korunmasını sağlar (Güzeloğlu, 2018:37). Toplumlar, haklarını devrederek politik topluma geçtiklerinde, daha güvenli ve refah seviyesi yüksek bir ortamda yaşama imkânı elde ederler. Suçlar daha adil bir şekilde yargılanarak adalet tesis edilir. Bu sürecin sonucunda, bireylerin rızasıyla yasama ve yürütme yetkileri oluşturularak toplumun huzuru sağlanabilir. Politik bir toplumda bireyler, doğa yasalarının sağladığı haklardan feragat eder ve bu yetkilerini, kendi rızalarıyla kanunları yürütecek ve uygulayacak bir otoriteye devrederler (Altun, 2004:33). Bireylerin tabi oldukları kanuna dayanan haklarını bir topluluğa bırakmaları ve bu suretle toplum kurma niyetiyle bir araya gelmeleri, politik veya medeni toplumları meydana getirir. Politik otorite, bireylerin haklarını emniyet altına alarak onlara güvenlik sağlamaya yönelik bir rol üstlenir. Locke, bireylerin doğa durumunda sahip oldukları hakları politik otoriteye devretmek için bir sözleşme yaptıklarını ifade etmektedir. Bu sözleşmeye katılım isteğe bağlı olup herhangi bir zorlama söz konusu değildir. Locke'un toplum sözleşmesi kuramının bir diğer önemli özelliği ise çoğunluğun iradesine dayanmasıdır. Toplumu yönlendiren ve harekete geçiren güç, çoğunluğun iradesiyle oluşmaktadır (Altun, 2004:35). Savaş durumuna dönülmemesi için atılması gereken en önemli adım, toplum düzenine geçişin sağlanmasıdır. Toplum düzenine geçiş, toplum sözleşmesi aracılığıyla onaylanır. Siyasal toplumun temeli, bireylerin mutabakatıyla oluşturulan bir toplum sözleşmesine dayanarak kurulan devlettir. Toplumun oluşum aşamasında, ortak mutabakatla belirlenen çerçeve

dahilinde çoğunlukla yönetim biçimi belirlenir. Locke'un düşünce sisteminde, öncelikle toplum oluşur ve bu toplum, devleti maddi olarak meydana getirir. Toplum tarafından, doğa yasasının sınırları içerisinde oluşturulan yasalar çerçevesinde iktidar belirlenir. Doğa durumunda herkes kendi iktidarını temsil ederken, sivil düzene geçişle birlikte bu yetkilerini devrederek devletin bir üyesi haline gelirler (Güzeloğlu, 2018:38). Birey ve toplumun iyiliği için, doğa durumundaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla bireyler özgürlük ve eşitlik haklarını egemen bir güce devrederler. Bu sayede, bireyler haklarını ve mülklerini koruma altına almak amacıyla yetkilerini toplum sözleşmesi aracılığıyla kurulan bir otoriteye bırakmışlardır (Topçu, 2019:139).

1650-1800 yılları arası, toplumsal sözleşme teorilerinin altın çağı olarak nitelendirilmektedir (Fındık, 2015:11). 17. yüzyılda filozoflar ilk defa adalet kavramını eserlerinde ele almaya başlamışlardır. Zamanla bu kavram üzerinde evrensel bir mutabakat sağlanması sonucunda, yasama, yürütme ve yargı erklerinden oluşan kuvvetler ayrılığı ilkesi kabul edilmiş ve iktidarı elinde bulunduranların birbirlerini denetlemeleri zorunlu hale getirilmiştir (Urhan, 2016:108). Tarih boyunca bütün iktidarlar, egemenliklerini meşrulaştırmak amacıyla toplumun rızasına dayandırma çabasında olmuşlardır (Kutlu, 2020:30). Locke'un düşüncelerinden etkilenen Montesquieu, Locke'u İngiliz anayasasının mimarı olarak görerek fikirlerinden etkilenmiştir (Güzeloğlu, 2018:41). Locke'un toplum sözleşmesi teorisi, geçmişten açıklamaktan ziyade geleceğe yön vermeyi amaçlamaktadır (Arslan, 2013:190). Hobbes, Locke ve Rousseau, insanların doğuştan itibaren eşit olduğunu savunarak, eşit haklara sahip bireyler olarak yaşamaları gerektiği bir toplum düzeninin kurulmasını önermişlerdir (Hakyemez, 2006:69). Locke'un düşünceleri gerek siyasi gerekse felsefî alanda önemli etkiler yaratmış ve günümüze kadar geçerliliğini korumuştur. Çok yönlü bir düşünür olmasının yanı sıra siyasi deneyime sahip olması, görüşlerinin kalıcılığını artırmıştır. 17. yüzyılda yaşamış olmasına rağmen, bireylerin özgürlükleri ve akıl yoluyla kendi iradeleri doğrultusunda karar vermeleri gerektiğini vurgulayan düşünceleri, İngiltere ve Avrupa'da 18. yüzyılı da kapsayan Aydınlanma Çağı'nın temelini oluşturmuştur. Thomas Hobbes ve John Locke'un ortaya koyduğu toplum sözleşmesi fikri, ilk bakışta toplumsal egemenlik ilişkilerini ve ataerkilliği sona erdirmek adına önemli bir adım olarak görünmektedir. Ancak, bu düşünürlerin ilk eserleri incelendiğinde, kendilerinden önceki filozofların kadınları görmezden gelmelerinin etkisiyle, toplum sözleşmesi teorilerinde de kadınlara yer vermedikleri görülmektedir (Altun, 2004:72). Thomas

Hobbes, iktidar ve güç mücadelesine odaklanırken, John Locke ise özgürlük, eşitlik ve mülkiyet kavramlarını yalnızca erkekler bağlamında ele almıştır. Doğa durumunda varlığı yok sayılan kadınlar, toplum sözleşmesi sürecinde de dışlanmış ve bu sözleşme, erkeklerin çıkarlarını temel alan bir yapı olarak şekillenmiştir (Karamanlı, 2014:87). Bu bağlamda, Locke'un kadın haklarına ilişkin düşüncelerini ele almak, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.1.2.4. John Locke'un düşünce sistemi ve toplum sözleşmesinde kadının yeri

Locke, kadınları kamusal alandan dışlayarak, onların özel alana ve aile içi yaşama uygun olduğunu savunur. Kadın-erkek ilişkisini ise evlilik ve siyasal bağlamda iki ayrı çerçevede ele alır. Doğa durumunda kadın ve erkek özgür ve eşit kabul edilse de evlilik birliğini kendi istekleri doğrultusunda kurduklarında, bu birlik siyasi bir kimlik taşımaz. Evlilik ancak sivil toplum içinde siyasi bir statü kazanabilir. Locke'a göre, aile içinde kadın ve erkeğin rolleri belirlenmiştir. Kadın, evlilik süresince kendi mülkiyet hakkına sahip olsa da sivil toplum içinde bu mülkiyet erkeğin nezaretine girer. Bu durum, kadın-erkek ilişkilerinin sivil toplum içinde erkek lehine sonuçlanmasına ve erkeğin aile birliğinin hukuki temsilcisi konumuna gelmesine yol açar (Karamanlı, 2014:88). Locke, kadının yerini aile içi hizmetle sınırlandırırken, erkeği ise ailenin sivil toplumdaki temsilcisi olarak tanımlar. Toplum sözleşmesi kuramcıları, ataerkil düşünce sistemini reddeder gibi görünse de gerçekte yalnızca babalık hakkına karşı çıkmışlardır. Ancak ataerkil iktidar yapısının temel unsuru olan erkek egemenliğini sorgulamamışlardır. Sözleşme kuramcıları, babalık haklarını reddederken, erkeklerin evlilikten doğan cinsel haklarını daha öncelikli kabul etmişlerdir. Bu durum, erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir. Ayrıca sözleşmenin yalnızca kocalar, babalar ve erkek kardeşler tarafından yapılması gerektiği anlayışı, erkek egemenliğini daha da güçlendirmiştir. Erkekler, bu sözleşmeyle ataerkil haklarını meşrulaştırarak, kadınların itaat etmesini hem psikolojik hem de maddi bir kazanç hâline getirmişlerdir (Karamanlı, 2014:88).

Locke, tüm insan türlerinin bağımsız ve eşit olduğunu savunsa da toplumsal sözleşmenin tarafları olarak yalnızca erkekleri kabul etmiştir. Aileyi değişmez bir yapı olarak ele almış ve kadını yalnızca aile içindeki bir birey olarak değerlendirmiştir. Kadınların kocalarına tabi olması gerektiğini savunmuş ve bu düşüncesini dini referanslarla desteklemiştir. Âdem ve Havva örneğini kullanarak, Tanrı'nın buyruğu gereği kadının kocasına tabi olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, kadınların tek başına varlıklarını sürdüremeyeceklerini ve çok sayıda çocuğu besleyip yetiştirecek yeteneklere sahip olmadıklarını iddia etmiştir (Birvar, 2022:19). Bununla birlikte,

Locke çocuklar üzerinde sadece babanın değil, annenin de hak sahibi olduğunu ifade etmiştir. Anne ve babanın, çocukların yetiştirilmesi sürecinde eşit derecede sorumluluğa sahip olduğunu vurgulamıştır. Çocukların kendi kararlarını alabilecek olgunluğa erişene kadar, anne ve babanın iş birliği içinde hareket etmesi gerektiğini savunmuştur (Keleş, 2013: 71). Ancak bu iş birliğinin belirli bir süreyle sınırlı olduğunu belirtmiştir. Locke, kadınları doğa ve siyasal alanda görmezden gelse de aile içinde erkek ve kadını eşit konumda değerlendirmiştir. Evliliğin gönüllü bir anlaşma olduğunu ve temelinde karşılıklı yardımlaşma ile çıkar birliğinin yattığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, anne ve babanın çocuk üzerindeki iktidarının eşit olduğunu savunmuştur (Birvar, 2022:21). Locke, kadınların erkeğe tabi olmasının yalnızca evlilik bağlamında geçerli olduğunu öne sürerken, kralın mutlak iktidarına karşı çıkmasına rağmen ataerkil iktidarı siyasal alanın dışında tutmuştur. Ancak aile ve evlilik bağlamında ataerkil düzeni doğal bir durum olarak kabul etmiş ve kadınları kocalarının mutlak otoritesine mahkûm etmiştir (Doğru, 2023:255). Kadınların hak taleplerini annelik rolüyle ilişkilendirerek meşrulaştırmış, ancak bunun ötesinde bir birey olarak varlıklarını tanımamıştır. Devletin kurucularının yalnızca erkekler olduğu anlayışı, siyasi egemenliğin erkekler tarafından belirlenmesini sağlamış ve böylece devlet yapısı eril değerlerle şekillenmiştir (Sancar, 2012:55-56).

Locke, liberal düşünce sistemi üzerinde önemli bir etkiye sahip olup, düşünce tarihinde temel figürlerden biri olarak kabul edilir. Locke'dan önce İngiltere'de siyasal hareketler, krala karşı mücadele edenler ile kamusal alanda eşit haklar için çalışanlar olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Ancak, oy hakkı gibi temel siyasal haklar için mücadele edenler, hizmetçileri, dilencileri ve kadınları bu hakkın dışında tutmuşlardır. Locke, bu durumu eleştirerek akılcılık, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar temelinde insanların eşit olması gerektiğini savunmuştur. Ancak, uygar yönetimin temeli olarak gördüğü toplum sözleşmesine kadınları, köleleri ve yabancıları dâhil etmemiştir. Ona göre, doğa yasasını erkekler bilir ve yetenek, babadan oğula aktararak geçer. Bu nedenle, kadınlar toplum sözleşmesinin bir parçası olarak görülmemiştir. Ayrıca, Locke kadınların kamusal alanda erkeklerle rekabet edemeyeceğini ve bu mücadelede sürekli olarak başarısız olacaklarını iddia etmiştir. Ona göre, kadınların en önemli görevi özel alanda yer almak ve daha iyi çocuklar yetiştirmektir. Bu bağlamda, kadının kimliğini aile içinde tanımlamıştır (Üste, 2019:4). Batı toplumlarında kamu özgürlükleri konusunda İngiliz toplumunun önemli bir yere sahip olduğu kabul edilir. İngilizler, 13. yüzyılın başlarında

dönemin kralı Yurtsuz John’a *Magna Carta Libertatum*’u zorla kabul ettirerek bireysel hak ve özgürlüklerin önünü açan ilk büyük adımı atmışlardır. Takip eden yıllarda, çeşitli yasal düzenlemelerle hükümdarın yetkileri sınırlandırılmış ve kişi hakları güvence altına alınmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda bireysel haklar öğretisi, Locke başta olmak üzere pek çok düşünür tarafından geliştirilmiştir. Bu öğretinin temelini, insanın sırf insan olduğu için doğuştan birtakım hak ve özgürlüklere sahip olduğu düşüncesi oluşturur. 17. yüzyıldan itibaren bu temel hakların devlet tarafından ihlal edilemeyeceği fikri sistematik bir şekilde savunulmaya başlanmıştır (Deniz, 1998:67).

Locke, Hobbes’tan farklı olarak doğa durumunu kaotik bir ortam olarak değil, doğa yasalarının var olduğu bir düzen olarak ele alır. Ona göre, doğa yasaları gereği tüm insanlar bağımsız ve eşittir. Bu yasalar, insanların birbirlerinin mülkiyetine ve sağlığına zarar vermeden güven içinde yaşamalarını sağlar. Ancak, Locke’un doğa yasalarına yaptığı bu vurgu, yalnızca erkekler için geçerlidir, sözleşmenin tarafları erkeklerdir ve erkekler arasındadır. Ona göre, kamusal alana katılım hakkı yalnızca “yetişkin aklına” ulaşabilen erkek çocuklarına aittir. Kadınlar ise aklen eksik görüldükleri için yurttaşlık hakkına sahip değildir (Berktaş, 2010:41). Kadınların yurttaşlıktan dışlanması gerekçesi, kendilerine özgü ihtiyaçlarının olmadığı yönündeki inançtır. Bu anlayışa göre, kadınların ihtiyaçları babaları ve kocaları tarafından karşılandığından, kamusal alanda hak talep etmeleri gereksizdir. Locke, toplum sözleşmesinin taraflarını yalnızca ailenin “efendisi” olarak gördüğü erkeklerle sınırlandırmıştır. Kadınlar ise yalnızca mülkiyet sahibi olma açısından erkeklerle eşit kabul edilmiştir. Ancak, kamusal alanda erkekler toplumu temsil ederken, kadınlar yalnızca ev içinde, özel alanda var olabilmektedir. Locke, kamusal alanın erkeklerin hâkimiyetinde olduğunu ve kadınların bu alanda erkeklerle rekabet edemeyeceğini savunmuştur. Kadınların yurttaş olamayacağını, çünkü aklen yetersiz olduklarını iddia ederek, onların siyasal haklardan mahrum bırakılmasını meşrulaştırmıştır (Berktaş, 2010:41). Locke’un kadınlara kamusal alanda sunduğu tek hak eğitimidir. Ancak bu hak, kadınların bireysel gelişimi için değil, “ulusun anneleri” olarak sağlıklı oğullar yetiştirmeleri amacıyla verilmiştir. Kadınlara sağlanan bu eğitim hakkı, ulusun geleceğini güvence altına almak adına araçsallaştırılmıştır. Bu dönemde kadınlar toplum sözleşmesine taraf olamamakta, mahkemeye kendi adına başvuramamakta ve çocuklarının velayetine sahip olamamaktaydı (Bilir, 2019:36). Liberal devlet anlayışı, hukuk ve toplum ilişkisini erkek egemen bakış açısıyla ele aldığından, hukuki sistem eril bir yapıya sahiptir. Kadınlar, “insan ve

yurttaş hakları” söyleminin kendilerini kapsamadığını fark ederek, 1791 yılında “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ni yayımlamışlardır. İngiltere’de 17. yüzyıldan itibaren bazı kadın yazarlar, doğal haklardan kadınların yararlanamadığını dile getirerek hak mücadelesini başlatmışlardır (Berktaş, 2010:41).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

18. YÜZYIL DÜŞÜNCESİNİN GENEL KARAKTERİSTİĞİ VE KADINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

18. yüzyıl Aydınlanma felsefesinin en önemli özelliklerinden biri, Orta Çağ’da egemen olan kutsal otoriteden kopuşu sağlamasıdır. Aydınlanma düşüncesi, eşitlik anlayışı açısından yalnızca erkek vatandaşları kapsıyor gibi görünse de temelinde kutsal otoriteden bağımsızlaşmayı içerdiğinden, cinsiyetler arası ilişkileri tanrısal bir düzene dayandırarak meşrulaştırmamıştır. Bu yönüyle, Fransız Devrimi ile ivme kazanan Aydınlanma Felsefesi, 17. ve 18. yüzyıllarda kadın hareketlerinin gelişiminde bir dönüm noktası olmuştur. Aydınlanma ile birlikte kadın artık bir birey olarak görülmeye başlanmış, bu düşünce kadınların hem ekonomik hem de toplumsal anlamda görünür olmasını sağlamıştır. Böylece, kadınların karşısındaki akıl dışı ve insan haklarına aykırı engellerin aşılması için bir zemin oluşturulmuştur (Cumhuriyet, 2010).

Kadınların erkeklere kıyasla "öteki" olarak konumlandırılması, tarih boyunca süregelen kalıplaşmış bir düşünce biçimi olmuştur. Ancak, bu köklü yargıların zayıflatılması ve zamanla yıkılması, büyük ölçüde kadınların çabalarıyla gerçekleşmiştir (Çevik, 2016:334). Erkekler, kadınları kendi toplumsal normlarına göre biçimlendirerek onları birer "gönüllü köle" hâline getirmişlerdir. Konfüçyüs’ten Aristoteles’e, Aristoteles’ten Aquino Thomas ve David Hume’a kadar pek çok düşünür, erkekleri kadınlardan üstün görmüş ve bu üstünlüğün bozulmasının toplumsal karmaşaya yol açacağı fikrini savunmuştur. Antik Yunan toplumunda insanlık, özgürler ve köleler olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Yunanlılar kendilerini doğuştan özgür olarak kabul ederken, Trakya ve Asya halklarını köle olarak görmüşlerdir. Ancak her iki durumda da kadın, erkeğin hükmetmesi gereken bağımlı bir cins olarak değerlendirilmiştir. Tarihsel süreçte kadınların özgürleşmesi için geniş kapsamlı bir hak mücadelesi

gerçekleşmemiştir. Batı'da kadınların özgürleşme düşüncesi ancak Fransız Devrimi'nin yarattığı toplumsal değişimle birlikte ciddiye alınmaya başlanmıştır (Çevik, 2016:335).

Aydınlanmış birey, otoriteye boyun eğmeksizin bağımsız hareket eden, kötülükten kaçınarak hem kendi hem de toplumun faydasını gözetten bir anlayışı benimser. Hoşgörü, tolerans ve akılcı düşüncüyü ön planda tutar. Aydınlanma bireyi, olayları yalnızca siyasi, askeri, ideolojik ya da dini perspektiften değerlendirmek yerine, birlikte yaşama ilkesini gözeterek analiz eder. Kısıktımlara kapılmadan aklını merkeze alarak hareket eder. Bilim, mantık ve doğa yasalarını sorgulayıp eleştirel bir yaklaşımla değerlendirerek bilgiye ulaşabileceğine inanır. Diderot'a göre, tartışmadan, eleştirmeden ve sorgulamadan yaşayan insan, insanlıktan uzak bir varlıktır (Güven, 2020:312). Aydınlanma düşüncesinin temel karakteristik özellikleri arasında; devlet uygulamalarına yönelik eleştirel yaklaşım, kilise ve din kurumlarına yönelik sorgulamalar, bireyin özgürleşmesi, gelişime duyulan mutlak inanç ve insan aklına verilen önem yer almaktadır (Güven, 2020:316).

3.1. Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Kadının Toplumsal Statüsünde Yaşanan Değişimler

İlkel toplumlarda insanlar, göçebe yaşam tarzını benimseyerek avcı-toplayıcı bir ekonomik model çerçevesinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu süreçte kadınlar da toplumun önemli bir parçası olarak çeşitli roller üstlenmiştir. Erkekler avcılık yaparken, kadınlar bitki yetiştiriciliği, çanak-çömlek yapımı ve diğer temel üretim faaliyetleriyle ilgilenmiştir. İlkel dönemlerde sınıfsal ayrım ve sömürü düzeni bulunmamakta olup, toplumsal iş bölümü kendiliğinden oluşmuştur. Ancak üretim süreçlerinde meydana gelen dönüşümler, zamanla kadınların ve yaşlıların üretim alanından çekilmesine neden olmuştur. Tarımda sabanın icadı ve tekerleğin kullanımıyla birlikte ortaklaşa yürütülen faaliyetler giderek erkeklerin tekelinde gerçekleşmeye başlamıştır (Yılmaz, 2006:40).

Geleneksel toplum yapısından modern topluma geçiş sürecinde birçok toplumsal değişim yaşanmıştır. Modern devlet yapısı, Aydınlanma öncesi dönemde var olan geleneksel devlet modelinden önemli ölçüde farklıdır. Geleneksel toplumlarda devlet yapısı tanrısal bir otoriteye dayalı olup, iktidar genellikle asiller, soylular ve toprak sahipleri arasında paylaşılmıştır. Halkın büyük bir kısmı ise yönetime katılım hakkından yoksun bırakılmış ve otoriteye itaat etmek zorunda kalmıştır. Geleneksel devlet modeli, temel olarak dış tehditlere karşı korunmayı ve iç düzeni sağlamayı amaçlarken, modern devlet anlayışı eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık gibi

alanlarda da toplumun ihtiyaçlarını karşılayan bir yapıya dönüşmüştür. Modern devlet, faaliyetlerini yazılı hukuk kuralları çerçevesinde yürütmekte ve bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına almaktadır. Ayrıca, modern toplumlarda yurttaşlık hakkı, etnik köken ve dini inançtan bağımsız bir şekilde herkese eşit olarak tanınmaktadır (Eren, 1993:21).

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde kadının toplumsal statüsünde de önemli değişimler yaşanmıştır. Kadınlar, eğitim olanaklarından yararlanarak kamusal alanda daha görünür hâle gelmiş ve erkeklerle birlikte mesleki, bürokratik ve yönetsel işlerde çalışabilme fırsatı elde etmiştir. Kadının iş hayatına katılımının artmasıyla birlikte ekonomik ve sosyal statüsü yükselmiş, böylece kadınlar erkeklerle daha eşit fırsat ve sorumluluklara sahip olabilmektedir. Ancak, bu olumlu gelişmelere rağmen modern toplumda kadınların karşılaştığı toplumsal ve ekonomik engeller tamamen ortadan kalkmamıştır. Yine de kadınların eğitim olanaklarından daha iyi yararlanabilmesi, çalışma hayatında aktif rol alabilmesi ve aile içerisindeki karar alma süreçlerinde daha etkin bir konuma sahip olması, modern toplumun kadınlara sağladığı başlıca kazanımlar arasında yer almaktadır (Suğur ve Suğur, 1993:23). Modern topluma geçişle birlikte iş bölümü ve uzmanlaşma hızla artmış, makineleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte bedensel emek yerini zihinsel emeğe bırakmıştır. Sanayi toplumlarında makineler, fiziksel güç gerektiren işleri üstlenmiş ve böylece iş gücü piyasasında uzmanlık gerektiren mesleklerin ağırlığı artmıştır. Geleneksel tarım toplumlarından farklı olarak modern toplumlarda çalışan nüfusun büyük bir kısmı artık kırsal alanlarda değil, kentlerde yoğunlaşmıştır. Kent yaşamında iş gücünün daha çok zihinsel becerilere dayanması, erkeklerin fiziksel güç avantajının azalmasına ve kadınların da iş hayatına daha aktif bir şekilde katılım sağlamasına olanak tanımıştır. Böylece kadınların toplumsal ve ekonomik yaşamda karşılaştığı fiziksel engeller büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Modernleşme süreci, aile yapısında da köklü değişimlere yol açmıştır. Tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine geçişle birlikte kırsal alanlardan kentlere doğru büyük göç dalgaları yaşanmış, bu süreç geleneksel geniş aile yapısının çözülmesine neden olmuştur. Geniş aile modelinin yerini, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipi almıştır (Suğur ve Suğur, 1993:23).

3.2. 18. Yüzyılda Avrupa’da Başlayan Aydınlanma Felsefesinin Dayandığı Temel İlkeler ve Kadınların Hayatına Yansımaları

18. yüzyılda Batı dünyasında gelişen Aydınlanma Felsefesi, içinde bulunduğu tarihsel sürece atıfla "Aydınlanma Çağı" olarak adlandırılmıştır. Aydınlanma, bilimsel düşüncenin, felsefi spekülasyonların, tarihsel olguların ve sanat eserlerinin karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkan bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, insanların bilime, felsefeye, tarihe ve sanata bakış açısının değişmesiyle şekillenen bir ilişkiler ağı niteliği taşımaktadır. Aydınlanma, insanın kendi aklını kullanarak anlam ve düzen arayışına yönelmesini ifade eder (Engineri, 2008:304). Aydınlanma düşüncesi, bireyin geleneksel otoriteye, önyargılara ve dogmatik inançlara bağlı kalmadan, bağımsız bir şekilde akıl yürütmesini ve eleştirel düşünmesini temel alır. Bu felsefi yaklaşım, yalnızca belirli bir kesimin değil, tüm toplumun düşünsel gelişimini ve toplumsal kurumların dönüşümünü hedefleyen bir dünya görüşü olarak kabul edilmiştir. Bilimi temel alarak dinsel egemenliğe son vermeyi amaçlayan Aydınlanma, yönetim biçimleri de dâhil olmak üzere birçok toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini savunmuştur (Engineri, 2008:305).

Aydınlanma süreciyle birlikte Batı toplumları, modern döneme doğru önemli dönüşümler yaşamıştır. Reform hareketleriyle birlikte Katolikliğin bütüncül bir ideoloji olmaktan çıkıp akıl çerçevesinde yeniden yorumlanması, dinsel otoritenin yerini bilimsel düşüncenin alması, ekonominin toplumsal yaşamdaki belirleyici rolünün artması ve kent yaşamının ön plana çıkması bu sürecin temel dinamikleri arasındadır. Ayrıca, monarşik ve oligarşik yönetimlerin yıkılmasıyla siyasal sistemlerin demokratikleşmesi ve yeni toplumsal kimliklerin ortaya çıkması, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan temel unsurlar hâline gelmiştir (Demir, 2001:34). Aydınlanma düşüncesi, modern bilimin gelişiminde belirleyici bir rol üstlenmiştir. 18. yüzyıl, bilimsel başarılar ve teknolojik icatların hız kazandığı bir dönem olarak öne çıkmış, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda fiziksel evrenle ilgili temel bakış açıları büyük ölçüde değişime uğramıştır (Özdemir, 2003:35-36).

3.2.1. Bilimsel gelişmeler ve kadın

17. yüzyılda bilim, Galileo’nun çalışmaları sayesinde gerçekliği matematiksel kurallara dayalı bir sistem olarak ele almaya başlamış ve evrenin işleyişinin matematiksel yasalarla açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Bu süreçte, Galileo, Descartes ve Newton’un çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Aydınlanma düşüncesi, Descartes’in rasyonalizmi ile başlayıp

Locke'un ampirizmi ve Newton'un bilimsel yöntemi ile son şeklini almıştır. Newton'un doğa felsefesi alanındaki çalışmaları, dönemin düşünürlerinin felsefeye ve bilime bakış açısını köklü bir biçimde değiştirmiştir. Copernicus'un ortaya koyduğu bilimsel devrim, hızla yayılmış ve astronomi ile fizik alanında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Galileo, hareket ve hızın önemini keşfederek düşen cisimlerin hareketini incelemiş ve bilimsel bilgilere ulaşmada matematiği bir araç olarak kullanmıştır (Özdemir, 2003:35). Aydınlanmanın bilimsel kaynağı olarak adlandırılan bu süreç, Kopernik ile başlamıştır. Kopernik, Orta Çağ'ın geleneksel dünya görüşüne karşı çıkarak modern bilimin temel ilkelerini kurumsallaştırmıştır. Onun çalışmalarıyla birlikte, yeryüzünün evrenin merkezi olduğu inancı geçerliliğini yitirerek, Dünya, galaksinin kıyısında yer alan sıradan bir gezegen olarak kabul edilmiştir. Galileo'nun deneysel yöntemi geliştirmesi ve doğa yasalarını matematiksel bir dille ifade etmesi, bilimsel devrimi hızlandıran etkenler arasında yer almıştır. Galileo, niteliksel ve biçimsel yaklaşımları devre dışı bırakarak doğa yasalarını matematiksel olarak ifade eden modern bilim anlayışının temel taşlarını döşemiştir. Bilimsel devrimin tamamlanmasında ise Bacon ve Descartes'in çalışmaları belirleyici olmuştur (Akay, 2017:6). Locke'a göre, bir düşüncenin doğruluğu, geleneksel olarak kabul görmesiyle değil, bilimsel yöntemler aracılığıyla sınanarak kanıtlanmasıyla sağlanmalıdır (Fesli, 2015:48).

Bilimin evrenselliği, 18. yüzyıl Aydınlanma Dönemi ile birlikte daha belirgin bir hâle gelmiştir. Bu dönemde filozoflar yalnızca düşünsel üretim yapmakla kalmamış, aynı zamanda bilimsel çalışmalar da yürütmüşlerdir. Rönesans ile birlikte bilimsel gelişmeler, keşifler ve buluşlar hız kazanmıştır. 17. yüzyılda doğal yasalar Tanrısal akıl ile açıklanmaya çalışılırken, 18. yüzyılda bu yöntem terk edilerek, deney ve gözlem temelli yaklaşımlar benimsenmiştir. Böylece bağımsız ve özgürce düşünebilen bireylerin ön planda olduğu bir dönem başlamıştır. Bilimsel yöntemlerin kullanımıyla elde edilen veriler tüm insanlığa hizmet eder hâle gelmiştir (Baslo, 2008:18). Dinin baskın otoritesine rağmen, 18. yüzyılda eleştirel düşüncenin yaygınlaşması ve aklın ön plana çıkması, bilimin gelişmesini ve doğa bilimlerinin ilerleyişini engelleyememiştir (Tarlan, 2006:10). Newton'un evren ve doğal düzen ile ilgili yaptığı açıklamalar, Aydınlanma Çağı'nda büyük yankı uyandırmış ve dönemin düşünsel dünyasını derinden etkilemiştir (Köktaş, 2014:128). Sanayi Devrimi ile birlikte teknolojik yeniliklerin ve küreselleşme sürecinin hız kazanması, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri artırmış ve bu durumdan en çok etkilenen kesimlerden biri kadınlar olmuştur (Dursun, 2020:10). Felsefenin

akıl ve nesnellik temelli gelişimi, kadının ve kadınsı unsurların dışlanmasına neden olmuştur. Kadın, tarih boyunca bilimsel ve felsefi alanlarda görünmez kılınmış ve akademik çalışmalarda genellikle olumsuz bir şekilde karakterize edilmiştir (Dursun, 2020:9). Bilimsel çalışmalar yürüten birçok kadın, araştırmalarını kendi adlarıyla yayımlayamamış, bunun yerine babalarının veya eşlerinin isimlerini kullanmak zorunda kalmıştır. Toplumsal cinsiyet temelli eril söylemler, kadınları yalnızca bilimsel faaliyetlerin dışına itmekle kalmamış, aynı zamanda onların katkılarının erkek bilim insanlarının gölgesinde kalmasına yol açmıştır. Bu nedenle, bilim tarihinde yer edinmeyi başaran kadın bilim insanlarının çalışmaları dahi uzun süre göz ardı edilmiştir (Daş, 2021:14-15).

Kadının bilimle olan ilişkisi incelendiğinde, tarih boyunca çeşitli engellerle karşılaştığı görülmektedir. Bu engellerin başında, toplumsal üstünlüklerini kaybetmek istemeyen erkek egemen yapının direnç göstermesi yer almaktadır (Naymansoy, 2010:204). Ünlü Alman filozof Kant'ın "Madem güzel kafalarını geometriyle meşgul edecekler, sakal da bırakabilirler" şeklindeki ifadesi, dönemin kadınların bilimle ilgilenmesine yönelik küçümseyici tutumunu gözler önüne sermektedir (Naymansoy, 2010:205). Bu dönemde, bilimsel çalışmaların erkeklere özgü bir alan olduğu görüşü yaygındı. Bilim eğitiminde yaşanan cinsiyet eşitsizliği, meslek seçimine de yansımış; birçok kadın, bilimsel eğitim almasına rağmen mesleklerini icra etmekten uzak kalmıştır (Özsoy ve Ark, 2017:101). Ancak kadın ve erkeğin toplumsal rolleri, büyük ölçüde kültürel ve sosyal koşullar tarafından şekillendirilmektedir. Kadın ve erkeğe yüklenen roller, fırsat eşitliği sağlandığında değişebilmekte ve tüm bireyler eşit eğitim olanaklarına eriştiğinde, toplumsal farklılıkların yarattığı eşitsizlikler ortadan kalkabilmektedir (Göçeri, 2004:72).

3.2.2. Kültürel gelişmeler ve kadın

Bilimsel ve kültürel gelişmelerin özü, insanlığın gelişme yeteneğine, ilerleme ilkesine ve gelişim gerçeğine sarsılmaz inancı olmuştur. En önemli kültürel gelişme, kutsal ve geleneksel olanının belirleyiciliğini yitirmesiyle birlikte başlayan dünyevileşme olmuştur. Aydınlanma düşüncesinin laikleştirilmesi ötesinde, toplumsal yaşamın her alanında rasyonelleşmesini amaçlayan bir toplumsal proje içermektedir. Kültürel gelişmeler sonucunda yaşanan dünyevileşme, gücün gökten yere insan aklına inmesiyle kurumsallaşmış olan dinin eleştirilmesini de ortaya çıkarmıştır (Akay, 2017:20). İnsanlar arasında kültürel ve yapısal farklılıkların göz ardı edilmesi, ortak bir insan doğasının oluşmasına sebep olmuştur. Özellikle

Aydınlanma döneminde yazılı kaynaklar yoluyla fikirlerin üretilmesi ve ulaşılabilir olması, toplumsal ya da siyasal statü belirlemek amacıyla değil, fikir alışverişi yapmak amacıyla yeni toplumsal kurumlar kurmayı amaçlamıştır. Seçkin bir ailede olarak doğmamış sıradan insanlar için kendilerini geliştirerek statü kazanma yollarından biri olmuştur. Toplumun bilgiye rahat erişebilmesi sayesinde, halk arasında karşılıklı olarak fikir tartışmaları yaparak kendilerini geliştirmeleri için fırsat doğmuştur. Aydınlanma döneminde, dünya çapında tablo, gazete ve kitap gibi taşınabilir kültürel ürünleri içeren tüketim mallarının ticareti başlamıştır. Böylece kültür de giderek metalaşmıştır (Özbek, 2019:9). Avrupa kültürel çeşitlilik yönünden oldukça zengin olmasına rağmen, kültür konusunu ihmal etmiştir. Avrupa'daki toplulukların kuruluşunda büyük emeği olan Jean Monnet, “eğer Avrupa’yı yeniden kurmam gerekseydi işe kültürden başlardım” diyerek kültür konusunun ihmal edilmesinin hedeflere ulaşmayı olanaksız kıldığını ifade ederek kültürün önemine vurgu yapmıştır. Avrupa ulusları, Avrupa kültürünün, hümanizmi, demokrasi, özgürlük, adalet ve insan haklarına saygı gibi yönlerini ele almıştır (Öztürk, 1993:6). Moses Mendelson’a göre, “aydınlanmanın kültürle olan ilişkisi teorinin pratikle, bilginin ahlakla, eleştirinin ustalıkla olan ilişkisi gibidir” sözleriyle aydınlanma düşüncesini ifade etmiştir. Mendelson, aydınlanmanın sınıflara göre farklılık göstermediğini, herkes için genel olduğu kanaatindedir (Güven, 2003:9)

Küresel olarak yaşanan kültürel değişimler beraberinde, kadın haklarında da gelişmeler yaşanmasına sebep olmuştur. Kadınların, cinsiyete dayalı bir şekilde yaşamış olduğu eşitsizliklerin tartışma konusu olması, artık erkek egemen alanlarda da ifade bulmasını sağlamıştır. Uluslararası kültürel etkileşim dinamikleriyle, makro ve mikro kültür alanlarında da birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Ulusların demografik yapılarının gelişimi ve küresel toplum olma süreçleri, kadın kimliğinin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir (Özdemir, 2021:183). Aydınlanma öncesi düşünürlerin evrensellik anlayışlarında, çıkar birliği, din ve gelenekler esas alınırken, devrimler sonrasında bu durum değişerek insanların, insanlık değerleri ve hakları teslim edilmiş, eşitlik düşüncesi olmuştur (Baslo, 2008:17). Toplum sözleşmesi ile sadece erkekleri kapsar nitelikte devleti oluşturma çabaları, toplum üyelerinin yönetime katılması fikri, cinsiyet eşitsizliğini de görünür kılmıştır. Bu süreçler ve uzun mücadeleler sonucunda kadınların, erkek egemen alanlarda aşamalı olarak görev almasının sağlandığı görülmüştür (Özdemir, 2021:183). Toplum içinde insanların faaliyetleri, sorumlulukları ve erdemleri hep cinsiyete göre belirlenmiş, kadının da toplumdaki rolü ve

konumu, cinsiyet ayrımına göre oluşmuştur. Ev içi çalışmaların kadınsı, dışarda gerçekleştiren işlerin de erkeksi olduğu yönündeki yargılar hakimiyet kazanmıştır. Bu yönde oluşan iş bölümünün, kadın aleyhine bir durum olarak ortaya çıktığı göze çarpmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümüne bağlı olarak kadının, hayatını kısıtlı alanda yaşamak zorunda olması, onun eğitim ve çalışma olanaklarını da kısıtlamış, iş piyasasında aktif rol almasını zorlaştırmıştır. Bu kısıtlı yaşama mahkûm olan kadınların yaşamı, teknolojik ve kültürel değişimler sayesinde, iş piyasasına ve üretime dahil olmaya başlamasına sebep olmuştur (Fidan, 2000:120).

3.2.3. Endüstriyel gelişmeler ve kadın

1768 yılında James Watt'ın buhar makinesini icat etmesiyle birlikte, üretim sistemlerinde yeni bir çağın kapısı aralanmış ve Sanayi Devrimi başlamıştır. Sanayi Devrimi, teknolojik gelişmelerin yanı sıra hızlı kentleşme, ekonomik, kültürel ve siyasal kurumların ortaya çıkması gibi önemli dönüşümleri de beraberinde getirmiştir (Topbaş Arslan, 2018:149). Bu süreç, yalnızca üretim ilişkilerini değil, toplumsal yapıyı da köklü bir şekilde değiştirmiştir. Buhar gücünün sanayide kullanımıyla birlikte gaz lambasının icat edilmesi, gece çalışma saatlerinin uzamasına olanak tanımıştır (Bilen, 2020:35). Aydınlanma düşüncesinin bir uzantısı olarak, bilimsel gelişmelerle birlikte doğaya hâkim olma fikrinin somut bir yansıması Sanayi Devrimi olmuştur. 18. yüzyılda başlayan bu devrim, ekonomik, üretim, toplumsal ve teknolojik alanlarda birbiriyle bağlantılı büyük dönüşümlerin bütününe ifade etmektedir. Bilimsel ilerlemelerin üretim alanlarına aktarılmasıyla birlikte sanayileşme süreci hız kazanmış, basit el aletlerinin yerini gelişmiş makineler almış ve insan ya da hayvan gücüne dayalı üretimden buhar gücüne dayalı enerji sistemlerine geçiş yapılmıştır. Bu dönüşüm, ilk olarak 17. ve 18. yüzyıllar arasında İngiltere'de başlamış, ardından Avrupa'dan Amerika ve Japonya'ya yayılmıştır (Akay, 2017:14). 18. yüzyılın en belirgin özelliklerinden biri, üretim biçimlerindeki değişimlerdir. Üretim araçlarının makineleşmesiyle birlikte toplumsal ilerleme hızlanmış ve Sanayi Devrimi kendini göstermiştir. Bu süreç, yalnızca ekonomik ve teknolojik gelişmelerle sınırlı kalmamış, sosyal yapıyı da köklü bir biçimde dönüştürmüştür (Coşkun, 2019:468). İngiltere, bu dönemde diğer Avrupa ülkelerine kıyasla farklı bir yaşam tarzına sahip olmuştur. Voltaire, "İngiliz yurttaşlarını zenginleştiren ticaret, aynı zamanda onların özgürleşmesini sağlamıştır. Devletin büyüklüğünün dayanağı da budur" ifadesiyle, ekonomik refahın toplumun yaşam kalitesine olan etkisine dikkat çekmiştir.

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılda başlayarak sonraki yüzyıllarda da dünya çapında ekonomik dönüşümün temel dinamiği hâline gelmiştir (Zengin, 2018:16). Sanayi Devrimi öncesinde insanlar doğal bir yaşam sürerken, sanayileşmeyle birlikte ev ve iş yaşamı arasında sıkışmışlardır. Sanayi Devrimi'nden önce bireyler, tarımsal üretim yaparak geçimlerini sağlarken, bu süreç sonrasında makinelere bağımlı hâle gelmiş ve yaşamın işleyişi bu doğrultuda yeniden şekillenmiştir. Başka bir ifadeyle, insan yaşamı doğal hayattan yapay bir yaşama geçiş yapmış ve çalışma tanımı da bu değişime bağlı olarak dönüşmüştür. Üretim sürecinin temel unsurlarından biri olan insan, artık tek başına değil, üretim araçlarıyla bir bütün hâlinde değerlendirilmiştir (Ören ve Yüksel, 2012:17). Sanayi Devrimi, işçi sınıfının dönüşümüne de yol açmıştır. Devrim öncesinde var olan lonca sistemleri, 18. yüzyılın sonlarında önemini yitirmiş ve usta-çırak kavramının yerini patron-işçi ilişkisi almıştır. Usta ile çırak arasındaki dayanışma kültürü yerini, patron ve işçi arasındaki dikey çatışmaya bırakmıştır (Mahiroğulları, 2005:43). Sanayi öncesi toplumlarda çalışma biçimi, toplayıcılık ve avcılık üzerine kuruluydu. Bu dönemde insanlar doğaya bağımlı bir yaşam sürmekte olup, doğayı dönüştürebilecek teknolojik birikime sahip değildi. Ancak, temel araç ve gereçler geliştirildikçe insanlık yavaş yavaş ilerleme kaydetmiştir. Toplayıcılık genellikle kadınların sorumluluğunda olurken, avcılık erkekler tarafından üstlenilmiş ve bu durum cinsiyete dayalı iş bölümünün ilk örneğini oluşturmuştur (Ergün, 2017:69). Sanayi Devrimi ve kapitalizmin gelişmesi, toplumsal yapıda birçok değişime yol açtığı gibi aile kurumunu da derinden etkilemiştir. İş bölümünün artması ve üretimin aile dışında yapılmaya başlanmasıyla birlikte, ihtiyaç duyulan ürünler pazardan temin edilmeye başlanmıştır. Bu süreç, üretimi ev dışına taşımış, kadınları ise üretim sürecinden büyük ölçüde uzaklaştırarak ev içi rollerle özdeşleştirmiştir. Ev içi üretim, ekonomik anlamda sürdürülebilir olmaktan çıkmış; aile üyelerinin geçimlerini sağlayabilmesi için dışarıda ücretli işlerde çalışmaları zorunluluk hâline gelmiştir (Fidan, 2000:118). Sanayi araçlarının artmasıyla birlikte kadınlar, bu süreçte hem ucuz iş gücü kaynağı hem de iş gücünün yeniden üretiminin bir parçası hâline gelmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda sanayi alanında yaşanan gelişmeler, meta üretimine dayalı üretim biçimini yaygınlaştırmış ve kadınların ekonomik ve toplumsal konumlarını doğrudan etkilemiştir. Kapitalizmin gelişimiyle birlikte üretim aileden kamusal alana taşınmış, aile ve piyasa birbirinden ayrılmış ve kadınlar üretim sürecinden dışlanarak ev içi rollerle sınırlandırılmıştır. Aile, artık bir üretim birimi olmaktan çıkarken, kapitalizm yeni bir aile modeli inşa etmiştir. Bu yeni modelde kadınlar, yalnızca ev içi sorumluluklarla yükümlü

tutulmuş; küçük aile işletmeleri ve atölyeler kapatılarak kadınlar birçok meslek alanından dışlanmış (İlhamoğlu, 2019:22).

Kapitalizm, kadının çalışma hayatına katılımına imkân tanırken, aynı zamanda ailenin ekonomik bir birim olarak dönüşmesine de neden olmuştur. Kapitalizm öncesi üretim biçimlerinde üretken olarak kabul edilen kadın emeği, yeni üretim biçimleriyle birlikte değersizleşmiştir. Ekonomik sistemin yapısıyla bağlantılı olarak, aile içinde herkesin gelir elde etmesi gereken bir süreç başlamış, bu durum kadınlar ve çocukların da ev dışına çıkarak ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmasına yol açmıştır. Böylece kadınlar, üretim sürecinin doğrudan bir parçası hâline gelmiştir. Ancak kadınların ücretli çalışma hayatına katılımı, oldukça olumsuz çalışma koşulları altında gerçekleşmiştir. Zaman içinde bu koşullarda bazı iyileştirmeler yapılsa da kadın emeğinin maruz kaldığı olumsuzluklar tamamen ortadan kalkmamış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Fidan, 2000:118). Teknolojinin gelişimi, kadınların ev içindeki ekonomik rolünün önemini azaltmış, bazı ev işlerinin ev dışına taşınmasına neden olmuştur. Teknolojik ilerlemeler sayesinde kadınların aile yaşamındaki sorumluluklarını daha kısa sürede yerine getirebilmeleri mümkün olmuş, bu da kadınlara daha fazla boş zaman kazandırarak üretken faaliyetlere katılmalarını teşvik etmiştir (Fidan, 2000:120). Sanayi Devrimi ile birlikte kadınlar, işçi olarak çalışmaya başlamış; ancak fiziksel olarak erkeklere kıyasla daha güçsüz ve uysal oldukları düşünüldüğünden işverenler tarafından daha düşük ücretle çalıştırılmışlardır. Kadınlar, tarihin en eski dönemlerinden itibaren ekonomik yaşamın bir parçası olmuştur. Ancak kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde kadınlar, ücretsiz ya da düşük ücretle çalışmak zorunda bırakılmış ve ücretli çalışma hayatına ancak 18. yüzyılın sonlarında, İngiltere’de dâhil olabilmişlerdir. Kadın emeğinin İngiltere’den Avrupa ve dünyaya yayılmasının temel nedeni ise, Sanayi Devrimi’nin yarattığı toplumsal dönüşümler olmuştur (Yılmaz, 2006:42). 18. yüzyılda, ev içindeki işlerin kadın ve erkek tarafından ortaklaşa yerine getirilmesi doğal bir durumken, Sanayi Devrimi sonrasında kapitalizmle birlikte ev içi sorumluluklar kadınların alanı olarak görülmeye başlanmış ve üretken kabul edilmemiştir. Kadınlar, ev içindeki emekleri karşılığında herhangi bir ücret almazken, aynı işlerin ev dışında meslek olarak yapılması durumunda ekonomik bir değer taşıması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesi hâline gelmiştir (Fidan, 2000:119). Kadınlar, ücretli iş gücüne dâhil olmuş olsalar da genellikle ikincil iş piyasasında yer alan mesleklerde istihdam edilmişlerdir. Yedek iş gücü olarak görülen kadın emeği, yalnızca ihtiyaç duyulduğunda değerlendirilmiş, ekonomik kriz ya da iş gücü fazlası

durumlarında ise işten çıkarılmaları kolaylaştırılmıştır. Kadınların düşük ücretli, sosyal güvenceden yoksun ve geçici işlerde çalışmaları, eğitim sürecine katılım oranlarının düşüklüğü ile doğrudan bağlantılıdır. Kadınların eğitim fırsatlarına erişimde yaşadığı kısıtlamalar, onların iş hayatında düşük statülü pozisyonlarda çalışmak zorunda kalmalarının temel nedenlerinden biri olmuştur (Fidan, 2000:120).

3.2.4. Siyasal gelişmeler ve kadın

Aydınlanma, siyasal olarak ilk önce İngiltere ve Amerika'da ortaya çıkmış, daha sonra Fransa'da somut bir hâl almıştır. Siyasal devrimlerle özdeşleşen demokrasinin temel niteliği, temsili olmasıdır. Modern siyasal düşünce içerisinde "toplum sözleşmesi teorisi", toplum ile siyasal iktidar arasındaki demokratik ilişkiyi kurmak için önemli bir araç işlevi görmektedir. Devletin temelini oluşturan bu sözleşme, tarafların akılcı çıkarlarına dayanmaktadır (Akay, 2017:17). Aydınlanmacılar farklı yaklaşımları benimsemiş olsalar da ortak noktaları, halkın yaşamını belirleyenin yönetim olduğudur. Bu bağlamda siyasal belirleyicilik ilkesi öne çıkmaktadır. Aydınlanmacıların siyasi görüşlerinin merkezinde yer alan temel unsur ise bireyciliktir (Ünal, 2018:28).

Ticaretin gelişmesiyle birlikte burjuvazi zenginleşmiş, tarımsal üretimden tarım dışı üretime yönelerek ekonomik yapıyı dönüştürmüştür. Artan zenginlik, kent yaşamının gelişmesine ve cazibesinin artmasına neden olmuş, bu durum kırsaldan kentlere göçü hızlandırmıştır. Kent nüfusundaki artış, burjuvazinin siyasal yönetim üzerindeki etkisini de güçlendirmiştir (Coşkun, 2019:467). Modernleşme süreciyle birlikte kadınlar, kamusal alanda daha görünür hâle gelmiş, eğitim olanaklarına erişimleri artmış ve bilgiye ulaşma imkânları genişlemiştir. Bu gelişmeler, kadın-erkek ilişkilerini de etkilemiş; toplumun önde gelen isimleri, kadın-erkek arasındaki çatışmaların ve tartışmaların, kadınların bilgiye erişimiyle doğrudan bağlantılı olduğunu dile getirmiştir (Çelikten, 2020:663). Kadınların siyasal ve kamusal yaşama katılımı, uzun yıllar süren mücadeleler sonucunda mümkün olmuştur (Ayata ve Ark., 2010:42). Modernleşme yanlısı elitler, ilerlemenin her iki cinsiyeti de kapsamı gerektiğini ve kadın-erkek eşitliğinin yasal olarak tanınmasının zorunlu olduğunu vurgulamışlardır. Ancak modernleşme süreci erkek egemen kurumlar aracılığıyla yürütüldüğünden, kadınların birçok hak kazanmasına ve modernleşmeye entegre edilmesine rağmen, toplumsal cinsiyet düzeni korunmaya devam etmiştir (Ayata ve Ark., 2010:202). Sosyal ve ekonomik gelişim düzeyi yükseldikçe, kadınların siyasal yaşama katılım oranlarında da artış gözlemlenmiştir (Altındal,

2007:40). Ancak tarih boyunca toplumlar, kadınların çalışma hayatına katılımına olumsuz tepkiler vermiştir. Kadınlara yasalarla eğitim ve çalışma hakkı tanınmış olsa da geleneksel cinsiyet temelli iş bölümü nedeniyle kadınlar kamusal alanda erkeklere kıyasla daha az yer edinmiştir (Altındal, 2007:48).

Toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki farklılıklar, siyasal alanda da kendini göstermiştir. Bu nedenle kadınların siyasette aktif rol alması erkeklere kıyasla daha sınırlı kalmıştır. Siyasal yapı, kadın aleyhine işleyen bir sisteme sahiptir (Altındal, 2007:48). Tarih boyunca kurulan tüm devletlerde erkek egemenliği baskın olmuş, siyaset ve bürokrasi erkeklere ait alanlar olarak kabul edilmiştir. Kadınlar bu alanlardan büyük ölçüde dışlanmış ve bu durum kendini yeniden üreten bir yapı oluşturmuştur. Güç paylaşımı, kaynak dağılımı, hak ve yükümlülüklerin belirlenmesi gibi süreçler, kadın ve erkek rollerinin biçimlenmesinde belirleyici olmuştur. Siyasal alanlarda süregelen ataerkil yönetim anlayışı, yasalarla desteklenen politikalar aracılığıyla erkek egemen yönetim biçimini pekiştirmiş ve bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürekliliğine yol açmıştır (Dursun, 2020:8). Kadın hakları mücadelesinin temel dayanağı, insan haklarıdır (Konuk, 2008:12). Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olma ve siyasal katılım talepleri, 1789 Fransız İhtilali'nin ardından düşünsel alanda yaşanan gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkmıştır (Altındal, 2007:61). Avrupa'da siyasal katılım hakkı öncelikle erkeklere tanınmış, kadınların siyasal ve toplumsal haklarını talep etme süreci ise 18. yüzyılda başlamıştır. Fransız Devrimi sonrasında ilan edilen "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin kadınları kapsam dışı bıraktığını ilk fark eden isim Olympe de Gouges olmuştur. Gouges, 1791 yılında "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni yayımlayarak Avrupa'da kadın haklarını savunan ilk metinlerden birini oluşturmuştur (Altındal, 2007:67). Daha demokratik bir siyasal sistemin oluşturulabilmesi için kadınların siyaset alanında erkeklerle eşit temsili sağlanmalı, siyasete katılımlarının önündeki engeller kaldırılmalı ve karar alma mekanizmalarındaki varlıkları artırılmalıdır (Altındal, 2007:26).

3.3. Aydınlanma, Din ve Kadın

Aydınlanmacı filozoflar, özellikle Fransız Aydınlanmacıları, kiliseye ve ruhban sınıfına karşı eleştirel bir tutum sergilemişlerdir. Hatta bazıları Hristiyanlığa da karşı çıkmıştır. Ancak tüm Aydınlanmacılar dini reddetmemiştir. Örneğin, La Mettrie ve d'Holbach gibi tanrıtanımaz düşünürler olduğu gibi, Fontenelle, Voltaire ve Rousseau gibi Tanrı'ya inanan filozoflar da

mevcuttur (Arslan, 1991:26). Farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen Aydınlanmacıları ortak bir noktada buluşturan temel mesele, Tanrı'nın bizzatı kendisinden ziyade, dinin toplum, devlet ve ahlak üzerindeki işlevinin tartışma konusu olmasıdır. Temel tartışma, birey ve toplum açısından bir Tanrı inancının gerekliliğidir. Bu düşünceler, ahlakın dinle bağına sorgulayan bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Tanrı'nın ahlak için zorunlu olup olmadığına dair yürütülen tartışmalar, ahlakın dinden bağımsız olarak ele alınabileceği fikrini doğurmuştur. Machiavelli ile siyasetin dinden kopuşuna tanıklık eden Avrupa, Aydınlanma ile birlikte ahlakın da dinden bağımsızlaşmasına şahit olmuştur (Arslan, 1991:28-31). Hristiyanlık öğretisini kutsal kitap ilkelerine dayandırarak uygulamaya çalışan ruhban sınıfı, bireylerin özgür düşünmesini engellemekte ve körü körüne itaati teşvik etmekteydi. Bu durum, toplumun yoksullaşmasına yol açmıştır. Ayrıca ruhban sınıfı, dini kullanarak sınırsız mülk edinmiş, ancak devlete vergi vermemiştir. Bu tür uygulamalar, din kurumuna yönelik tepkilerin artmasına neden olmuştur (Tarlın, 2006:10).

18. yüzyıl, Hristiyanlık dinine karşı yoğun eleştirilerin ve saldırıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Dönemin filozofları, genel anlamda Hristiyanlığı, özelde ise kiliseyi toplumsal huzursuzlukların ve çatışmaların sorumlusu olarak görmüştür. Hristiyanlık ve kilise, insanın akıl yetilerini kullanmasını engelleyen yapılar olarak kabul edilmiş ve toplum tasarımcıları tarafından "öteki" ilan edilmiştir. Ancak bu tepkiler, Tanrı kavramına yönelik değil; kilisenin dogmatik Tanrı anlayışına yöneliktir. Aydınlanmacılar, Tanrı adına konuştuğunu iddia eden, kendi çıkarları doğrultusunda düzen kuran Hristiyan din adamlarına karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. Voltaire' ye göre, bu bağnaz din adamları Tanrı'nın adını kullanarak savaşlar çıkarmış, işkenceler yapmış ve katliamlar gerçekleştirmiştir. Bu durum, Tanrı kavramının adeta şeytanlaştırılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Aydınlanma, Tanrı'nın kendisine değil, Tanrı adına hareket ettiğini iddia eden kilise ve Hristiyanlığa karşı bir tepki olarak şekillenmiştir (Yeniçirak, 2020:36-37). Aydınlanmanın Tanrı anlayışı, genellikle deist bir perspektife sahiptir. Deizm, Tanrı'nın dünyadaki etkinliğini sonlandırarak onu gökyüzüne göndermiş, insanı ise evrenin merkezine yerleştirmiştir. Böylece Tanrı fikri korunmuş olmakla birlikte, Hristiyanlığın dogmatik vahiy Tanrısı reddedilmiştir (Yeniçirak, 2020:39).

Aydınlanma, 18. yüzyıl Avrupa'sının yönetim biçimi olan monarşiyi köklü bir şekilde sarsmış; ancak din kurumunu tamamen ortadan kaldırmamış, yalnızca dinin kamusal alandaki etkisini azaltmıştır. Monarşinin sarsılmasıyla birlikte, monarşilerin meşruiyetini sağlamak için

kullandığı dini törenler de zamanla etkisini yitirmiştir. Aydınlanmacı filozoflar, dini bir şekilde kabul ettiklerini açıklamışlardır. Geleneksel din anlayışına karşı çıkanlar dahi en azından deist bir Tanrı inancına yönelmişlerdir (Kar, 2014:190). Hobbes, dini tamamen dışlamış; ancak Descartes ve Spinoza gibi düşünürler Tanrı inancını sürdürmüşlerdir. Özellikle Descartes'ın eserleri, kilise tarafından yasaklanmasına rağmen Avrupa'da hızla yayılmıştır. Protestan ülkelerdeki dini tartışmalar farklı bölgelere sıçrarken, Ortodoks Hristiyanların temsilcileri kendi aralarında bölünerek rekabet içine girmiştir. Bu durum, dini kurumlar arasında kargaşa ve çatışma ortamının oluşmasına yol açmıştır. 17. yüzyılda kilisenin entelektüel açıdan çöküşüne sebep olan unsur, inançsızların saldırıları değil, Ortodoks çevreler arasındaki bu rekabet olmuştur (Kılıçoğlu, 2015:344).

Hristiyanlık tarihinde kadın, çoğunlukla asli günahın temel taşı olarak görülmüş; erkekleri yoldan çıkaran, eksik ve kötülüğe meyilli bir varlık olarak yorumlanmıştır (Abaydın, 2017:55). Hristiyanlıkta kadın algısı, büyük ölçüde asli günah üzerinden şekillenmiş ve kadın, şeytanın kandırmaya en yatkın olduğu varlık olarak kabul edilmiştir (Abaydın, 2017:56). Bununla birlikte, Kurt'a (2022:243) göre, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kadınların belli bir yeri ve önemi vardı. İsa'nın kadınlarla konuştuğu, onları dinlediği ve onlara çeşitli görevler verdiği anlatılmaktadır. İsa'nın kutsal kitabı yaymaya çıktığı dönemde kadınların da ona eşlik ettiği ve bu süreçte aktif rol oynadığı belirtilmektedir. İsa, kadınlara sadece sözleriyle değil, davranışlarıyla da değer vermiş; onlara kendilerini ifade etme hakkı tanımıştır. Bu durum, dönemin kadın algısının çok ötesinde bir yaklaşımı temsil etmektedir. Ancak, Hristiyan havarilerinden Pelvus, İsa'nın sırlarını açıklarken erkekler yerine kadınları tercih etmesine anlam verememiştir. Kadınların, İsa'nın ardından Hristiyan cemaati içinde ilk dönemlerde olduğu gibi etkin bir konumda yer alamadıkları görülmektedir. Pelvus, kadınların erkeklerin önüne geçmesini eleştirerek onların erkeklere itaat etmesini dini bir zorunluluk olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, kadınların sade giyinmesi gerektiğini savunmuş ve kilisede ibadet sırasında söz almalarına karşı çıkmıştır (Kurt, 2022:243). Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil'de, kadının asli günah nedeniyle suçlu olduğunu doğrudan veya dolaylı olarak belirten herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Aksine, yaratılış anlatımında "Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı" ifadeleriyle kadın ve erkeğin başlangıçta eşit yaratıldığına işaret edilmektedir. Buna rağmen, tarihsel süreçte kadın büyük ölçüde görmezden gelinmiş ve ikinci plana atılmıştır (Abaydın, 2017:7). Kadının kesin

olarak erkeğe itaat etmesi gerektiği, hatta öğrenme amacıyla bile cemaat içinde soru sormasının hoş karşılanmadığı ve kocasının onun hocası olması gerektiği gibi olumsuz görüşler yaygın hâle gelmiştir (Batuk, 2008:27).

Dinler, kadının yaşamına dair alanların belirlenmesinde tarih boyunca önemli bir rol oynamıştır. Ancak dinlerin kadının toplumsal statüsünü olumsuz yönde etkilemesi, doğrudan dinin kendisinden değil, ataerkil toplum yapılarının dini öğretileri kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamasından kaynaklanmaktadır (Kaval, 2016:307). Hristiyanlık üzerine yapılan çalışmalar, dinin tarih boyunca ataerkil yapıyı destekleyen bir anlayış ve yaşam tarzı sunduğunu ortaya koymaktadır (Kaval, 2016:310).

3.4. Avrupa’da Başlayan Aydınlanma Felsefesinin Toplumlara ve Kadınların Yaşamlarına Etkisi

Aydınlanma düşüncesi ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmış olsa da Fransa’da farklı bir karakter kazanmıştır. Fransız Devrimi ile birlikte Aydınlanma söylemi en güçlü hâline ulaşmış ve devrimle sıkı bir ilişki içinde olmuştur. Fransa’daki toplumsal ve siyasal koşullar, Aydınlanma düşüncesinin şekillenmesine katkı sağlamış ve bu felsefe, ekonomik, siyasi, kültürel ve dini idealler çerçevesinde devrime rehberlik etmiştir. Fransız Aydınlanmasının kıta Avrupa’sındaki etkisinin daha baskın olmasının temel nedeni, Fransız Devrimi’nin radikal ve kitlesel bir karakter taşımasıdır (Koç, 2017:69). Fransa’da Aydınlanma süreci, halkın tabandan örgütlenmesiyle değil, entelektüel sınıfın önderliğinde yukarıdan aşağıya doğru gelişmiştir. Filozoflar, kamusal alanlarda bulunarak düşüncelerini paylaşmış ve halkın aydınlanmasına katkı sağlamak amacıyla **Ansiklopedi** adlı eseri kaleme almışlardır (Ünal, 2018:11). Windisch-Graetz, siyasal düzende reformların halk ayaklanmaları yoluyla değil, yukarıdan aşağıya doğru makul reformlarla gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, eğer monarklar reformları kendileri hayata geçirmezse, halkın bunu aşağıdan yukarıya doğru yapmasına zemin hazırlamış olacaklardır (Ağtaş ve Yılmaz, 2021:831). Fransız Devrimi ile birlikte halk isyan etmiş ve kralın da herkes gibi sıradan bir insan olduğu kabul edilmiştir. Devrim sonrası ilan edilen ‘İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’, halkın iradesini esas almış ve kanunlar çoğunluğun onayıyla kabul edilmiştir. Böylece, halkın seçtiği temsilciler tarafından yönetilen bir hükümet ve yasama meclisi oluşturulmuş; Fransa, özgür bir devlet hâline gelmiştir (Uslu, 2018:31). Aydınlanma hareketi, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi farklı ülkelerde kendi tarihsel ve

kültürel koşullarına uygun biçimler almış, ancak en radikal sonuçlarını Fransa'da doğurmuştur. İngiliz Aydınlanması, bilimsel araştırmalara dayalı sakin bir gelişim gösterirken, Fransız Aydınlanması, geleneksel düşünce ve kurumları kökten değiştirmeyi amaçlayan bir "savaş felsefesi" niteliği taşımıştır (Engineri, 2008:9).

Fransız Aydınlanması iki temel noktada değerlendirilebilir. Birincisi, din karşıtı bir hareket olarak tanımlanmasa da dini kurumlara ve onların işleyiş biçimine karşı bir tepki hareketi olmasıdır. İkincisi ise, eski rejime ve onun siyasal yapısına yönelik eleştirel bir tavır olmasıdır. Fransız Aydınlanmasının düşünsel temelleri, siyasal ve dini kurumların yıkılması ve yeniden inşa edilmesi sürecinde Fransız Devrimi'ne zemin hazırlamıştır. Fransız Aydınlanmasında, dinin kamusal işleyişine yönelik eleştirilerin temelinde aklın üstünlüğü anlayışı yer almaktadır. Siyasal sistemin köklü bir değişime uğrayabilmesi için, eski sistemin temel dayanaklarından biri olan dini kurumların etkisinden uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, Aydınlanma, dinin yerine akli merkeze koyarak yeni bir düşünsel çerçeve oluşturmuştur (Koç, 2017:72). Fransız Aydınlanmasında, din eleştirisi kamusal yarar perspektifinden ele alınmış ve dinin toplumsal mutsuzluğun temel nedenlerinden biri olduğu görüşü hâkim olmuştur. Aklın toplumsallaştırılması süreci, dini kurumlara karşı sert bir karşıtlık geliştirilmesine yol açmıştır. Örgütlü bir şekilde ortaya konulan bu fikirler, ilerleyen süreçte laik devlet ve seküler toplum anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır (Beyter, 2021). Fransız Aydınlanma düşüncesine ve Fransız Devrimi'ne damgasını vuran en önemli düşünürlerden biri Jean-Jacques Rousseau olarak kabul edilmektedir. Rousseau'nun genel irade, toplum sözleşmesi ve sivil din kavramları, Fransız Devrimi'nin önde gelen isimleri tarafından devrim sonrası yeni bir toplum inşa etme sürecinde son derece elverişli bulunmuştur. Fransız devrimcileri, mevcut düzeni ve geleneksel kurumları ortadan kaldırarak, soyut ve yapay bir sözleşme aracılığıyla yeni bir birey ve toplum yaratabileceklerine inanmışlardır (Koç, 2017:75). Ancak Fransız Devrimi, toplumsal cinsiyet açısından eşit bir rol dağılımı sunmamıştır. Devrim sürecinde kadınlar, erkeklerle eşit statüye sahip olamadıkları gibi, toplumsal algıda olumsuz bir imajla anılmışlardır. Kadınlara, ikiyüzlülük ve erdem yoksunluğu gibi sıfatlar atfedilmiş, hatta Montesquieu ve Rousseau, erkeklerin ikiyüzlülük ve duygularını gizleme becerisini kadınlardan öğrendiğini öne sürmüşlerdir. Kadınların kamusal alana dahil olma çabaları özellikle üst sınıfa mensup kadınların edebiyat, sanat, siyaset ve sosyal konuların tartışıldığı salonlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Ancak dönemin birçok erkek düşünürüne göre, kadınların bu salonlara katılımı

erdem ihlali olarak değerlendirilmiş, kadınların özel alanda kalması gerektiği düşüncesi savunulmuştur (Çakmak, 2007:728).

18. yüzyıl Aydınlanma döneminde gerçekleşen devrimler, kadınların toplumsal konumunu belirleyen sanatsal ve siyasal yapılar üzerinde de bir ayrışma yaratmış ve kadınların toplumsal rol dağılımında eşitsizlik devam etmiştir. Erkekler kamusal alanda siyasetle ilgilenirken, kadınlardan özel alanda aileleriyle ilgilenmeleri beklenmiştir. Ailenin reisi olarak kabul edilen erkek, kadının asli görevini de erkeğe hizmet etmek olarak belirlemiştir. Yüzyıllar boyunca kadın, erkeğin tamamlayıcısı ve bağımlı bir parçası olarak görülmüş, bu durum Aydınlanma felsefesi ve devrimlerle bir anda değişmemiştir. Bununla birlikte, bu değişime en büyük katkıyı sunanlar, devrim sürecinde aktif rol alan kadınlar olmuştur. Kadınlar, çeşitli dernekler kurarak toplantılar düzenlemiş, miras, boşanma ve medeni haklar gibi konulara dair taleplerini dile getirmişlerdir (Çakmak, 2007:730). Devrim sonrası yayınlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile kız çocukları, mal paylaşımında erkek çocuklarla eşit haklara sahip olabilmıştır (Çakmak, 2007:732).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı Eski Yunan'dan itibaren tartışmalı bir konu olmuşsa da tarihsel olarak bu kavramın en görünür hâle gelmesi Fransız Devrimi ile olmuştur. Devrim, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri çerçevesinde şekillenmiş ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin biyolojik farklılıkların ötesinde bir toplumsal kurgu olduğunu öne sürmüştür. Bu farkındalıkla birlikte mevcut toplumsal yapı, statüler ve iktidar ilişkileri toplumsal cinsiyet perspektifi ile yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Kadınların tarih sahnesine çıkışı, büyük ölçüde üretim ilişkileri ve kapitalizmin gelişimi ile paralellik göstermektedir. Üretim araçlarının artması ve piyasanın büyümesi, yalnızca erkeklerin iş gücüne katılımını yetersiz hâle getirmiş ve kadınların da çalışma hayatına dahil olmasını zorunlu kılmıştır. Ancak kadınların iş gücüne katılımı, onların doğrudan toplumsal bir özne olmasını sağlamamıştır. Kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve eşit haklara sahip olması birkaç yüzyıllık bir süreç içinde gerçekleşmiştir (Karasulu, 2019:10).

Bryan Turner, toplumsal cinsiyet eşitliğini **eşitlik kavramı** üzerinden dört temel kategoriye ayırmaktadır. Bunlardan ilki, **varlıksal eşitlik**: İnsanların doğuştan gelen ve biyolojik olarak sahip olduğu eşitliği ifade eder. İkincisi ise, **fırsat eşitliği**: Vatandaşlık hakları çerçevesinde, devletin tüm olanaklarından bireylerin eşit şekilde yararlanmasını kapsar. Üçüncüsü de **şartlarda eşitlik**: Okuma-yazma, seçme-seçilme hakkı, güvenlik ve sağlık

hizmetleri gibi temel haklara herkesin eşit şekilde erişimini ifade eder. Son olarak dördüncüsü ise, **sonuçlarda eşitlik**: Yurttaşlık haklarının ekonomik ve sosyal haklarla bütünleşerek toplumda sürdürülebilir hâle gelmesini ifade eder (Karasulu, 2019:11). Fransız Devrimi, kadınların toplumda bireysel değil, kitlesel bir şekilde eşitlik talebiyle mücadele etmelerine zemin hazırlamış ve bu süreç, modern toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarına önemli bir temel oluşturmuştur.

3.5. 18. Yüzyıl Aydınlanmasının Kadın Yaşamına Etkileri

1688 yılında gerçekleşen İngiliz Devrimi, Aydınlanma döneminin ilk adımlarını atarken, 1789 Fransız Devrimi bu süreci zirveye taşıyarak Batı dünyasında bilimsel, felsefi, sosyal ve siyasal değişimlerin önünü açmıştır (Güvenç, 2020:65). Aydınlanma düşüncesinde **insan**, evren içerisinde merkezi bir konuma sahiptir ve aklı sayesinde mükemmel bir varlık olarak kabul edilmiştir (Vural, 2002:378). Aydınlanma, bireyin dünyaya, yaşama ve topluma bağlanmasını sağlayan bir süreçtir. Kendi varlığını anlamaya başlayan birey, dış dünyayı da sorgulama yetisini kazanmıştır. Bu bağlamda, aydınlanma bir farkındalık süreci olarak tanımlanabilir. İnsanlara birey olma bilinci kazandıran Aydınlanma, yalnızca Avrupa'yı değil, tüm dünyayı etkileyerek insanlık tarihinde kalıcı değişimler yaratmıştır (Çüçen, 2005:34). Aydınlanma süreci, tekdüze bir felsefi akım olmaktan ziyade, belli ilkeler ve düşünceler çerçevesinde gelişen toplumsal bir dönüşüm hareketi olarak değerlendirilmektedir (Kocakaya, 2019:11). Bu dönüşüm, kadınların toplumsal statüsünü de doğrudan etkilemiştir. Aydınlanma, ilk olarak iktisadi, ideolojik, sosyal ve siyasal alanlarda etkisini göstermiştir. Ardından, ulus-devlet anlayışının gelişmesi ve demokratik devrimler süreciyle birlikte felsefi uyanışlar yaşanmıştır.

18.yüzyılda Fransa'da yaşanan bu gelişmeler, Aydınlanma Çağı olarak adlandırılmıştır. Fransa'da başlayan bu süreç, Avrupa kıtasıyla sınırlı kalmamış, zamanla tüm dünyayı etkilemiştir. Bu dönemde doğa, din, devlet ve toplum gibi konular eleştirel bir bakış açısıyla tartışmaya açılmıştır. İnsan, kralların ve tanrının kölesi olma anlayışını terk ederek aklını kullanma gücünü keşfetmiştir. Böylece birey, emeğini özgürce kullanabileceğini, kiralayabileceğini ve satabileceğini öğrenmiştir (İlhamoğlu, 2019:12). Aydınlanmacı düşüncenin geniş kitlelere ulaşmasında, dönemin filozoflarının aynı zamanda büyük yazarlar olması önemli bir rol oynamıştır. Düşüncelerini kendi ulusal dillerinde kaleme almaları, bu fikirlerin toplumun daha geniş kesimleri tarafından benimsenmesini sağlamıştır. Örneğin Jean-

Jacques Rousseau, düşüncelerini akıl yoluyla anlatmak yerine duygu temelli bir yaklaşımı tercih etmiş ve eserlerinde gönüllere hitap eden bir üslup kullanmıştır. Coşkulu ve etkileyici bir yazım tarzını benimseyen Rousseau, düşüncelerini aktarmada tartışmacı ancak çatışmacı olmayan bir yaklaşımı benimsemiştir (Usta, 2018:78).

Aydınlanma süreci, iki temel ekseninde gelişmiştir. İlk olarak, deneyimden bağımsız olarak ilerleyen ve modernliğin temelinde yer alan "idealar düşüncesi", ikinci olarak ise Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan totaliter yönetimler bu sürecin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Aydınlanma düşüncesi, doğrudan ya da dolaylı olarak modern toplumun şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır. Çağdaş düşüncenin temelini oluşturan Aydınlanma, bireylerin sorgulamadan inanç ve otoritelere bağlanmasının önüne geçen en önemli felsefi akımlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Baygül, 2020:36). Ancak, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, kadınlar ve mülksüzler açısından feodal dönemden çok da ileri bir noktaya ulaşamamıştır. Değişen ve dönüşen toplumsal koşullar, bu bildirgenin kâğıt üzerinde kalan hükümleriyle tam anlamıyla örtüşmemiştir. Sanayi Devrimi sonrasında gelişen makineleşme ve kapitalist üretim modeli, kadınların iş gücü piyasasına dahil olarak kamusal alana çıkışını hızlandırmıştır. Kamusal alanda varlık göstermeye başlayan kadınlar, dönemin eşitlik ve özgürlük tartışmalarına katılarak, erkekler gibi birey ve yurttaş olarak hak taleplerini dile getirmeye başlamışlardır. Kapitalizmin kurumsallaşma süreci, kadınları kamusal alana çıkmaya teşvik ederken, kadınların bu alandaki varlığı, toplumsal yapıda önemli değişimlere neden olmuştur (İlhamoğlu, 2019:21). İnsan haklarının gelişim sürecinde kadınlar da önemli bir rol oynamalarına rağmen, bu süreç büyük ölçüde erkeklerin tecrübeleri ve öncelikleri doğrultusunda şekillenmiştir. Kadınların toplumsal mücadeleleri, insan hakları söylemlerinin evrenselliği konusunda ciddi eleştirileri beraberinde getirmiştir. İnsan haklarının evrensellik iddiası, büyük ölçüde erkekleri temsil ederken kadınları dışarıda bırakmıştır. Kadınlar, bu dışlanmaya karşı eleştiriler getirerek, insan haklarının evrensellik iddiasının cinsiyet ve sınıfsal eşitsizlikleri göz ardı ettiğini vurgulamışlardır. Tartışmalar, insan haklarının geçerliliğinden ziyade, bu hakların sosyal ve toplumsal gerçekliklerle ne ölçüde örtüştüğüne odaklanmıştır (Atak, 2021:19). Maddi koşulların etkisiyle insanlığın tarihsel gelişimi, bireylerin özgürlük mücadelesini şekillendirmiş ve bu süreç kadınların özgürleşme mücadelesinin ana hatlarını belirlemiştir. Farklı dönemlerde gelişen çeşitli kadın hareketleri, bu mücadelelerle birlikte ilerleyerek felsefi akımlardan beslenmiştir (Erdoğan, 2021: 33). Aydınlanma felsefesine göre her

insan, doğuştan gelen doğal haklara sahiptir. Eğer tüm insanlar eşit yaratılmışsa, kadınların cinsiyetleri nedeniyle bu doğal haklardan mahrum bırakılmaları kabul edilemez. Kadınlar da erkekler gibi doğuştan itibaren tüm haklara sahip olmalıdır. Bu nedenle kadınların mücadelesinin temel noktası, doğal haklarını kullanmalarına engel olan faktörlerin ortadan kaldırılmasıdır. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken nokta, aklın üstünlüğüne inanan Aydınlanma Çağı erkek düşünürlerinin, önceki düşünce sistemlerine karşı çıkmalarına rağmen akıl ve rasyonalitenin yalnızca erkeklere ait olduğunu savunmalarıdır. 18. yüzyıl düşünürleri, erkeğin kadına hükmetmesi gerektiğini öne sürerek bireyin akılcılığını yalnızca erkeğe özgü bir nitelik olarak değerlendirmiş ve kadını doğası gereği akıl ve mantık geliştirmekten yoksun görmüşlerdir (Erdinç, 2021: 34).

18.yüzyılda ortaya çıkan kadın hareketleri, verdikleri mücadelelerin somut sonuçlarını ancak 19. yüzyılda almaya başlamıştır. Aydınlanmanın yarattığı olumlu atmosferle birlikte Avrupa'da gelişen evrensel oy hakkının kadınları da kapsaması gerektiği dile getirilmiş; kadınlar oy verme, hukuki haklardan yararlanma ve hükümete katılma taleplerini dile getirmişlerdir. Bu talepler, dönemin Avrupa'sında yaygın olan John Locke'un düşüncelerinden etkilenmiştir. Locke, medeni ve siyasi hakların kadınları da kapsayacak şekilde genişletilmesini savunmuş ve onlara oy verme hakkı tanınması gerektiğini ileri sürmüştür. 18. yüzyılda endüstrileşme ve modernleşme süreci, kadınları ev içi rollerinden uzaklaştırarak iş hayatına daha fazla katılmaya teşvik etmiş ve bu da kadınların özgürlük taleplerini artırmalarına yol açmıştır. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kadınlar, yalnızca oy hakkı ile sınırlı kalmayarak mülkiyet, meslek ve eğitim haklarının da doğal haklar arasında yer alması gerektiğini savunmuşlardır (Bilmen, 2008). Toplum sözleşmesi kuramcıları açısından değerlendirildiğinde, Hobbes muhafazakâr aristokrasiyi, Locke yenilikçi ve ilerlemeci burjuvaziyi temsil ederken, Rousseau özgürlük filozofu olarak tüm insan topluluklarının yararına olacak şekilde özgürlük ve eşitliği savunmuştur. Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler, Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda Avrupa'da ortaya çıkan sivil toplum anlayışını değerlendirerek kendilerine özgü ideal teoriler geliştirmişlerdir. Hobbes, egemen gücü yapay bir varlık olarak görmüş ve egemenin sözleşmenin tarafı olmadığını savunmuştur. Ona göre insanlar, aralarında yaptıkları sözleşmeyle haklarını egemene devretmektedir. Locke ise mutlak monarşiyi meşrulaştıran ilahi yönetim hakkı teorisini reddetmiş ve çağdaş hukuk devletinin temel ilkelerinden biri olan kuvvetler ayrılığı ilkesini öne sürmüştür. Böylece egemen gücün tek elde toplanarak topluma

zarar vermesinin önüne geçilmesi gerektiğini savunmuştur. Rousseau ise halk egemenliğine dayalı sözleşme kuramıyla modern devlet yapısını demokratik bir nitelikle donatmıştır (Konuk, 2020: 28). Ancak Rousseau'nun demokrasiye bakışı çelişkili bir yapıdadır; bir yandan egemenliğin halka ait olduğunu savunurken, diğer yandan kadınların toplumsal rollerini özel alanla sınırlandırarak kamusal yaşamdan dışlanmasını savunmuştur. Rousseau, herkesin eşit ve özgür olduğu, bireylerin başkalarının tahakkümü altına girmediği bir toplum hedeflemiş; ancak bu eşitlik anlayışını kadınları dışlayarak oluşturmuştur (Kalfa ve Ataay, 2015: 3).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

JEAN JACQUES ROUSSAU'NUN FELSEFESİNİN GENEL KARAKTERİSTİĞİ VE TOPLUM İÇERİSİNDE KADININ KONUMLANDIRILMASI

4.1. Rousseau'nun Felsefesi ve Kadın

18. yüzyıl öncesinde Avrupa, mutlak monarşilerle yönetilen, sömürgecilik faaliyetlerinin ve köle ticaretinin yoğunlaştığı bir dönemdi. Toplumun çeşitli kesimleri arasında derin ekonomik ve sosyal eşitsizlikler bulunmaktaydı. Köylüler ağır vergiler altında ezilirken, kentli burjuvazi mülkiyetini koruyarak zenginliğini arttırmakta, ruhban sınıfı ise çeşitli imtiyazlara sahip olmaktaydı. Bu koşullar altında, salgın hastalıklar yaygınlaşmış ve erken yaşta ölümler artmıştı. Kadınlar içinse bu dönem, özellikle de köylü kadınlar açısından, anne olmanın ve hayatta kalmanın son derece güç olduğu bir zaman dilimiydi (Gülmez, 2011:159). Aydınlanma, Avrupa'da sınıfsal ve düşünsel bir uyanışı tetikleyen bir süreç olmuştur. Toplum, din, bilim, sanat, eğitim ve siyaset gibi alanlarda büyük dönüşümler yaşanmış, bireyler geçmişle yüzleşerek geleceği şekillendirme arayışına girmişlerdir (Ekşici, 2019:9, 26). Rousseau, bu dönemi ahlaki bir çöküş olarak görmekte ve toplumların yozlaşmasını bilimin ve sanatın ilerlemesiyle ilişkilendirmektedir. Ona göre, uygarlığın gelişimiyle akıl yürütme yetisi artmış, fakat bu süreç insanlığın özgürlük anlayışını değiştirerek eşitsizlikleri derinleştirmiştir (Geçit, 2021:325).

Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı eserinde, eşitsizliğin temel sebeplerinden biri olarak özel mülkiyeti ve insanlar arasındaki anlamsız rekabeti göstermektedir. Ona göre, insanlar başlangıçta doğal olarak eşitti, ancak zamanla bazı bireylerin yozlaşması veya mükemmelleşmesi sonucu eşitsizlik ortaya çıkmıştır. Rousseau, iki tür

eşitsizlik tanımlar: birincisi, doğal ya da fiziksel eşitsizlik olup, bireylerin zekâ, güç ve sağlık gibi doğadan gelen farklılıklarından kaynaklanmaktadır. İkinci tür ise politik ya da yapay eşitsizliktir ki bu, toplumsal yaşamda bir kesimin diğerleri üzerinde kurduğu tahakkümle ortaya çıkmaktadır (Nar, 2015:55). Rousseau'ya göre, bilim ve sanat, doğal ihtiyaçlardan değil, gereksiz tüketim ve lüks arzularından doğmuştur. O, bilimlerin ve sanatların doğası gereği insanlığa zarar verdiğini savunmuş ve *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev* adlı eserinde, bu durumun ahlaki yozlaşmaya neden olduğunu belirtmiştir (Rousseau, 2022:28). Rousseau'ya göre, geometri cimrilikten, hitabet hırs ve kinden, astronomi batıl inançlardan ve hatta ahlak bile bireylerin kendini beğenmelerinden doğmuştur (Demir, 2019:15). Kadın meselesine bakıldığında, Rousseau, kadınların erkeğe hizmet etmeleri gereken varlıklar olduğunu düşünmüştür. Ona göre, kadınlar akıl yönünden erkeklerden daha düşüktür ve toplumdaki temel görevleri annelik ve eşliktir. Rousseau, bilimle uğraşan toplulukları "kadınlaşmakla" eleştirirken, bu ifadeyi bir aşağılama unsuru olarak kullanmaktadır. Bu durum, onun kadın algısının, dönemin ataerkil toplum yapısına dayandığını ve kadınların ikincil konumda tutulmasını meşrulaştırdığını göstermektedir (Demir, 2019:14).

Aydınlanma döneminde kadın meselesi bakış açısı, dönemin evrensel insan ve akıl ilkeleriyle çelişmektedir. 18. yüzyılda birçok düşünür hak taleplerinde bulunurken kadınları kölelerle aynı kategoride değerlendirmiştir (Outram, 2007: 102). Bunun temel nedeni, aydınlanma döneminde kölelere ve kadınlara vatandaşlık statüsü verilmemesidir. Köleliğin devam etmesini sağlayan en önemli etken ekonomidir (Outram, 2007: 87). Rousseau'nun kadın doğasına ilişkin görüşleri zaman zaman karmaşık bir tablo sergilese de söylem biçimi nettir ve tüm düşüncelerinde kadını "öteki" konumunda değerlendirmiştir (Duby ve Perrot, 2005: 307). Rousseau, yaşadığı dönemdeki toplumsal yapıyı adaletsiz ve eşitsiz olduğu gerekçesiyle eleştirmiş ancak toplumsal yaşamın kaçınılmaz olduğunu ve insanın doğa durumuna geri dönmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir (Rousseau, 2019: 20). Bu nedenle, yeni bir düzen arayışına yönelmiş ve bireyler arasında eşitliğin ve bağımsızlığın sağlandığı, ortak yararı gözeten yasalarla düzenlenmiş Cumhuriyetçi demokratik bir yönetim biçimini en ideal siyasal sistem olarak görmüştür (Durğun, 2012: 108). Rousseau'ya göre, böyle bir sistemin işlerlik kazanabilmesi bireyin özgürlüğü esasına dayanmalı ve doğal yetkinlikleri doğrultusunda eğitim sürecinden geçirilerek erdemli yurttaşlar yetiştirilmelidir. Ancak Rousseau, erdemli yurttaşların yalnızca erkeklerden oluşması gerektiğine inanmış ve bu düşüncesinde tam bir inanç

beslemiştir. Ona göre, akıl ile doğa nasıl ki karşıt karakterlerse kadın ve erkek de öyle karşıt karakterlere sahiptir (Durğun, 2012: 961).

4.2 Rousseau'ya Göre Doğa, Akıl ve Kadın

Rousseau için doğa, yalınlığın, doğallığın, insan yaşamının hakikatinin ve bozulmamış olanın hem kaynağı hem de modeli durumundadır. Akıl ise doğayla uyum içinde yaşamalı, doğanın rehberliğinde yönlendirilmelidir. Rousseau, doğanın ehlileştirilmesi ve düzenlenmesi gerektiğini düşünerek onu "akıl hem aştığı hem de arzuladığı bir şey" olarak tanımlar (Lloyd, 2015: 961). 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin tek yönlü bir biçimde yücelttiği akıl kavramına karşılık, Rousseau duyguları ön plana çıkarır. Ona göre, Batı toplumlarında gerçekleşen kültürel ve sosyal dönüşümler, insanın varoluşunda içsel bir çürümenin yaşanmasına neden olmaktadır (Durğun, 2020: 20). Rousseau, doğanın akıldan uzaklaşmasını modern insanın ortaya çıkışını sağlayan ancak aynı zamanda onun bozulmasının da ilk adımı olarak görmektedir (Sulu, 1999: 30). Rousseau, doğa durumundaki insanın içinden geldiği gibi davrandığını, yapmacılıktan uzak, erdemli ve vicdanlı bir yaşam sürdüğünü savunur. Bilim ve sanatın gelişmesiyle insan doğallığını kaybetmiş, yanlış eğilimlerle biçimlenen davranışlar sonucu erdemini yitirmiştir (Rousseau, 2022: 30-45). Aydınlanma eleştirilerinin önemli bir bölümü, Rousseau'nun insan ve insanlık hakkındaki düşüncelerine dayanmaktadır. Ona göre, insanı anlama biçimi doğaya bakışı belirlemekte, doğa içinde yaşanan olaylar ise dönemin yansımalarını taşımaktadır (Ekşici, 2019: 45).

Rousseau, doğa durumunu incelerken Hobbes ve Locke'dan farklı olarak insanı psikolojik bir çerçevede ele almıştır. İnsan doğasını tanımanın ve incelemenin doğa durumunu anlamada önemli bir basamak olduğunu savunur (Kılıç, 2015: 110). Emile adlı eserinde, her şeyin yaratıcının elinden çıktığında iyi olduğunu, ancak insan müdahalesiyle bozulduğunu ifade eder. İnsan, doğayı olduğu gibi kabul etmez, kendisine göre biçim vermeye çalışır ve hatta diğer insanları bile kendine hizmet edecek şekilde yetiştirir (Rousseau, 2009: 107). Rousseau'ya göre, doğa durumundaki insan "soylu vahşi" konumundadır. Ancak uygar toplum, insana gerçek duygularını bastırmayı, içgüdülerini frenlemeyi ve hissettiklerini sanki hissetmemiş, düşünmediklerini de düşünmüş gibi yapmayı öğretir. Böylece insan kendisine yabancılaşır; iki yüzlülük ve yalan topluma egemen olur. Rousseau'ya göre, uygarlık gerçek değerleri çürüterek yok etmektedir. Ancak bir kez uygarlıkla tanışan insanın doğa durumuna geri dönmesi mümkün

değildir. Ona göre, medeniyetin ihtişamı ve parlaklığı, yaşamın doğal sesini boğmuştur (Şimşek, 2007: 11). Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı eserinde, aklın doğal duyguyu dönüştürdüğünü ve aklın doğanın yönetimi altında olması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, kadın konusunu doğa ve akıl kavramlarına yüklediği nitelikler çerçevesinde ele almayı tercih eder. Kadınların doğayla özlenen yakınlığı simgelediğini düşünen Rousseau, kadını hem geçmişe duyulan bir özlem hem de ulaşılması gereken bir gelecek olarak görerek onun toplumsal konumunu belirlemektedir (Rousseau, 2006: 106). Doğayla özdeşleştirilen kadın, korunması gereken bir varlık olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle kamusal alandan dışlanmaktadır. Buna karşın, akli erkeklerin temsil ettiğini ifade eden Rousseau, doğayı ulaşılması gereken bir hedef olarak tanımlamaktadır (Sulu, 1999: 32). Rousseau, doğayla özdeşleştirdiği kadını, akılla özdeşleştirilen erkek tarafından ehlileştirilmesi gereken ve kural tanımayan düzensizliklerin kaynağı olarak görmektedir. Bununla birlikte, kadınları ahlaki bir konuma yerleştirerek, onların erdem için bir ilham kaynağı olduğunu da ileri sürmektedir (Lloyd, 2015: 95-96). Rousseau'ya göre insanların davranışlarını sezgileri ve düşünceleri belirler ve bu iki unsur aklın denetimi altındadır. Akıl, kadını hizmetçi konumuna düşürmeyeceği gibi ona toplum içinde erkekle eşit bir yer de tanımaz. Rousseau, kadının aklını ve ufkunu yalnızca maddi ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlandırır. Erkek aklının gelişmeye açık olduğunu savunurken, kadın aklının doğa durumundaki insan aklına benzer bir yapıya sahip olduğunu ve soyut ya da teorik çalışmalar yapmaya elverişli olmadığını iddia eder. Bu nedenle, kadınların bu tür konuları erkeklere bırakması gerektiğini ileri sürer. Rousseau'ya göre, kadınlar pozitif bilimlerde başarılı olmak için gerekli dikkate ve kavrayışa sahip değildir. Ona göre, bu farklılık kadınların konuşmalarında da belirginleşmektedir (Sulu, 1999: 406). Akıl, insana yerine getirmesi gereken görevleri bildirdiğinden, kadın da aklını kullanarak doğal görevlerini kavrayıp ona göre yaşmalıdır. Bu bağlamda, Rousseau, kadının kocasına karşı itaat ve bağlılık göstermesi gerektiğini, çocuklarına karşı ise şefkat ve düşkünlük beslemek zorunda olduğunu belirtir (Rousseau, 1956: 401). Rousseau'nun, kadını doğayla olan yakınlığı doğrultusunda konumlandırması, onun yurttaşlık sıfatından da mahrum bırakılmasını beraberinde getirmektedir. Zira Rousseau'nun yurttaşlık anlayışında, kadınla özdeşleştirilen tutku ve duyguların yanı sıra annelikle ilişkilendirilen erdemler, kamusal yaşam için bir tehdit olarak görülmektedir. Rousseau, iyi bir yurttaş olmak ile iyi bir insan olmayı birbirinden farklı olgular olarak ele almakta ve bu ikisinin bir arada bulunamayacağını savunmaktadır (Rousseau, 2012:

70). Kadının kamusal alandan dışlanması, onun cinsellik ve annelikle belirlenen bir kimliğe sahip olmasını da beraberinde getirmektedir. Kadının kimliğini belirleyen temel unsur olan bedeni, aynı zamanda onun çektiği acıların kaynağı olarak görülmektedir (Sulu, 1999: 32). Rousseau, kadınları bireysel varlıklar olarak konumlandırırken, erkekleri iyi bir yurttaş olarak değerlendirmektedir. Kadınların sahip olduğu özelliklerin kamu yararına hizmet etmek ve devletin işleyişini sürdürmek için yeterli olmadığını savunmaktadır. Bu nedenle, kadının tüm sorumluluğu ve rolü ev içi yaşamla sınırlandırılmış, sivil toplum üzerindeki olası yıkıcı etkisi nedeniyle tutkularının kontrol altına alınması gerektiği ifade edilmiştir (Lloyd, 2015: 112).

4.3. Özgürlük, Mülkiyet ve Kadın

Rousseau, doğal insanın fiziksel açıdan medeni insana kıyasla daha güçlü bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Doğal insanı, toplumsallıkla ilişkili olgulardan soyutlanmış bir biçimde, doğal ortamda bir meşe ağacının altında karnını doyuran, dereye susuzluğunu gideren ve yine aynı ağacın dibinde uyuyan biri olarak betimlemiştir. Bütün ihtiyaçlarını doğadan karşılayan insan, doğanın bağrında huzurlu ve dingin bir yaşam sürmüştür (Akan, 2015: 15). Rousseau, vahşi yaşamdan çıkış sürecinde, insanda pasif halde bulunan düşünme ve muhakeme yeteneğinin, onun yetişkin olmasıyla birlikte aktifleşmeye başladığını belirtmektedir. Ona göre, insan akli işlevsellik kazandıkça teknik beceriler de gelişmeye başlamıştır. Teknik becerilerin gelişmesiyle birlikte insanlar, ağaçların altında ya da mağaralarda uyumaktan vazgeçip kulübeler inşa etmeye ve kesici aletler üretmeye yönelmişlerdir. Rousseau'ya göre, aile kurumunun oluşumu, ilk bağılılık duygusunu, özsaygıyı ve mülkiyet kavramının doğuşunu da beraberinde getirmiştir. Bir arada yaşamaya başlayan insanlar, karı-kocalık ve anne-babalık gibi duygularla tanışmışlardır. Böylece her aile, küçük bir toplum haline gelmiştir. Rousseau'ya göre, bu durum aynı zamanda kadın ve erkeğin yaşam tarzları bakımından farklılaşmasına da neden olmuştur. Bu süreçte kadınlar günlerinin büyük bir bölümünü evde çocukların bakımıyla ilgilenerken ve eşlerini bekleyerek geçirirken, erkekler ise ortak geçim peşinde koşmaktadır. Bu iş bölümü hem toplumsal hem de kültürel cinsiyet farklılıklarına dayalı bir ayrımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Düzenli bir aile hayatının oluşmasıyla birlikte kadın, yaşamını sürdürebilmek için erkeğe bağımlı hale gelirken, erkek ise ailesinin geçimini sağlama sorumluluğunu üstlenmiştir (Akan, 2015: 39).

Rousseau, kadın ve erkeğin doğalarının farklı olduğu görüşündedir. Erkeğin doğasını yaratıcılık, rasyonel düşünce ve sınırsız potansiyel üzerinden tanımlarken, kadının doğasını ise cinsiyet rolleri çerçevesinde ele almaktadır (Okin, 2013: 100). Hobbes, *Leviathan* adlı eserinde, çocuk üzerindeki iktidarı babaya vermekte bir sakınca görmez. Rousseau da çocuk üzerindeki babanın otoritesi konusunda Hobbes’la benzer görüşlere sahiptir. Ona göre, aile içinde otorite sahibi olan kişi baba olmalıdır. Kadın, bu iktidar mücadelesinde erkeğin gerisinde yer almakta ve koca, eşi üzerinde bir denetim yetkisine sahip bulunmaktadır (Rousseau, 2005: 9). Medeni toplum, tam anlamıyla bir kaos ve anarşi ortamı içermektedir. Doğal yaşam döneminde insanların mutlu olmasını sağlayan eşitlikçi ve özgürlükçü ortam, medeni toplumda yok olmuştur. Rousseau, medeniyetin ortaya çıkardığı bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla *Toplum Sözleşmesi*’nde ne tür çözümler üretilebileceğini araştırmaktadır (Şimşek, 2007: 12). Bu bağlamda özgürlük, Rousseau’nun en önemli meselelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. *Toplum Sözleşmesi* adlı eseri, “İnsanlar özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur” ifadesiyle başlamaktadır. Rousseau’nun eserlerinde özgürlük ve mülkiyetin farklı biçimlerini görmek mümkündür (Silier, 2010: 47). Ona göre, üç tür özgürlük vardır. Bunlardan ilki toplum öncesi doğal özgürlük, ikincisi toplumda yozlaşmış ve iç içe geçmiş negatif özgürlük, üçüncüsü ise en ideal form olan ahlaki ve politik özgürlüktür (Silier, 2010: 47). Doğal özgürlük formunda, insanın özgürlüğü ve mutluluğu toplumdan yalıtılmış bir şekilde yaşamasına bağlıdır. Negatif özgürlük formunda ise bireyler, toplumlaşmayla birlikte ekonomik olarak daha iyi bir duruma gelme ve statü sahibi olma arzusu nedeniyle aynlaşılarak bireyselliklerini yitirmekte ve negatif özgürlük alanına girmektedir. Son olarak, bireysellikten sıyrılmış olan insanın doğaya uygun bir eğitimle özgür birey, kamusal eğitim sayesinde ise özgür bir vatandaş haline gelmesi ideali söz konusudur (Silier, 2010: 78).

Rousseau’nun düşünce sistemiyle erkeklik, özgürlük ve demokrasi mücadelesinin simgesi hâline gelmiştir (Şimşek, 2007:16). Dolayısıyla, Rousseau’nun “İnsanlar özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur” sözündeki “özgür doğmak” ifadesi kadınları kapsamamaktadır. Rousseau, kadınların buyruk altında kalması gerektiği görüşündedir. Bu nedenle, onun *Toplum Sözleşmesi*, erkekler için yazılmış bir siyasi belge niteliğindedir. Buna karşın *Emile* adlı eseri ise kadınlar için yazılmış olup, onların itaat etmeleri gerektiğini vurgulayan bir eğitim kitabı niteliği taşımaktadır (Kancı ve Uslu, 2022:1637). Rousseau’ya göre, *Toplum Sözleşmesi*’nin temelini özel mülkiyet oluşturmaktadır. Rousseau, “Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip

‘Bu bana aittir’ diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu” ifadesiyle bu durumu açıklamaktadır (Demir, 2019:15). Doğa durumunda insanlar akıllarını kullanarak hareket etmeye ihtiyaç duymazlar. Dil kullanılmadığından iletişim söz konusu değildir. Bu dönemde insan, duygusal ve içgüdüsel olarak hareket eder. Mülkiyet tutkusu olmadığı gibi, mülkiyetsiz bir şekilde huzurlu bir yaşam sürer. Ancak mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte eşitsizlik ve adaletsizlik de beraberinde gelmiştir. Rousseau, mülkiyeti uygar topluma atfederek onun iyilik getirmeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü insanlar, mülkiyetle birlikte maddi değerlerin peşinde koşarak, başka bireylerin özgürlükleri pahasına her şeyi kendilerine mübah sayma potansiyeline sahip olabilirler (Ağırman, 2018:117-119). Rousseau, mülkiyetin doğmasına kadar geçen süreçte kadın ve erkeğin hayat tarzlarının benzer olduğunu, ancak mülkiyetin doğmasıyla birlikte kadınların evde oturup eşlerini ve çocuklarını bekleyen bireylere, erkeklerin ise ortak yaşam için gerekli olan ihtiyaçların peşinde koşan bireylere dönüştüğünü savunmaktadır. Ayrıca Rousseau, mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte çalışma hayatının zorunlu hâle gelmesini ve mülk sahipleri ile köleler arasında bir eşitsizlik yaratmasını eleştirse de aynı sorunu kadın ile erkek arasındaki eşitsizliğin temel nedeni olarak görmemektedir (Rousseau, 2006:95).

Rousseau, uygar topluma geçiş aşamalarını dört maddede sıralamaktadır. İlk aşamada, gelişmeye başlayan insanlar iş birliği için bir araya gelmektedir. İkinci aşamada, gelişen toplum, aile ve mülkiyet kavramlarını oluşturmaya başlamaktadır. Üçüncü aşamada, her alanda artan eşitsizlik, tarımsal faaliyetler ve iş bölümü alanında kendini göstermektedir. Son aşamada ise yönetim gelişmeye başlamaktadır. Buna ek olarak, uygar toplum yapısıyla birlikte gösteriş, kendini beğenme ve aşırı gurur gibi unsurların da insanları ayrıştırmaktan öteye gitmediği belirtilmelidir (Baygül, 2021:343). Rousseau’ya göre, insanlık tarihine bakıldığında adeta bir eşitsizlikler tarihi görülmektedir. Ona göre toplum, eşitsizlikler üzerine kurulmuş bir yapılanmadır. Toplumsal yaşam içinde bireyler arasında ortaya çıkan eşitsizlikler, toplumsal hiyerarşi çerçevesinde emir-komuta zinciriyle birbirine bağlanmaktadır. Toplumsal bağlamda özgürlük kadar önemli bir diğer kavram da eşitliktir. Rousseau, toplumda eşitlik olmadan özgürlüğün var olamayacağını savunmaktadır (Rousseau, 2006:123-150). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma* adlı eserinde de insan doğasının doğuştan özgür, eşit ve iyi olduğunu öne sürerek, toplumdaki kötülüklerin insan doğasından değil, toplumsal yaşamdan kaynaklandığını ifade etmektedir (Savruk ve Kenan, 2021:161).

Toplumlaşma deneyiminin hatalı bir biçimde temellendirilmiş bazı yasalar üzerine kurulduğunu belirten Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde, gücü elinde bulunduranların egemen çıkarlarına hizmet etmek zorunda kalmasının daha en başından yozlaşmaya sebep olduğunu savunmaktadır (Savruk ve Kenan, 2021:164). Toplumsallaşmayla birlikte ortaya çıkan kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikler zamanla gelenek hâline gelmiş ve erkeğin egemen konumda olmasını sağlamıştır. Geleneklerin kocaya yüklediği görev, evin, eşinin ve çocuklarının ekonomik gereksinimlerini karşılamak ve onları tehlikeye karşı korumaktır. Kadınlara ise bu koruma ve ekonomik güvenceye karşılık olarak, geleneklere uygun bir şekilde eşlerine boyun eğerek itaat etmeleri görevi yüklenmiştir. Gelenekler, erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünün bir sonucu olarak ataerkil bir yapı kazanmıştır. Ataerkil cinsiyet normları, kadınlara bağımlılık ve boyun eğme niteliklerini yüklemiş, bu da onları hareketten ve eylemden uzak, korunmuş bir çevrede yaşamak zorunda bırakmıştır (Özyeğin, 2005:101). Anaerkil toplumlarda kadın ve toprak, her türlü zenginliğin kaynağı olarak görülmüştür. Toprak ve kadının özellikleri eşdeğer sayılmış ve ikisi de yaşamı simgelemiştir. Ancak anaerkil toplum yapısı uzun süre devam etmemiş; kara sabanın icadı, kadını özdeşleştirildiği toprak ve üretim alanından koparmıştır. Kara sabanın kullanımı güç gerektirdiğinden, fiziksel güç bakımından erkek emeğine ihtiyaç duyulmuş ve böylece kadın üretim alanından dışlanmış. Kadının doğadaki özgür ve bağımsız yaşamı da bu süreçle birlikte sona ermiştir (Tire, 2017:25). İnsanların doğayla ve birbiriyle mücadelesi ile egemen olma çabaları zamanla savaşımlara yol açmıştır. Bu durum, fiziksel gücün giderek daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur (Çelik, 2008:88). Fiziksel gücün artan önemi, kadın ve erkeğin statü ve rollerine de doğrudan yansımıştır. Erkeğin fiziksel gücünün ekonomik üretim alanında etkili olması, kadının özel alana, yani ev içine çekilmesine ve ev işleri, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi işlerle uğraşmasına neden olmuştur (Tire, 2017:26).

Rousseau ile aynı dönemde yaşamış olan Olympe de Gouges, *Kadının ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi* adlı eserinde, insan hakları olarak sunulan hakların gerçekte yalnızca erkeklerin hakları olduğunu ve bu hakların kadınlara da uyarlanması gerektiğini vurgulamıştır. Olympe de Gouges, *Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesini*, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesine* karşılık olarak ele almış ve cinsiyet eşitliğine dayalı bir evliliği savunmuştur. Yayınladığı bildirgede, kadınların özgür doğduklarını ve erkeklerle eşit olduklarını dile getiren Gouges, gerektiğinde darağacına çıkmak zorunda olan bir kadının, kürsüye çıkıp konuşmakta da özgür olması gerektiğini belirtmiştir (Gürsoy Çuhadar, 2017:153).

4. 4. Toplum Sözleşmesi ve Kadın

Rousseau'ya göre, toplumsal yaşama geçiş ile politik eşitsizliğin oluşumu aynı sürecin parçasıdır. Politik eşitsizlik, doğal eşitsizliğin yerini aldığında gelişmeler birbirini takip etmiştir. Bu süreç sonucunda toplum, insanı “aklını etkin hâle getiren, çıkarı için olduğundan farklı görünen, başlangıçta özgür ve bağımsızken yeni gelişmelerle birlikte birçok gereksinime sahip ve hemcinslerine boyun eğen bir kul” olarak şekillendirmiştir. Toplumda bireyler arasında oluşan eşitsizlikler, sahip oldukları koşullar arasındaki farklılıkların artmasıyla daha da derinleşmektedir. Bu durum, insanların sürekli çalışma hâlinde olmasına ve toplumsal kargaşanın büyümesine neden olmaktadır. Rousseau'ya göre asıl sorun, bu kargaşa ortamından nasıl çıkılacağıdır (Rousseau, 2006:151). Rousseau, özgür insanın gereksinimlerini karşılamak amacıyla hemcinslerine boyun eğerek kul olmaya başladığını savunur. İnsanların başkalarına bağımlı hâle gelmesiyle, onları kötüleştiren birtakım ihtiyaçların ortaya çıktığını belirtir. Ona göre, eşitsizlik ilk kötülüktür ve servet ile lüks düşkünlüğüne yol açmıştır (Topal Geçkin, 2012:40). Uygur toplumun yarattığı bu kargaşa ortamının zararlarını ilk fark edenler zenginler olmuştur. Çünkü yalnızca hayatlarının değil, mallarının da bu kargaşadan tehdit altında olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle, zenginler söz konusu tehditleri ortadan kaldırmak amacıyla bir toplumsal tasarı geliştirmiştir (Rousseau, 2006:155). Rousseau, bu kargaşadan kurtulmayı amaçlayan toplumsal tasarımı *toplum sözleşmesi* olarak tanımlamıştır. Ona göre, bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması ancak bireylerin özgür iradeleriyle katıldığı bir devlet biçimiyle mümkün olabilir ve devletin de sözleşmeye dayanması gerekmektedir (Rousseau, 2019:14). Rousseau, insanların doğal olarak eşit olduğunu, hiç kimsenin bir başkası üzerinde üstünlük ya da yetkiye sahip olmadığını ve kaba kuvvetin bir hak oluşturamayacağını savunur. İnsanlar arasında doğabilecek sorunları giderecek ve toplumsallaşma sürecinde bireylerin yetkilerini devredebileceği bir yapı ancak bir sözleşme aracılığıyla sağlanabilir. Bu sözleşmenin geçerli olabilmesi için tarafların karşılıklı menfaatlerinin korunması esasına dayanması gerekmektedir. İnsanları toplum sözleşmesine götüren temel neden ise doğa durumunda her ne kadar özgür olsalar da tüm bireylerin birbirine rakip olmasıdır. Doğa durumunda her bireyin güvenliği kendi fiziksel gücüne bağlıdır. İnsanlar, kaba güçlerine dayanmaksızın bir barış düzeni oluşturabilmek için bir çözüm arayışına girmiştir. Bu çabalar neticesinde, kendi aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle güçlerini birleştirerek toplumsal yaşamı oluşturmuşlardır (Geçit, 2022:290). Rousseau'ya göre, toplum sözleşmesiyle kurulan bu yeni düzen, bireylerin

doğa durumunda sahip oldukları haklarını güvence altına almalarını sağlamaktadır. Ayrıca, toplum sözleşmesi insanı hayvanî bir varlık olmaktan kurtararak akıllı bir varlık konumuna taşımaktadır (Geçit, 2022:291). Rousseau, toplum sözleşmesini, “İçimizden her biri, varlığını ve bütün kuvvetini ortak genel iradenin emrine verir ve biz, her ortağı bütünün bölünmez bir parçası olarak kabul ederiz” sözleriyle tanımlamaktadır. Böylece toplum sözleşmesi, bireylere yasalar önünde hukuksal eşitlik sağlayarak doğalarından kaynaklanan eşitsizliği ortadan kaldırmayı ve doğuştan sahip oldukları haklarını güvence altına almayı amaçlamaktadır (Akdemir, 2010:69). Rousseau, devlet yapılanmasını insana benzetmekte, ruh ile beden arasındaki birlik üzerinden bir gönderme yaparak insan ile devlet-egemen güç arasındaki ilişkinin bütünlük gerektirdiğini belirtmektedir (Topal Geçkin, 2012:86). O, toplumsal yapının bir parçası olmanın, bireyler ile toplumun çıkarlarının çelişmediği bir ilişki yaratmasını gerekli gördüğünü savunmaktadır. Rousseau’nun tanımladığı genel irade, toplumun tüm üyelerinin malını, mülkünü ve gücünü devredebileceği bir yapıda olmalıdır (Topal Geçkin, 2012:90). Ancak bu şekilde toplumun her bir üyesi kendisini söz konusu yapıya bağlı hissedebilir. Hiç kimse, kendisine zarar verecek bir güce boyun eğmek istemez. Rousseau’nun egemenlik tanımı, üstün ile ast arasında kurulan bir sözleşmeye değil, tüm bireylerin bir bütün olarak yaptığı bir sözleşmeye dayanmaktadır (Topal Geçkin, 2012:91). Böylece toplumda her birey egemen güce hizmet ederken aynı zamanda kendisi için de çalışmış olur. Rousseau, halkı bir bütün olarak tanımlamış ve en küçük bir parçasının bile ayrı durmasının, bütünlüğün bozulmasına ve eşitsiz bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olacağını savunmuştur (Topal Geçkin, 2012:92).

Rousseau’ya göre, egemen varlığın sınırları toplum sözleşmesi tarafından belirlenir. Sözleşmeyi yapan taraflar, topluluk olarak halk ve uyruk olarak bireylerdir. Dolayısıyla, sözleşmeyi yapan taraflar aynıdır. Farklı çıkar amaçları güden taraflar arasında yapılan sözleşmeler ise hileli, baskıcı ve yolsuzluk içeren anlaşmalar niteliğindedir. Rousseau’ya göre, halk ancak kendisiyle yaptığı bir sözleşme yoluyla tüm olumsuzlukları ortadan kaldırabilir. Bu sözleşmenin temel amacı, birey ve yurttaş ikiliğini ortadan kaldırmaktır (Topal Geçkin, 2012:63). Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* ile hukuki eşitliğe vurgu yaparak, insanların zekâ ve fiziksel güç bakımından eşit olmasalar da hak ve hukuk açısından eşit olduklarını ifade etmektedir. Toplumsal sözleşmeyle birlikte insanlar, birleşerek güç birliği yapmakta, kendilerini korumayı ve daha iyi bir yaşam sürmeyi hedeflemektedir (Kılıç, 2021:120). Genel bir çerçeveden bakıldığında, Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi* bağlamında uygarlığın doğurduğu

tehlikeleri ve olumsuzlukları ortadan kaldırmayı, fakirlerle zenginler arasındaki düzensizliği gidermeyi, güven ortamını bozan unsurları bertaraf etmeyi ve toplumun karşı karşıya kaldığı sorunlara çözüm üretmeyi amaçladığı söylenebilir (Şimşek, 2007:12). Rousseau, toplum sözleşmesiyle kurulan devletin yönetim biçimi olarak cumhuriyeti benimsemekte ve bu doğrultuda vatandaşlık kurumuna büyük önem atfetmektedir. Ancak vatandaşlık haklarını ve görevlerini cinsiyete göre farklılaştırmaktadır. Kadınlar, yalnızca erkek vatandaşların eşleri olarak vatandaşlık hakkına sahiptir. Onlara tanınan tek hak, namuslu olmak ve aile içindeki uyuma katkı sağlamaktır. Kadınların vatandaşlığı, ev yaşamı ile sınırlandırılmış olup siyasi alandan tamamen uzak tutulmaktadır. Rousseau, kadın ve erkeği eşit görmemekte; kadını vatandaşlık ve eğitim hakkından mahrum bırakmaktadır (Duby ve Perrot, 2005:330). *Eşitsizliğin Kaynağı* adlı eserinin yazarı olan Rousseau, sözleşmeler aracılığıyla tasarladığı mutlu toplumda kadınların sorunlarını görmezden gelmiş ve bu konuda bir çözüm öngörmekten kaçınmıştır (Sulu, 1999:44). Rousseau, kadını erkeğin yardımcısı ve destekçisi olarak görmekte, onda bulunması gereken en önemli niteliğin uysallık olduğunu vurgulamaktadır. Erkek otoritesinin mutlak olduğu bir aile modeli benimseyerek, kadına ataerkil düzene uygun bir rol biçmektedir. Bu modelde kadının söz hakkı bulunmamaktadır (Genç, 2015:30). Rousseau, aile ile toplum arasındaki bağı, aile reisi konumundaki erkek aracılığıyla kurmaktadır. Ona göre, erkek yalnızca kendi sosyal derecesine eş bir kadınla evlenmeli, kendisinden daha yüksek bir sosyal statüye sahip biriyle evlenmemelidir. Aşağı dereceden biriyle evlenmesi hâlinde ise onu yücelterek kendi konumuna getirebilir. Ancak daha yüksek sosyal statüye sahip bir kadının, erkeği kendi seviyesine çıkarmayacağını ve bu durumun aile reisliğini zedeleyeceğini düşünmektedir (Sulu, 1999:47). Rousseau'ya göre, kadının ailedeki temel görevi, iyi bir evlilik yapmak ve bu evliliği sıkıcı hâle getirmemektir. Kadın, işten yorgun dönen eşine huzurlu bir ev ortamı sunmalı, neşeli ve eğlenceli olmalıdır (Sulu, 1999:47). Rousseau, kadınların soyut düşünebilme yetisinden yoksun olduğunu öne sürerek, sağlıklı bir akıl yürütme gerektiren siyaset alanının kadınlar için uygun olmadığını ve bunun onlar açısından önemli bir dezavantaj teşkil ettiğini savunmaktadır (Sulu, 1999:58). Kadının yalnızca annelik ve cinsellik kimliğiyle tanımlanması gerektiğini düşünerek, kamusal alandan tamamen dışlanmasını savunmaktadır (Sulu, 1999:33). Rousseau, bir çocuğun doğumundan itibaren kadınların kaprislerinin kurbanı olduğunu, yedi yıl boyunca kendilerine yararı olmayan şeylerle zihinlerinin doldurulduğunu ve

ancak bu sürecin ardından eğitim hayatına başlayabildiklerini iddia etmektedir (Cebeci Topçubaşı ve Tay, 2021:83).

Rousseau, Fransız Devrimi'nden on yıl önce vefat etmiş olmasına rağmen eserleri devrime ilham kaynağı olmuştur (Kancı ve Uslu, 2022:1636). Carole Pateman, *Kardeşler Arasında Toplumsal Sözleşme* adlı makalesinde toplum sözleşmesini “erkeklerin kadınlar üzerinde cinsiyet temelli haklarını tesis eden ve toplumsal bireyi, kadınlara ve bebeklerin temsil ettiği her şeye karşı inşa eden ataerkil bir anlaşma” olarak tanımlamaktadır. Ona göre, toplum sözleşmeleri modern ataerkil yapının temelini atmıştır. Rousseau, Aristoteles ve Locke gibi birçok düşünür, devlet işlerinin yalnızca erkekler tarafından yürütülmesi gerektiğini savunmuş ve kadınların yurttaşlık haklarına sahip olmamalarını doğal cinsiyet farkına dayandırmıştır. Bu nedenle, kadınların toplum sözleşmesine taraf olamayacağını ileri sürmüşlerdir (Kancı ve Uslu, 2022:1637). Erkeklerin sözleşmede yer alması ise onların doğuştan sahip oldukları niteliklere ve yeteneklere dayandırılmıştır. Kadınlar, sözleşme içinde birey olarak kabul edilmemekle kalmamış, aynı zamanda birer nesne konumuna indirgenmiştir (Kancı ve Uslu, 2022:1637). Toplum sözleşmesi, özgürlük ve tabiiyet esasına dayanmakta; erkekler açısından özgürlüğü tesis ederken, kadınlar için herhangi bir özgürlük sağlamamakta, aksine koca egemenliğini pekiştirmektedir (Kancı ve Uslu, 2022:1638).

4.5. Rousseau'nun Eğitim ve Kadın Hakkındaki Görüşleri

Birçok Aydınlanma düşünürü gibi Rousseau da yukarıda belirtildiği üzere, kadınların akıl yürütme yetisinden yoksun olduğunu ve erkeklere göre daha düşük bir zihinsel kapasiteye sahip olduklarını savunmaktadır. Dönemin hâkim tutumuna ve Rousseau'nun görüşlerine göre, bazı kadınlar edebiyat ve bilim alanlarında sivrilmiş olsalar da bilimle ilgilenebilecek yeterli kapasiteye sahip değillerdir. Kadınlar, doğal yapıları gereği soyut kavramları algılayamadıklarından, entelektüel olarak gelişmeleri de mümkün görülmemektedir. Kadın ve erkeğin eğitimi söz konusu olduğunda, mizaç ve karakter farklılıkları nedeniyle aynı eğitimi almalarının güç olduğunu ileri sürmektedir (Gürsoy Çuhadar, 2017:152). Rousseau, insanın yetiştirilmesi konusunda ilk eğitimin en önemli olduğuna ve bunun da öncelikle kadınların eğitimiyle sağlanması gerektiğine inanır. Kadınların erkeklerden önce ilk eğitimi almasının önemini, “Doğanın yaratıcısı ilk eğitimin erkeklerin eğitimi olmasını isteseydi, çocukları beslemeleri için süt verirdi onlara” sözleriyle açıklamaktadır. Bu durum, kadının eğitimdeki

öncelikli konumunun bir gerekçesi olarak sunulmaktadır (Rousseau, 2009:107). Ayrıca Rousseau, çocukların da dürüst, namuslu ve mütevazi bir şekilde eğitilmesi gerektiğini belirtmektedir (Işık, 2013:46). Ancak burada kastettiği, erkek çocuklardır; kız çocukların ise yalnızca iyi bir anne olacak şekilde eğitilmeleri gerektiğini ifade etmektedir.

Tarih boyunca eğitim kavramı, genellikle yetişkinlerin hayata bakış açısını temel almaktaydı. Hiç kimse çocukların ve gençlerin eğitimi üzerine yeterince odaklanmamıştır. Rousseau, bu konuda bir ilki gerçekleştirerek, yetişkinlerin düşüncelerinden ziyade çocukların gelişimi, faaliyetleri ve ihtiyaçları doğrultusunda bir eğitim anlayışı benimsenmesi gerekliliğini ileri sürmüştür (Işık, 2013:56). Bu doğrultuda ona göre eğitimin amacı, cesaret, dayanıklılık, ılımlılık, eşitlik, kardeşlik, sadelik ve özgürlük gibi temel değerleri bireylere kazandırmaktır (Işık, 2013:58). Rousseau, *Emile* adlı eserinde, insanoğlunun zayıf doğduğunu, bu nedenle güce ihtiyacı olduğunu; her şeyden yoksun bir şekilde dünyaya geldiğini ve bu yoksunlukların eğitimle giderilebileceğini ifade etmektedir (Rousseau, 2009:109). Söz konusu eser, bebeklik, çocukluk, ergenlik ve gençlik dönemlerini kapsayan eğitim bölümlerine ayrılmaktadır. Eserin ilk dört bölümünde cinsiyet farkı belirtilmeksizin çocukların eğitimi ele alınırken, beşinci bölümde kız çocukların iyi bir eş olmaları için gerekli olan eğitime odaklanılmaktadır (Işık, 2013:63). Rousseau, Platon'un *Devlet* kitabının bir siyaset kitabı olmaktan çok bir eğitim kitabı olarak okunması gerektiği görüşündedir (Rousseau, 2009:112). Rousseau, toplumun olgunlaşması için iki temel eğitim sisteminden bahsetmektedir. Birinci sistem, insanın doğal varlığına uygun olarak düzenlenmiş ve devlet ile toplum için gerekli olan eğitimi kapsar. Bu eğitimin kamu yararına hizmet ettiğini ve her çocuğa ulaşması gerektiğini savunmaktadır. Amacı, dayanışma, doğal ve basit erdemler gibi değerleri teşvik etmektir. Rousseau, eğitimin devletin sorumluluğu olduğunu ve çocukların bir arada eğitilmesi gerektiğini belirtir. Toplumdaki dayanışma duygusunun oyunlar, vatanseverlik eğitimi ve şarkılar aracılığıyla geliştirilebileceğini ileri sürmektedir. İkinci eğitim sistemi ise, mevcut medeniyet için gerekli olan bireysel eğitimi kapsamaktadır. Bu sistemde, bir çocuğun sosyal hayata atılmasından önce, içsel iyilik, bağımsızlık, direnç ve sağlam bir yargı yetisi geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak Rousseau, eğitimin esas olarak üst sınıflara yönelik olması gerektiği görüşünü benimsemektedir. Ona göre, alt sınıfların temel ihtiyaçları karşılandığı sürece eğitim almalarına gerek yoktur (Korkmaz ve Öktem, 2014:177).

Rousseau, kadının evinde kendi yaşamının efendisi olabilmesi için eğitilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak çocukların eğitimi konusunda annenin söz hakkı bulunmamaktadır. Anne, yalnızca çocukların beslenmesinden sorumludur ve çocuklarına kendilerinin bakması gerekmektedir (Gürsoy Çuhadar, 2017:152). Bir babanın dünyaya çocuk getirmesi ve onu beslemesi, görevlerinin yalnızca üçte birini oluşturmaktadır. Baba, yalnızca türüne bir birey kazandırmakla yetinmemeli, aynı zamanda topluma toplumsal bireyler ve devlete yurttaşlar kazandırmalıdır. Erkek, babalık görevlerini yerine getirmek zorundadır; aksi takdirde suçlu duruma düşer ve baba olmaya da kesinlikle hakkı yoktur (Rousseau, 2009:126). Rousseau'ya göre, cinsiyete özgü her şey doğanın eseridir. Bu nedenle eğitim konusunda da doğanın belirlediği yoldan sapılmaması gerektiğini savunmaktadır. Kadınlara özgü olan ve onların yerine getirmesi gereken görevler doğrultusunda bir eğitim verilmesi gerektiğini öne süren Rousseau, bu görüşünü o kadar benimsemiştir ki bir kız çocuğunun küçük yaşlardan itibaren okuma yazma öğrenmesini gereksiz bulmaktadır. Ona göre, kız çocuklarının okuma yazma öğrenmelerini zorunlu kılacak bir fayda söz konusu değildir. Kadının eğitimi belirleyen temel faktör, kadınlık ve annelik görevleridir (Rousseau, 2009:384). Rousseau, kadını bağımsız ve birey olarak değerlendirmemektedir. Kadının nasıl bir terbiye ve eğitim alması gerektiğinin ancak erkek ekseninde belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Kadının eğitimi, ancak erkeğin eğitiminden sonra ele alınmalıdır. Bunun nedeni, Rousseau'nun kadını güçsüz görmesi ve onun ancak erkeğin desteğiyle ayakta kalabileceğini düşünmesidir. Bu bağlamda Rousseau, “Kadınlar olmasa biz erkekler yaşamımızı sürdürebiliriz; ancak kadınlar aynı konumda değildir. Kendilerine gerekeni elde etmek, hatta cinsiyetlerinin gerektirdiği konumda bulunabilmek için bizim yardımımıza ihtiyaçları vardır” ifadelerini kullanmaktadır (Genç, 2015:29). Kadın ile erkeğin aile ve toplum içindeki konumlarının cinsiyete dayalı olarak belirlenmesi gerektiğini savunan Rousseau'ya göre, ailede otorite anne ve baba arasında bölüşülemeyecek kadar merkezi bir yapıya sahiptir. Aile içinde karar alma yetkisi tek bir iradeye ait olmalıdır ve bu irade erkek tarafından temsil edilmelidir (Okin, 1979:400). Bu çerçevede, eşitlik düşünürü olarak bilinen Rousseau, kadınların varlığını ve vatandaşlığını yalnızca özel alanla sınırlı tutmakla kalmamış, onları pasif bir yurttaş konumuna indirgemıştır (Gürsoy Çuhadar, 2017:152).

4.6. Rousseau'nun Kadın Algısı ve Toplumsal Yansıması

Kadın algısının 18. yüzyılda dahi Orta Çağ'dan çok da farklı olmadığı görülmektedir. 18. yüzyılda, kadına yönelik en önemli erdem hâlâ iffettir (Gürsoy Çuhadar, 2017:150). Rousseau'ya göre, bir kadının ilk ve en önemli görevi uysal olmasıdır. Erkeğe itaat etmesi beklenen kadın, küçük yaştan itibaren haksızlıklara dayanmayı ve onlara katlanmayı öğrenmelidir. Kadınların aksiliği ve inatçılığı, kocalarının kendilerine karşı kötü muamelelerini artırmaktan başka bir işe yaramaz (Rousseau, 2009:655). Rousseau, eş ilişkisi konusunda kocanın karısının üzerinde denetim yetkisine sahip olması gerektiğini savunur. Erkeklerin, beslemek zorunda oldukları çocukların başkalarından olmadığından emin olmaları gerektiği düşüncesi, eşler arasında olası bir güvensizlik duygusunun aşılmasının tek yolu olarak kadının denetlenmesi hakkının erkeğe verilmesi gerektiğini belirtir (Gürsoy Çuhadar, 2017:151). Rousseau, kadınların kocalarının dinlerini benimsemeleri gerektiğini ve kendi kendilerine karar verme yeteneklerinin olmadığını öne sürerek, babalarının ve kocalarının kararlarına, bir kilise emri gibi uymaları gerektiğini düşünmektedir. Rousseau, ataerkilliğin kadın ve erkek arasında eşitsizlik oluşturmadığını, eşitsizliğin ancak bir erkek ile başka bir erkek arasında oluşabileceğini savunur. Kadını “itaat etmesi gereken bir cins” olarak tanımlar (Okin, 2013:112). Rousseau, ataerkil kültürün bir parçası olarak, kadının ikincil konumunu savunmaktadır (Okin, 2013:112). Okin, Rousseau'nun siyaset felsefesinin çoğunlukla erkekler tarafından, erkekler için ve erkekler hakkında yazıldığını belirtir. Birçok filozofun tasvir ettiği insan doğasına baktığımızda, yalnızca erkek doğasının tanımlandığı ve kadınların göz ardı edildiği bir gerçeklik ortaya çıkmaktadır. Rousseau da erkek doğasını odak noktası alırken, kadını aile içinde üreme, çocuk yetiştirme ve cinsellik eylemlerine uyumlu rollere dayanarak açıklar (Okin, 1979:395). Rousseau, medeni toplumdaki kadını, “Kadınlar anne olmayı bıraktılar; anne olmayacaklar, artık anne olmak istemiyorlar” sözleriyle eleştirir (Tombak, 2016:64). Rousseau, 18. yüzyılda yaşamış olan birçok düşünür gibi, dönemin ataerkil düşünce yapısından oldukça etkilenmiş ve toplumu temelde erkekler üzerine kurmuştur (Tombak, 2016:65).

Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine* adlı eserinde kadınların erkeklerle aynı işi yapabileceklerini kabul etmektedir. Burada, Rousseau'nun düşünceleriyle kendi argümanları arasında bir çelişki olduğu söylenebilir. Ancak, burada Rousseau'nun daha çok kadının erkeğe bağımlılığının doğal olmadığı, sonradan yapay olarak

inşa edildiği düşüncesini savunduğu görülmektedir (Kancı ve Uslu, 1641). Rousseau'ya göre, erkeği erkek, kadını kadın yapan özellikler vardır. Cinsiyeti belirleyen bu özellikler dışında, kadın ve erkek arasında bir fark yoktur. Sorun, kadın ile erkek arasında cinsiyete bağlı ve cinsiyete dayanmayan unsurların ayrılmasında yatmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki bu sorunun çözülmesi önemlidir, çünkü bu sorun çözülemediği takdirde, erkek ve kadının toplumsal hayattaki cinsiyet rolleri ve statüsü belirlenmeden kalacaktır. Rousseau, kadın ve erkeğin toplumsal konumlarına uygun bir şekilde davrandıkları zaman, yaşamda karşılaşılan sorunların ortadan kalkacağını düşünmektedir (Sulu, 1999:22). Rousseau, kadının sadece kendi cinsine özgü işlere mahkûm edildiğini ve dolayısıyla bilgisizliğe de mahkûm olduğunu savunur. Kendi hayatına dair herhangi bir kural belirleme fırsatına sahip olmayan kadın, kendisine belirlenmiş olan kuralları keşfederek bu kurallar doğrultusunda hareket etmek durumunda kalmıştır (Sulu, 1999:34). Rousseau, kendilerini tamamen ev içi yaşamla sınırlayan ve etraflarının kocası ve çocukları tarafından sarılmasını en büyük mutluluk kaynağı olarak gören kadınları “saygıdeğer kadınlar” olarak görmektedir (Kofman, 2012:138-148). Wedel'e göre, kamusal alanın eril akıl, üretime yönelik erkeksi olarak kabul edilen davranış ve faaliyetlerle tanımlanması, kamusal alan ve özel alanı ataerkil bir yapıya büründürmektedir (Wedel, 2001:22). Özel ve kamusal alan ayrımı, toplumda erkeklik rollerinin üretilmesiyle ortaya çıkmış ve cinsiyetler arasındaki eşitsizliği beraberinde getirmiştir. Kadınlığın erkeğe bağımlı olarak tanımlanmasına yol açmış ve erkek olmasa kadının adeta görünmez olmasına neden olmuştur (Uygur, 2016:217). Kadının ailede ve toplumdaki konumunu belirleyen en önemli nedenlerden biri de ataerkil sistemdir. Ataerkil sistem her koşulda ve her zaman erkeği kadından üstün tutan bir yapıdadır (Tire, 2017:23). Cinsiyet rolleri bakımından eşitsizlik, ev içi ilişkilerden ayrı olarak, toplumsal ilişkilere katılım konusunda da sınırlamaları beraberinde getirmektedir (Tire, 2017:29) Rousseau, erkekleri doğada ve toplumda güçlü bireyler olarak tanımlarken, kadınları daha çok zayıflık simgesi olarak sunmaktadır. Kadınların fiziksel olarak güçsüz ve yumuşak olduğu görüşündedir. Ona göre, kadınlar duygusal açıdan daha yoğun olup, "ateşli, coşkun, bir cinsi ötekine muhtaç kılan" aşk gibi duyguların manevi boyutunu da oluşturmaktadır. İnsan doğasını ele alırken ise erkek üzerinden tanımlar yaparken, kadınları erkeklerle kıyaslayarak tanımlamalarda bulunur (Tombak, 2016:61). Kadının doğasına ilişkin yapılan saptamalar, doğaya atfedilmektedir. Bu durum, kadın cinselliğinin aydınlanma döneminde bir çeşit lanet olarak görülmesinden ve kadınların cinsellik açısından doyumsuz olduklarının

varsayılmasından kaynaklanmaktadır. Cinsellikte erkeğe aktif bir rol verilirken, kadına pasif bir rol biçilmiştir. Bu nedenle, kadın haz nesnesi konumuna indirgenmiştir ve sadece erkeğin haz alma güdüsüne hizmet etmek üzere var olmuştur (Duby ve Perrot, 2005:313).

18. yüzyıl ve sonrasında kadınlar, Rousseau'yu erkeklerin kamusal alandaki özgürlüklerini vurgulaması ve kadınları sadece özel alana hapseden görüşleri nedeniyle eleştirmiştir. Rousseau'nun doğa durumunda kadının konumuna dair sunduğu tavsiyeler, onun cinsiyetçi olarak değerlendirilebileceği ve kadınlara yönelik eğitim anlayışının sorgulanabilirliği hakkında tartışmalar yaratmıştır (Kancı ve Uslu, 1632). Bireyin bağımsızlığını savunan Rousseau, kadınlar söz konusu olduğunda ise bir kadının kendisini bağımsız hissetmesine izin verilmemesi gerektiğini savunur (Wollstonecraft, 2012:39). Mosonius, üremenin önemli olduğunu ancak bunun tek başına evliliği doğrulamayacağını ifade etmektedir. İnsanlar yalnızca üreme ve soyun devamı için bir araya gelmiyorsa, bunun nedeninin birlikte olma istekleri olduğunu belirtir. Bu birliktelik, kişilerin birbirlerine özen gösterdiği, birbirlerine ilgisi ve şefkat gösterdiği bir yaşam yoldaşlığını ifade eder (Foucault, 2007:424).

Kadınların cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik mücadeleleri 18. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde kadınlar, haksızlığa uğramalarının kültürel ve toplumsal etkenlerden kaynaklandığının farkına varmışlardır. Kadınların haklarını aramaları, bu haklar için mücadele etmeleri ve ortak hareket etmeleri engellenmiştir. Bu bilinç, ancak kadınların ekonomik alanda etkinliklerinin artmasıyla birlikte gelişmiştir. Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin başlangıcı, kadınları ev alanından çıkararak kamusal alanda varlık gösterme fırsatı tanımış ve iş yaşamına dahil olmalarına, fabrikalarda çalışmaya başlamalarına yol açmıştır (Demir, 2019:6). Kadınların istihdam alanındaki hak arayışları, zamanla eğitim, siyaset ve hukuk alanlarına da yansımıştır. Bu gelişmeler, cinsiyet ilişkilerinin ve cinsiyet rollerinin değişmesine neden olmuştur. Kadınların eşitlik ve adalet arayışları, kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasına zemin hazırlamıştır. Toplumsal yapıda yaşanan bu değişimler, bireysel ilişkilere olduğu kadar, kadın ve erkek ilişkilerine de yansımıştır. Geleneksel cinsiyet rollerinde değişiklikler yaşanmış; erkeklerin yaptığı şoförlük, tamirat gibi işler kadınlar tarafından, kadınların yaptığı temizlik ve yemek gibi işler de erkekler tarafından yapılmaya başlanmıştır. Modernleşme süreciyle birlikte, kadınlar iş imkanlarına sahip olmuş ve eğitim düzeyleri artmıştır. Modernleşme, cinsiyet rollerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Önceki dönemlerin aksine, bu değişimlerle birlikte kadın ve erkeğin rolleri arasındaki mesafe azalmıştır (Küçük, 2020:28).

SONUÇ

Tarihsel süreç boyunca toplumsal yapılar sürekli bir değişim göstermiştir ve bu değişim, kadın ve erkek kimliklerine, dolayısıyla cinsiyet rollerine de yansımıştır. Biyolojik cinsiyetin toplum tarafından atfedilen rollerle şekillenmesi, her dönemde farklılık göstermiştir. Kişilik hakları evrensel bir değer taşıırken, bireysel hak ve özgürlüklerin kullanımı, tarihsel bağlamda gelenek ve kültürlere göre şekillenmiş, bu da kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri derinleştirmiştir (Karasulu, 2019:8). Kaynakların eşit bir şekilde dağıtılması, toplumsal eşitliğin sağlanması için kritik bir gerekliliktir. Eşitlik, genel anlamda kadın-erkek eşitliğinden bahsederken, fiili anlamda kadınların eğitim haklarını kullanmaları için engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Tütüncü, 2013:317). Kadın, tarih boyunca erkek egemen bakış açısının kendisine yüklediği ikincil konumu aşmak için büyük bir mücadele vermiştir. Bu mücadelenin temelinde, kadının bir mülkiyet parçası olarak görülmesinin yerine, bağımsız bir birey olarak kabul edilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler, toplum sözleşmeleri aracılığıyla toplumu kurarken kadının yerini ve rolünü belirlemişlerdir. Bu düşünürlerin toplum anlayışları, yalnızca kendi dönemleri için değil, sonraki yüzyıllarda da toplumsal yapılar üzerinde etkili olmuştur.

İlk toplumlarda kadın, insan türünün devamı için önemli bir figürdü. Ancak sonraki çağlarda kadın kimliği değer kaybetmiş, 17. ve 18. yüzyılda erkek, insan neslinin asli taşıyıcısı olarak görülmeye başlanmıştır. 17. yüzyılda başlayan reform hareketleri, kadınların fırsat eşitliği sağlamasına, kamusal alanda yer almasına ve sivil sözleşmenin sağladığı özgürlükten faydalanmasına olanak tanımıştır (Uslu ve Kancı, 2022:1639). Rönesansla birlikte gelişen aydınlanma düşüncesi, İnsan Hakları Beyannamesi ve Fransız Devrimi gibi etkilerle cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atılmış, kadın eğitimi ön plana çıkmıştır. Bu dönemde kadınlar, eğitim, boşanma hakkı ve erkekle eşit konuma gelme gibi kazanımlar elde etmiştir. Hobbes, Locke ve Rousseau, Aydınlanma dönemi felsefesinin en önemli figürlerinden olup, toplumu ve bireyi tanımlarken, kadının yerini belirleyici ve sınırlayıcı bir rol üstlenmişlerdir. Bu düşünürlerin kadın ve erkek arasındaki rol farklılıklarına ilişkin geliştirdikleri görüşler, tarihsel olarak toplum sözleşmeleri aracılığıyla devletin kuruluşunda etkili olmuş, ancak kadınların bu süreçte dışlanması, onların toplumsal ve siyasal haklardan mahrum kalmasına neden olmuştur. Carole Pateman, *The Sexual Contract* (1988) adlı eserinde,

batı siyaseti teorisinin temelini oluşturan “toplum sözleşmesi” düşüncesinin cinsiyet perspektifiyle yeniden değerlendirmiştir. Pateman’a göre, klasik sözleşme kuramcıları olan Hobbes, Locke, Rousseau, görünürde herkesin eşit ve özgür olduğu bir toplum tasarlasa da bu özgürlük, kadınlar için hiçbir zaman tam anlamıyla geçerli olmamıştır. Toplum sözleşmesinin arka planında, erkeklerin kadınlar üzerindeki otoritesini sürdüren “cinsel sözleşme” vardır (Pateman, 1988:7). Bu sözleşme, erkeklere hem aile içindeki ataerkil otoriteyi hem de kadınların cinsel, duygusal ve bedensel emeği üzerinde kontrol kurma hakkını tanımaktadır. Kadın, birey olarak değil, erkeklerin sözleşmesine dahil edilerek, çoğunlukla eş ve anne gibi rollerle tanımlanır. Pateman’a göre bu durum, modern demokrasilerin çelişkisidir. Bu bağlamda Cinsel Sözleşme, kadınların hem tarihsel hem kuramsal düzeyde neden siyasetin ve yurttaşlığın dışında bırakıldığını sorgulayan temel feminist metinlerden biridir (Pateman, 1988:8).

Batı toplumlarında ailenin dış hizmetleri erkeğe, iç hizmetleri ise kadına yüklenmiştir. Ancak kadın eğitimi, tarımsal toplumdan sanayi toplumuna geçişin hızlandığı dönemde tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi’nin ardından, kadınlar iş gücü olarak üretim sürecine dahil olmuş, bu süreç kadınların sosyal ve ekonomik konumlarında önemli değişimlere yol açmıştır. Kadınların özel ve kamusal alanda farklı roller üstlenmesi, toplumsal yapının kadınları bilimsel, politik ve toplumsal yaşamda erkeklerle eşit bir şekilde varlık gösteremeyecek şekilde konumlandırmasına yol açmıştır. Kamusal ve özel alanların birbirinden ayrılması, kadınların toplumsal katkılarının göz ardı edilmesine ve değerinin düşürülmesine neden olmuştur. Bu ayrım, kamusal alanla ilgili olayların önemsiz sayılmasına ve toplumsal sorunların görünmez hale gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, kamusal ve özel alan arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması gerekmektedir. Alanların birbirine iç içe geçmiş yapısı, cinsiyetler arasındaki adaletsizliği ve eşitsizlikleri doğallaştırarak meşrulaştıran yapıyı da kıracaktır (Durğun, 2020:29).

Mary Wollstonecraft, 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinden ilhamla, kadınların doğal haklara sahip bireyler olarak görülmesini savunmuştur. Onun temel iddiası, kadınların kapasitelerinin erkeklerle eşit olduğu, ancak eğitimden dışlanmış olması nedeniyle bu potansiyelin gelişmediğidir. Kadınlara yalnızca güzellik ve itaatkârlık gibi özellikler yükleyen toplum yapısını eleştirmiştir (Wollstonecraft, 1792:39-40). “Kadınlar eğitilmedikçe, toplumun tamamı cahil kalacaktır” sözüyle Wollstonecraft’ın vurgu yaptığı temel mesele olan eğitim hakkı, halen küresel ölçekte bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle az gelişmiş

lkelerde kız çocuklarının okuldan erken ayrılma oranı erkeklere kıyasla daha yüksektir. Kadınlar eēitimden dışlandığı gibi küresel işgücü piyasasında da hem daha az temsil edilmekte hem de ücret eēitsizliēiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bugün kadınlar sadece erkeklerle eēit haklara sahip olmakla kalmayıp, ırk, sınıf, yaş gibi diēer ayrımcılık biçimleriyle kesifen eēitsizlikleri de sorgulamakta ve dönüştürmeye çalışmaktadır (Okin, 1998:678). Okin, *Justice, Gender and the Family* (1989:167) adlı eserinde, aile yapısının yeterince ele alınmadığını belirtir. Ona göre, aile içindeki iş bölümü, ocuk bakımı, ev işleri gibi görevlerin büyük oranda kadınlar tarafından üstlenmesi, kamusal alandaki eēitsizliēin yapısal nedenlerindendir. Bu eleştiri, bireysel gelişime odaklanan eēitim vurgusuyla tamamlayıcı bir ereve sunar (Okin, 1989:172). Susan Moller Okin, *Justice, Gender and the Family* (1989:173) adlı eserinde, liberal adalet kuramlarının cinsiyet eēitsizliğini göz ardı ettiēini ne sürerek bu kuramları kökten eleştirmiştir. Okin'e göre, aile kurumu başta olmak üzere toplumsal yapılar kadınlar aleyhine bir eēitsizlik üretmektedir. Kadınların ev içi emeēinin grnmezliēi ve ocuk bakımının doēal bir grevmiş gibi kadınlara yüklenmesi, onların kamusal alandaki fırsat eēitliēini ciddi şekilde sınırlamaktadır (Okin, 1989:185). Okin, toplumsal cinsiyet rollerinin bireylerin potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirmesine engel olduēu görüşündedir. Kadınlar, ailede üstlendikleri roller nedeniyle hem ekonomik hem de siyasi katılımda geride kalmaktadır. Bu durum, yalnızca bireysel bir sorun deēil, toplumsal bir adaletsizliktir. Dolayısıyla Okin, adaletin sadece kamusal alanda deēil, özel alan olan aile içinde de uygulanması gerektiēini savunur. Bu görüş, günümüzde toplumsal cinsiyet eēitliēi çalışmalarının aile politikaları, bakım emeēi ve ebeveynlik rollerine odaklanan yönünü teorik olarak desteklemektedir.

Simone de Beauvoir, *İkinci Cins* (1949) adlı eserinde kadınlığın biyolojik bir kader deēil, tarihsel ve kültürel olarak inşa edilmiş bir kimlik olduēunu savunur. Onun meşhur ifadesiyle, "Kadın doēulmaz, kadın olunur" (Beauvoir, 1949:295). Toplumsal cinsiyet kuramlarının temelini oluşturan düşünce yapısının öncüsüdür. Kadın, ataerkil toplum düzeni içinde "teki" olarak konumlandırılır; bu ötekileştirme hem kadının sıradanlaştırır hem de erkekliēi evrensel, norm haline getirir. Beauvoir 'un düşüncesine göre, kadın birey olarak deēil, erkeēin tanımladıēı bir varlık olarak toplumsallaşır. Bu durum, kadınların özgürleşmesi için sadece yasal eēitliēin deēil, kültürel normların ve psikolojik kalıpların da dönüştürülmesini zorunlu kılar. Beauvoir 'un çalışması, modern feminist kuramın temellerinden biri olarak kabul edilir. Beauvoir'un özgürlük anlayışı, varoluşçuluk temellidir. İnsan, kendi eylemleriyle anlam kazanan zgr bir

varlıktır. Ancak kadınlar, toplumun çizdiği sınırlar ve roller nedeniyle bu özgürlüğü gerçekleştirmekte zorlanırlar. Beauvoir'a göre gerçek özgürlük, kadının kendi cinselliğini sahiplenmesi ve toplumsal normlara karşı kendi öz iradesiyle yaşamasıdır. Bu bağlamda, kadın özgürlüğü sadece hukuki ya da ekonomik alanlarla sınırlı değil, aynı zamanda bedensel ve cinsel özerklikle tamamlanan bütüncül bir varoluş sürecidir.

Bu tezde, söz konusu filozofların toplumsal ve siyasal düşüncelerini ele alarak, kadınlara yükledikleri rolleri irdelemek amaçlanmıştır. Hobbes, Locke ve Rousseau'nun özgürlük ve eşitlik gibi kavramları savunurken, kadınların toplumsal yaşamda pasif bir konumda kalmalarına yönelik çelişkileri dikkatlice analiz edilmiştir. Düşünürler, kadını daha çok fiziksel zayıflık ve biyolojik cinsiyet üzerinden tanımlamış ve toplum sözleşmesi bağlamında kadınları aktif vatandaşlıktan dışlamıştır. Onlar için kadınlar, erkeklerin mülkiyetinde birer varlık olarak görülmüş ve toplumsal sözleşmelerde yalnızca annelik gibi rollerle tanımlanmıştır. Kadının eğitimi, bu düşünürler için, onun aile yaşamındaki rolünü güçlendirmek amacıyla ele alınmıştır. Kadınların toplumsal yaşamda daha geniş bir yer edinmelerine yönelik herhangi bir görüş veya öneri bulunmamaktadır. Eğitim, kadınları toplumun diğer alanlarında değil, sadece ev içinde etkin olmaları için gerekli bir araç olarak görülmüştür. Bu bakış açısı, kadınların bireysel haklardan ve toplumsal eşitlikten yoksun bırakılmasına, cinsiyetçi kodlarla şekillenen bir toplum anlayışının güçlenmesine yol açmıştır. Ancak günümüzde, kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik hayatta kazandığı kimlik, bu tarihsel sürecin tersine bir dönüşümü simgelemektedir. Kadınlar, toplumsal hayatta daha özgür, bağımsız bireyler olarak varlık göstermeye başlamış, erkek egemen toplumların baskılarından kurtulmuşlardır. Bu dönüşüm, kadının iş yaşamındaki rolünü, siyasal ve ekonomik alandaki özerkliğini artırmış, hukuki eşitlik ve özgürlük kazanımları ile pekiştirilmiştir. Bu bağlamda, kadınların kendine yeten, bağımsız bireyler olarak toplumsal hayatta daha güçlü bir yer edinmesi, ataerkil düzenin dayattığı cinsiyetçi yapıları aşmak için önemli bir adım olmuştur.

Sonuç olarak, Hobbes, Locke ve Rousseau'nun görüşleri, 17. ve 18. yüzyılın cinsiyetçi toplumsal yapısının bir yansıması olarak, kadının yerini belirlerken kadını hala erkekle eşit haklara sahip bir birey olarak görmemiştir. Ancak günümüzde, kadının toplumsal alanda kazandığı haklar ve özgürlükler, bu düşünürlerin bakış açılarının tersine bir dönüşüm geçirerek, kadınların özgürlüğü ve eşitliği adına önemli bir adım atılmasını sağlamıştır. Ataerkil düzenin egemen olduğu toplumlarda kadınların halen eşitsiz ve ayrımcılığa uğramış konumları devam

etse de günümüzdeki gelişmeler, kadınların hak mücadelesinin ve eşitlik arayışının gücünü artırmaktadır. Kadınların toplumsal hayattaki kimliği, erkeğe bağımlı olmaktan çıkıp, kendine yeten ve özgür bireyler olarak varlıklarını sürdürmelerine olanak tanımıştır. Bu araştırma, 17. ve 18. yüzyılda kadınların toplumsal konumuna ilişkin önemli bir tarihsel değerlendirme yapmış ve kadın haklarının gelişimi konusunda düşünürlerin etkisini incelemiştir. Kadınların eşitlik mücadelesi, toplumsal yapının dönüşümü ile paralel olarak ilerlemiş ve bu dönüşüm hem kadınların kamusal alandaki varlıklarını hem de erkeklerle eşit koşullarda toplumda yer alabilmelerini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AĞAOGULLARI, M.A ve AKAL, C.B ve KÖKER, L. (1994). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitapevi Yayınları.
- AKAL, C. B. (1998). *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitapevi.
- AYATA, G. ve ERYILMAZ, S. ve BERİL, D. ve ÖDER, E. (2010). *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AYTAMAN, V. (2006). *Aydınlanma*, İstanbul, Don Kişot Yayınları
- BEAVOİR, S. de. (1949). *Le Deuxième Sexe*, Paris, Gallimard.
- BERKTAY, F. (2010). *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (2017). *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları.
- DUBY, G. ve PERROT, M. (2005). *Kadınların Tarihi Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları*, Çev. Ahmet FETHİ, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- FATİH, M. (2022). *Feminist Söylemde Yeni Bir Bakış: Judith Butler*, Dün Bugün Yarın Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*, Çev., Hülya Uğur TANRIÖVER, Ayrıntı Yayınları.
- GÖKBERK, M. (2019). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi.
- GÜLMEZ, B. (2011). *Kültür Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- HOBBS, T. (2007-a) *Leviathan*, Çev. Semih LİM, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- HOBBS, T.(2007-b) *De Cive*, Çev. Deniz ZARAKOLU, Belge Yayınları.
- KOFMAN, S. (2012). *Rousseau'nun Fallokratik Sınırları*, Çev. Mustafa YILDIRIM, Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları, 17. Basım.
- LLOYD, G. (2021). *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın*, Çev. Muttalip ÖZCAN, Ayrıntı Yayınları.
- MORE, T. (2004). *Ütopia*, Çev: Ender GÜROL, Cem Yayınevi, İstanbul.
- OKİN, S. M. (1989). *Justice, Gender and the Family*. New York, Basic Books.
- OUTRAM, D. (2007). *Aydınlanma*, Çev. Sevdâ ÇALIŞKAN ve Hamit ÇALIŞKAN, Ankara, Dost Kitapevi.
- ÖZYEĞİN, S. (2005). *Başkalarının Kiri Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*, Çev. Suğru ÖNCÜ, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PATEMAN, C. (1988). *The Sexual Contract*. Stanford: Stanford University Press.
- PLATON. (2022). *Devlet*, Çev. Sabahattin EYÜBOĞLU – M. Ali CİMCOZ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Remzi Kitabevi, 49.Baskı.
- ROUSSEAU, J.J. (1956). *Emil yahut Terbiyeye Dair*, Çev. Hilmi Ziya ÜLKEN ve Ali Rıza ÜLGENER ve Selahattin GÜZEY.

- ROUSSEAU, J.J. (2005). *Ekonomi Politik*, Çev. İsmet BİRKAN, Ankara, İmge Kitapevi.
- ROUSSEAU, J.J. (2006). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. Rasih Nuri İLERİ, İstanbul, Say Yayınları.
- ROUSSEAU, J.J. (2009). *Emile*, Çev. Yaşar AVUNÇ, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ROUSSEAU, J.J. (2012). *Yalnız Gezenin Düşleri*, Çev. Ester YANAROCA, İstanbul, Bordo Siyah Yayınları.
- ROUSSEAU, J.J. (2019). *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Vedat GÜNYOL, İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROUSSEAU, J.J. (2022). *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, Çev. Sebahattin EYÜBOĞLU, İstanbul, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- SANCAR, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İletişim Yayınları.
- SİLİER, Y. (2010). *Özgürlük Yanılsaması Rousseau ve Marx*, Yordam Kitap, İstanbul.
- SUĞUR, S., SUĞUR, N. (1993). *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş*, Anadolu Üniversitesi.
- ŞENEL, A. (1990). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, V Yayınları.
- URGAN, M. (2000). *Ütopia*, Kaynak Yayınları.
- WEDEL, H. (2001). *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekonduklarında Kadınların Siyasal Katılımı*, Çev. Can KURULTAY, İstanbul, Metis Yayınları.
- WOLLSTONECRAFT, M. (1792). *A Vindication of the Rights of Woman*. London: J. Johnson, *Return to Renascence Editions*, London.
- WOLLSTONECRAFT, M. (2012). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, Çev. Deniz HAKYEMEZ, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- YALÇINKAYA, A., AĞAOĞULLARI, M.A. (2013). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayını.

MAKALELER

- AÇIL, O. (2016). “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3:63-72, Rize.
- AĞIRMAN, F. (2018). “Hobbes ve Rousseau’nun Devlet Kuramlarında Doğa Durumu”, Makale, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30.04.2018 sayı:32 sayfa:115-120
- AĞTAS, Ö. Ve YILMAZ, S. (2021). “Kant ve Fransız Devrimi”, Araştırma Makalesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* yıl: 2021, cilt: 76, sayfa: 823-844
- AKDEMİR, F. (2010). “Aydınlanma ve Modernitenin Romantik Eleştirmeni: Jean Jacques Rousseau”, *Ekev Akademi Dergisi* yıl:2010 sayı:44.
- ARSLAN, H. (2013). “John Locke’un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* cilt:1, sayı: 17 2013
- AVŞAR, B. Ve ÖĞREKÇİ, S. (2014). “Tarihsel Süreçte Kadının Gelişimi ve Ekonomideki

- Rolü: Toplayıcı Kadından Günümüz Kadınına Dönüşüm”, Makale, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi* cilt:17 ayı:1, Konya.
- AYDINALP, E.B. (2020). “Varoluşçu Özgürlük Bağlamında Kadın: Simone de ve Beauvoir”, *Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* cilt: 30, sayı: 2
- BAKTEMUR, Z. (2019). “Aydınlanma Çağı Filozoflarına Göre Kadın: Schopenhaur, Kant ve Rousseau Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi* 2019/1:1-12, İstanbul.
- BAŞÇI, V. (1999). “Kadın Statüsü Üzerine Bir İnceleme”, Makale, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı 14. Erzurum.
- BATUK, C. (2008). “İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?”, *Dini Araştırmalar* cilt: 11 sayfa: 19-48 Mayıs-Ağustos 2.008.
- BAYGÜL, S. (2020). “İskoç Aydınlanmasının Temel Değerleri ve İskoç Düşünürler Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Sosyolojik Düşün* cilt: 5, sayı: 1, Haziran 2020.
- BAYGÜL, S. (2021). “Rousseau’da Modern Devlet Kuramının Kökenine, Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi ve Genel İrade Bağlamında Kısa Bir Bakış”, *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* Nisan 2021 sayı:5. Araştırma Makalesi.
- BEYTER, T. (2021). “Aydınlanma Felsefesine Giriş”, *Öncül Dergisi* 5 Temmuz 2019.
- BİLGİN.R. (2016). “Geleneksel ve Modern Toplumlarda Kadın Bedeni ve Cinselliği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* cilt:26, sayı:1 sayfa:219-243 Elâzığ.
- BİLMEN, C. (2008). “Bir Kadın Hakları Hareketi Olarak Feminizm”, *Şalom Dergisi* 17 Aralık 2008.
- BİRVAR, C. (2022). “John Locke ve John Stuart Mill Felsefesinde Cinsiyete Dayalı Eşitlik”, *Noktasız Dergisi* sayı:8, sayfa:19-21
- BOYACI, N.P. (2014). “Platon’da Kadın Sorunu Üzerine Bir Tartışma”, *FLSF, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, sayı: 18, sayfa: 205-230.
- CEBECİ TOPÇUBAŞI, G. ve TAY, B. (2021). “Jean-Jacques Rousseau’nun Emile Adlı Eserinin Çocuklarda Dil Gelişimi ve Öğretimi Bağlamında İncelenmesi”, Araştırma Makalesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi yıl:25.03.2021 sayı:58 sayfa:68-104
- CENGİZ, O. (2021). “XVI–XIX YÜZYIL AVRUPA VE OSMANLI ŞEHİR TASAVVURLARI: İKTİSADÎ YÖNELİMLER”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, Cilt 5, Sayı 2
- CİHAN, E.Z. (2018). “Modernleşme ve kadı”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* cilt.8 sayı 1 Ocak 2018, Kırıkkale. Kırıkkale.
- COSKUN, C. (2019). “Aydınlanma Döneminin Dönemin Entelektüel Tavrı Açısından Bilim Kültürü Tarihi İçindeki Yeri”, Araştırma, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yıl 2019, sayfa: 463-478.
- ÇAKMAK, D. (2007). “Fransız Devrimi’nde Kadın: Eksik Yurttaş. Çankaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi”, *Ege Akademik Bakış* yıl: 2007, sayfa: 727-745.
- ÇELIKTEN, H. (2020). “Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Kitle İletişim Araçlarının Toplumsal Etkisinin Aşık Tarzı Şiir Geleneği Üzerinden Okunması”, Araştırma

Makalesi, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi* cilt:13, sayı:30, yıl:2020, sayfa: 654-669

ÇELİK VAROL, M ve VAROL, E. (2019). “Kavram ve Kurumlarıyla Marshall McLuhan’a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Eksiğinin de Bir Değerlendirme”, Makale, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, June, 2019; 5(1): 137-158

ÇİLİNGİR, L. (2019). “Locke’un Toplum Sözleşmesi Kuramı”, *Temaşa Felsefe Dergisi* 11:2019:31-43.

ÇÜÇEN, K. (2005). “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Atatürk’ün Doğumunun 125 Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı*.

DOĞANCI, H.K. ve TUNCAY, T. (2020). “Tarihsel Süreçte Kadının Aile İçindeki Konumu Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde Değerlendirilmesi”, Makale, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* cilt:31, sayı:3.

DOĞRU, D. (2023). “Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar”, Makale, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* cilt: 72, sayı: 1

DURĞUN, S. (2020). “Kamusal ve Özel: Rousseau’nun Eğitim Anlayışı Üzerinden Bir Değerlendirme”, Makale, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Yıl:2020, sayı:29, ss:17-32.

ERDINC, B. (2021). “Materyalist Feminizm ve Uluslararası İlişkiler”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi / Cilt:10 / Sayı:1 / Haziran 2021*

ERDOĞAN, G. (2017). “Tarihsel perspektifle modern devletin optimum özelliklerin belirlenmesi, Makale”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi anayasa hukuku Ana Bilim Dalı, Isparta.

FESLİ, D. Ve KETENCI, T. (2015). “Aydınlanma Dönemi Mucize Eleştirileri: Hume ve Spinoza, Araştırma Makalesi”, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

FİDAN, F. (2000). “Kapitalizmin Gelişme Sürecinde Kadının Çok Yönlü Konumu (medya örneği)”, *Sakarya Üniversitesi Dergisi* sayı: 2, 1 Ocak 2000.

GEÇİT, B. (2020). “Thomas Hobbes’ta Toplum Sözleşmesi, Egemenlik ve Uyrukluk: Egemenin ve Uyrukluların Hak ve Yükümlülükleri Nelerdir?”, Makale, *Temaşa Felsefe Dergisi* 14, s: 110-124

GEÇİT, B. (2021). “Rousseau’da Doğa Durumundan Uygar Topluma Geçişin Yol Açtığı Sorunlar: Eşitsizliğin Kaynağı ve Özgürlük”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* yıl:2021, sayı:38, sayfa aralığı:310-336.

GEÇİT, B. (2022). “Jean-Jacques Rousseau’nun Siyaset Felsefesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yıl:2022, sayı:29, sayfa aralığı:287-304.

GENÇ, H. N. (2015). “Jean-Jacques Rousseau’nun Emile ’sinde Kadın Eğitimi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* VIII-I: 25-34

GÖÇERİ, N. (2004). “Kadın Hareketini Etkileyen Fikir Akımları”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* cilt: 4, sayı: 2, Temmuz-Aralık 2004.

GÜLER SEVLİ, S. (2022). “Platon dan Hristiyanlık Felsefesine, Machiavelli’den Hobbes’a: İnsan Doğası Üzerinden İktidarı Meşrulaştırmak”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal*

Bilimler Enstitüsü Dergisi 2022 cilt: 2, sayı: 43, s. 130-159

GÜRSOY ÇUHADAR, S. (2017). “Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau Üzerine Bir Değerlendirme”, Makale, *Emek ve Araştırma Dergisi* 11 Aralık 2017 cilt:8 sayı:12 sayfa aralığı:145-156.

GÜVEN, E. B. (2020). “Aydınlanma Felsefesi ve Alman Aydınlanma Edebiyatı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* cilt: 10, sayı: 20, Temmuz. 2020, s:312-316

GÜVENC, C. (2020). “Fransız Burjuva Devrimi: Bir Aydınlanma Hareketi Olarak Mutlak Monarşiden Cumhuriyete Geçiş”, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* cilt:2, sayı:1, Haziran 2.020, sayfa: 64-73.

İŞİKTAC, Y. (2005). “Begründung des Eigentums bei John Locke”, *Dergi akademik* Yıl. 2005 Cilt:37 Sayı: 54.

KALIR, H. (2022). “Gökyüzünün Ayetleri: Platon’da Koruyucu Kadınlar ve Koşullu Kabul”, *Dergipark*, yıl 2022, cilt: 14, sayı: 1-11.

KALFA, C. ve ATAAY, F. (2015). “Rousseau ve Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı”, *Alternative Politics* Volume7, Issue 3, October 2015.

KAR, S. (2014). “Din, Aydınlanma ve Eleştirisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı: 42

KARAGÖZOĞLU, H. (2006). ““Homo Homini Lupus”: Thomas Hobbes’un Ahlak Felsefesi Üzerine”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30, 2006: 215-242.

KARAMANLI, M. (2014). “Demokrasi ve Kadın: “Bir Dışlanma Serüveni””, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* sayı 41 Temmuz 2014

KARATAŞ, A. (2018).” Kadın Kadının Kurdu mudur?”, *Dijital Topluluklar*, 6 Haziran 2018.

KAVAL, M. (2016). “İlahi Dinlerde Kadın’ın Kıymet Problemi”, *Akademik Bakış Dergisi* sayı 55, Haziran 2.016.

KILIÇ, E. (2021). “Kıydan (Doğa) Uzaklaşan İnsana Karşı Jean-Jacques Rousseau’da Yeni İnsan ve Ahlak”, *Bartın Üniversitesi İslami Bilimler Dergisi* yıl:2021 sayı:15

KILIÇ, Y. (2015). “Hobbes, Locke ve Rousseau’da “Doğa Durumu” Düşüncesi”, Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Bölümü.

KILLIOĞLU, I. (2015). “Aydınlanmanın Felsefi Temellerinin Tartışılması 2”, *FSM İlme Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* sayı 5. Yıl 2015.

KÖKTAS, M. (2014). “Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi”, *Liberal Düşünce* Sayı: 73-74, yıl:2014, sayfa: 109-137

KÖSEOĞLU, B. (2012). “Toplum Sözleşmesi Kuramcılarının da “Hak” ve “Özgürlük” Kavramları”, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

KUBİLAY, S. (2023). “Tarihi Perspektiften Bilim Dünyasında Kadını Yeri”, Makale, *Tarih Araştırma Dergisi* cilt.42 sayı. 73.

KURÇEREN, P. (2019). “Kadın Duygusallığının İki Boyutlu Düzlem Üzerindeki Plastik Açidan Değerlendirilmesi”, Araştırma. İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,

Malatya.

KURT FİDAN, M. (2022). “Hristiyanlıkta Kadın İmgesi: Günahkâr Havva ve Bakire Meryem DUALİZMİ”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* cilt: 22, sayı: 2, Aralık 2022, sayfa aralığı:239-252

KUTLU, E. (2010). “17.Yüzyıl Ütopya Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri”, *BİA Haber Merkezi*, 25 Aralık 2010.

MAHİROĞULLARI, A. (2005). “Endüstri Devrimi Sonrasında Emeginin İstismarını Belgeleyen İki Eser: Germinal ve Dokumacılar”, Araştırma Makalesi, *Dergi Park Akademik* sayı: 32, 41-53, yıl yıl:2005.

NAR, M.Ş. (2015). “Jean-Jacques Rousseau’nun Doğal Hukuk Anlayışı Üzerine Antropolojik Bir Değerlendirme”, *Bilgi Dergisi* yıl:2015 sayı:30 sayfa aralığı:42-68

NAYMANSOY, G. (2010). “Türk Bilim Kadınları ve Bilime Katkıları”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* yıl:2010 9 (1) :203-232

OKIN, S.M. (1979). “Rousseau’s Natural Women”, *The University Of Chicago Journals* 41,2 1979, s: 400

Okin, S. M. (1998). “Feminism and Multiculturalism. Ethics”, 108(4), 661–684.

OKIN, S.M. (2013). “Women in Western Political Thought”. *Oxford: Princeton University Press*.

ÖREN, K. Ve YÜKSEL, H. (2012). “Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı”, *HAK-IS Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* cilt: 1, yıl: 1, sayı:1, Ocak 2012.

ÖZDEMİR, Y. (2021). “Kültürel Diplomaside Cinsiyet, Türk Kadın Diplomatların İşlevleri”, *Avrasya Uluslararası Arastirmalar Dergisi* Mart 2021, cilt:9, sayı:26, ss:180-195. Arastirma Makalesi.

ÖZGENÇ ERDOĞDU, N., KARAALIOĞLU, O. ve ÖMÜR, İ. (2020). “Kadın ve Doğa İlişkisi Bağlamında Eko Feminizmin Sanata Yansıması”, Makale, *Sanat Dergisi* sayı 36. S: 33-50.

ÖZSOY, S. ve ÖZTÜRK, Ü. Ve KAHRAMA, Y. (2017). “Toplumsal Cinsiyet ve Bilim İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dergi Park Akademi Dört Öge* sayı 12, sayfa aralığı:93-104, yıl 1 Aralık 2017.

SAVRUK, D. Ve KENAN, S. J.J. (2021). “Rousseau’nun Bilim, Etik ve Değerlere Evrensel Bakışı Ekseninde Eğitimi Yeniden Düşünmek”, *İNSAN&İNSAN* yıl:2021 sayı:27 sayfa aralığı:157-177

ŞAHİN, A., DOĞAN, A. (2017). “Genel Kamu Hukuku Bağlamında Thomas Hobbes’u Yeniden Düşünmek: Burjuvazi ve Monark Yandaşlığı ya da Burjuvazi ve Monark “in”- Tanrı “out”, Makale, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* sayı 7 14 Aralık 2017

ŞAHİN, K. (2017). “John Locke’un Toplum ve Devlet Anlayışı”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi* cilt: 52, sayı:1

TENİK, B. (2016). “Kadın Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı: Orta Çağ’da Cadı Avı”, *GAİA Dergi* 12 Temmuz 2016.

TOPBAŞ ARSLAN, G. (2018). “Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş”, *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt:2, Sayı:1,2018 145Ç*

TÜZEN, M.A. (2019). “Aydınlanmacı Aklın Oluşumu”, *Dört Öge-Yıl: 8 Sayı: 16 Aralık 2019 ss: 97-111*

URHAN, V. (2016). “Siyaset Felsefesinde Eşitlik, Özgürlük”, Makale, Kaygı *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* sayı 26

USLU, A. (2017). “Alman Devletlerinde Sosyalist Siyasal Düşünceler, Hukuk Felsefesi ve Din Felsefesi (1830-1840)”, *Hukuk Fakültesi Dergisi Year 3 Issue1 June 2017- Yıl 3 Sayı 1- Haziran 2017 (21-48)*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

USLU, C. ve KANCI, T. (2022). “Rousseau’nun *Emile* ‘inde İdeal Kadın ve Erkek Kurgularının Eleştirisi”, Araştırma Makalesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yıl:21.11.2022, cilt:24, sayı:4, sayfa:1630-1655.

USTA, A. (2018). “Aydınlanma Düşüncesine Kısa Bir Bakış”, Araştırma, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi* yıl:2018, sayı:1

UYGUR, G. (2016). “Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi”, *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı* 2016, ss:209-227.

ÜSTE, R. B. (2019). “Kadınların Siyasal Hak Mücadelesinde Farkındalık Oluşturan Bir Erkek Düşünür: John Stuart Mill”, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi cilt: 3, sayı:1 s:1-10*

VURAL, M. (2002). “Aydınlanma Felsefesine Dini ve Muhafazakâr Muhalefet”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi cilt: 43, sayı:2, yıl:2002, sayfa:375-389*

YILDIRIM, M. (2020). “Rönesans ve Reformasyon”, Makale, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi cilt:8, sayı:1*

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Cumhuriyet Gazetesi. (2010). “Aydınlanma Felsefesi ve Kadın”, 20 Ocak 2010

ELİUZ, Ü. (2011).” Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak”, *Turkish Studies (Elektronik) cilt:6, sayı: 3*

YILMAZ, A. B. (2025). “Kadınların Bilimsel Çalışmalarındaki Gizli Engel: Matilda Etkisi”, *Milliyet Gazetesi*.

TEZLER

ABAYDIN, H. (2017). “Lutherci Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

AKAGÜNDÜZ, Ü. (2021). “2. Meşrutiyet Dönemi Düşünce ve Kadın Dergilerinde Kadın Tartışmaları (1908-1919)”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKAN, A. (2015). “Jean Jacques Rousseau’da İnsan ve Toplum Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

AKAY, Y. M. (2017). “Aydınlanmanın Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri”, Yüksek

Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ALTINDAL, Y. (2007). “Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

ALTUN, S. (2004). “John Locke’un Siyaset Felsefesi ve Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Bursa.

ATAK, E. (2021). “Avrupa Birliği’nde Kadın Hakları ve Türkiye’nin Uyum Süreci”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

AYKAÇ, G. (2021). “18. Yüzyıl Düşüncesinde Diderot’nun Yeri ve Önemi”, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BALDAK, H. (2001). “Thomas Hobbes’ta İnsan ve Devlet Problemi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.

BASLO, A. M. (2008). “Türk Devrimi ve Devrim Mimarlığı Evrensellik Temelinde Bir Araştırma”, Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

BAYIK, F. (2019). “Aristoteles ve Descartes Bağlamında Akıl ve Zekâ Kavramlarının Farkları”, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Antalya.

BİLEN, A. Y. (2020). “İktisadi Düşünce Tarihinde Sanayi Devrimi: Geçmişten Günümüze”, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

BİLİR, H. (2019). “Yurttaşlık ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı., İstanbul.

BOZKURT, E. (2018). “Aydınlanmacılık Hareketinin Ortaya Çıkışı”, Bitirme Çalışması, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

CENNET, M. O. (2022). “Thomas Hobbes’ta Güvenlik Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı, Mardin.

ÇELİK, Ö. (2008). “Anaerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÇEVİK, N. (2016). “Sanat Felsefesinde Kültürel Bir Metafor Olarak Kadın İmgesinin Çağdaş Seramik Sanatına Yansımaları”, Ankara, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.

DAŞ, K. (2021). “Bilim Müzelerinde Bilim Kadınlarının Temsilinin Önemi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DEMİR, C. (2019). “Kadın Hakları Perspektifinden Mary Wolfstonecraft’ın J.J. Rousseau Eleştirisi”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Mersin.

DEMİR, Y. (2001). “Modernizmden Postmodernizme Geçiş Sürecinin Dinamikleri”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

DEMİRASLAN, M. (2023). “Thomas Hobbes’ta Ahlak-Siyaset”, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

DENİZ, D. (1998). “Kadının İnsan Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki Kadın Davaları”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın

Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

DOĞAN, B. (2008). “Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini”, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

DURĞUN, S. (2012). “Jean-Jacques Rousseau’da Amour Propre Kavramı”, Yüksek Lisans, Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü, Mersin.

DURSUN, A. N. (2020). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Bir Çözüm Olarak Siber Feminizm”, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

EDİZ, Z. (1998). “Atatürk ve Kadın Hakları”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Enstitüsü.

EKİNCİ, Ö. (2014). “LYOTARD’DA Bilginin Meşrulaştırılması Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Denizli.

EKŞİCİ, Z. (2019). “Jean Jacques Rousseau’nun Aydınlanma Eleştirisi”, Yüksek Lisan Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

ENGİNERİ, M. (2008). “Uygarlık Tarihi”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Mersin.

ERGÜN, D. (2017). “Aydınlanmanın Yapısal Dönüşümü”, Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

FINDIK, F. (2015). “Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau’da Doğa Durumu Kavramlarının Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Balıkesir.

GÖÇMEN, N. (1993). “İlk Çağ’dan Günümüze Kadının Toplumdaki Konumu ve Düşünce Dünyasından Kadına İlişkin Bazı Görüşler”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜVEN, B. (2003). “Aydınlanmacı Ahlak Anlayışı ve Türk Düşüncesine Etkileri: Baha Tevfik Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜZELOĞLU, G. (2018). “John Locke Felsefesinde Özgürlük Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi., Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

HAKYEMEZ, A.D. (2006). “Tebaadan Yurttaş Geçiş: Hobbes, Locke ve Rousseau’da Toplum Sözleşmesi Kuramları”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.

IŞIK, C. (2013). “Aydınlanma Düşüncesi Çerçevesinde Jean Jack Rousseau’nun Aydınlanma ve Eğitim ile İlgili Görüşleri”, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İLHAMOĞLU, E. (2019). “Uluslaşma Bağlamında Kadının Özgürleşmesi Tartışmaları ve Türk Devrimi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İSMAYILZADA, G. (2022). “Feminist Bakış Açısıyla Felsefe Tarihi: Kayıp Kadın Filozoflar”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

İŞLER, E. (2019). “Thomas Hobbes ve J.J. Rousseau’da İnsan Doğası ve Barışın Olanacağı”, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- KAPANOĞLU, S. (2006). “Çin’de Kadın İmgesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KARAASLAN, D. (2016). “Antik Yunan’da Kadın Olmak”, Yüksek Lisans Tezi, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi cilt:1, sayı:2 sayfa:159-174*.
- KARASULU, S. (2019). “19.Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu’da Kadın Kimliği Analizi: GERTRUDE BELL Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- KELEŞ, H. (2013). “Temel Eğitim Felsefesi Akımları Bağlamında John Locke’un Liberal Eğitim Anlayışı”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Erzurum.
- KIVILCIM, D. (2019). “Thomas Hobbes’un Leviathan’ında Doğal Hukuk ve Ahlak Kuramı-“Ölümsüz Barış” Kavramı Perspektifinde Yeni Bir Okuma Denemesi”, Yüksek Lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- KOCAKAYA, A. (2019). “Namık Kemal Düşüncesinde Batılılaşma ve İlerleme”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- KOÇ, A. K. (2017). “Pragmatik Devrim: 1688 İngiliz Devrimi”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- KONUK, B. (2008). “Avrupa Birliği Hukukunda Kadın Erkek Eşitliği İlkesi”, Yüksek Lisans Tezi, 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- KUŞCAN, Ö. (2001). “Kadının Kimlik Sorunu ve Virginia Woolf’un Feminizm Anlayışı”, Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KUTLU, M. (2020). “Toplum Sözleşmesinin Felsefi Aramak: Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Mukayesesi”, Yüksek Lisans Tezi, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muş.
- KÜÇÜK, A. (2020). “Toplumsal Cinsiyet Açısından Siyasal Kültür: Şanlıurfa Örneği”, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- MENGÜ, S.Ç. (2002). “Televizyon Reklamlarında Kadına Yönelik Oluşturulan Toplumsal Kimlik: Görüntülü Reklamlar Üzerine Bir Toplumsal Çözümleme Örneği”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MERAL, A. (2004). “1080-90 Arası Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Gelişim Süreci ve 2000’lere Yansıması: Farklılıklar, Tartışmalar, Ayrışmalar”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MURTEZA, G. (2008). “John Locke’da Mülkiyet Kavramı”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.
- ÖZBEK, A. (2019). “Aydınlanma Düşüncesinde Montesquieu ’un Yeri: Türk Siyasal Yapısına ve Düşüncesini Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- ÖZBEY, G. (2014). “Zorunlu Eğitim Sürecinde İlköğretim Mimari Yapılarının Eğitim Anlayışlarına Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- ÖZDEMİR, Ö. (2003). “Aydınlanma Çağında Avrupa ve Türkiye’de Bilim ve Toplum”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZDEMİR, M. (2017). “Nilgün Marmara ve Didem Madak Şiirinin Feminist Bağlamda Mukayeseli İncelemesi”, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZTÜRK, B. (1993). “Avrupa Bütünleşmesi ve Sınır Ötesi Avrupa Televizyonu”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SAYIN, S. (2018). “Orta Çağ’da Doğu ve Batı Dünyasının Önemli Kadınları”, Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tokat.
- SULU, M. (1999). “Jean-Jacques Rousseau’da Kadın İmgesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SÜRÜCÜ, G. (2008). “Osmanlı Kadın Dergilerinde Kadının Dünyası”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- ŞİMŞEK, V. J.J. (2007). “Rousseau Felsefesinde İnsanın Özgürlüğü Problemi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ŞİŞMAN, C. (1993). “Türk Basınında Kadın Hakları Üzerine Tartışmalar”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TARLAN, E. A. Y. (2006). “Aydınlanma Hareketi Olarak Türk Devrimi”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TİRE, O. (2017). “Cinsiyet Rollerinin Toplumsal İşlevlerinin, Kadının Konumu Üzerine Etkileri (Gündelikçi Kadınlar Örneği)”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sivas.
- TOMBAK, B. (2016). “Jean Jacques Rousseau’nun Felsefesinde İnsan Doğası ve Eğitime Yansımaları”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOPAL GEÇKİN, T. (2012). “Rousseau’nun Toplum Sözleşmesinin Fransız İhtilali Üzerindeki Etkisi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOPÇU, R. (2019). “John Locke’ da Doğal Birey ve Devlet Anlayışı”, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı, Konya.
- USLU, L. (2018). “Antik Yunan’da Kadın Betimlemeleri ve Kadının Sosyal Statüsü”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ÜLPER, S. (2007). “Kadın Sorunu Açısından Bir Felsefe Tarihi Okuması”, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- ÜNAL, K. V. (2018). “Frankfurt Okulu Düşünürlerinin Aydınlanma Eleştirisi: Holkheimer, Adorno ve Marcuse Bağlamında”, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2018, s:11-28
- YALÇINDAĞ BAYDEMİR, R. (2019). “Sivil Toplum Örgütlerinde Kadın Temsiliyeti”, Yüksek Lisans Tezi, Gençler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Diyarbakır.

YENİÇIRAK, H. (2020). “Devrime Reaksiyon Olarak Sosyoloji: Devrim, 1789 Fransız Devrimi”, İlerleme ve Gelenek, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

YILMAZ, G. (2006). “Küreselleşme ve Küreselleşmenin Kadınların Çalışma Yaşamına Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YİĞİT ÇAVUŞOĞLU, G. (2015). “Türkiye’de Kadın Hareketinin Oluşumu ve Kadının Sosyal Yaşamdaki Yeri”, Yüksek lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

ZENGİN, S. (2018). “18. Yüzyıl Aydınlanmasında Antik Dönem Vurgusu: Hume ve Epikür Karşılaştırması”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

DİĞER KAYNAKLAR

ARSLAN, A. (1991). “Aydınlanma, Konferans Metni”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

EREN, A. C. (1993). “Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş”, Araştırma yazısı.

KARA, E.Y. (2020). “Avrupa’daki Reform Katolik Reformu ve Lutheryalizm”, Ara Sınav Ödevi. Hacettepe Üniversitesi Almanca Mütercim Tercümanlık, Ankara.